

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Κρίση της Πολιτικής και Πολιτική των Κρίσεων

Πολιτικές Παρεμβάσεις

παρατηρητής

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Πολιτικές παρεμβάσεις

παρατηρητής

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1996

© Εκδοτικός οίκος «Παρατηρητής»

Φωτοστοιχειοθεσία-εκτύπωση-βιβλιοδεσία: «Παρατηρητής» Ανώνυμη Εταιρεία
εκδόσεων, Αλ. Σταύρου 15, τηλ. 927685, 938427, fax 935922, telex 410749
Θεσσαλονίκη

Κεντρική Διάθεση Αθήνα: «Παρατηρητής», Διδότου 39, τηλ. 3600658, 3608527
Θεσσαλονίκη: «Παρατηρητής», Γρηγορίου Ε' 30, τηλ. 310506

Πίνακας εξωφύλλου: Olga Rozanova, συλλογή Γιώργου Κωστάκη

Περιεχόμενα

Αντί για πρόλογο

I. Ένα προοίμιο: Η ψευδαίσθηση του «τέλους της πολιτικής»	11
1. Η ψευδαίσθηση του «τέλους της πολιτικής»	13
II. Η κρίση των κομμάτων και οι προοπτικές του ΠΑΣΟΚ	19
1. Κομματική εσωστρέφεια ή κοινωνική αντιπροσωπευτικότητα;	21
– «Μεσαίος» χώρος	24
– Η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση	24
– Ρόλος για το κόμμα	26
2. Ο ρόλος ενός κομματικού Συνεδρίου	29
– Υπονομεύει το κόμμα την κυβέρνηση;	30
– Ο κίνδυνος του «ρεβανσισμού»	31
– Η «συνύπαρξη μέσα σ'ένα μεγάλο και ενωμένο ΠΑΣΟΚ	32
– Ένα ΠΑΣΟΚ ανοιχτό στην Κοινωνία	37
3. Η κοινωνική δύναμη του ΠΑΣΟΚ και το νόημα της «Κεντροαριστεράς»	39
– Τι εκφράζει κοινωνικά το ΠΑΣΟΚ;	40
– Τι μπορεί να σημαίνει σήμερα η αναφορά στην Κεντροαριστερά;	41
– Η οργανωτική κρίση των κομμάτων	44

– Τα εθνικά θέματα ως αντικείμενο ενδοκομματικού διαλόγου	45
– Συνέδριο πολιτικών θεσμών και όχι συγκυριακών των εκβιασμών	50
4. Η «διπλή αγωνία» του ΠΑΣΟΚ: πολιτική ταυτότητα και οργανωτική ενότητα	51
– Η κρίση της πολιτικής	51
– Η διπλή αγωνία του ΠΑΣΟΚ	53
– Η σημασία του Συνεδρίου	55
– Η κρίση της πολιτικής αντιπροσωπευτικότητας των κομμάτων	59
– Ο πατριωτικός χαρακτήρας του ΠΑΣΟΚ και τα εθνικά θέματα	63
– Οικονομική πολιτική και κοινωνική συνοχή	70
– Η σχέση Κυβερνήσεως-Κόμματος	74
– Ευθύνη, ενότητα και νίκη	76
III. Κρίσιμες όψεις της πολιτικής	81
1. Πολιτική θεσμών: Όρος αναγκαίος αλλά όχι επαρκής για την αναβίωση της πολιτικής	83
2. Η συναινετική αναθεώρηση – Η πολιτική σημασία της συνταγματικής μεταρρύθμισης	95
3. Η ολοκλήρωση του κράτους δικαίου – Η πολιτική Δικαιοσύνης και το σωφρονιστικό σύστημα	103
4. Τα όρια και η φυσιογνωμία της οικονομικής μας πολιτικής	119
5. Επτά θέσεις για τη Διακυβερνητική Διάσκεψη του '96	135
6. Τα πραγματικά διλήμματα της Διακυβερνητικής του '96	146
7. Η κοινωνία της πληροφορίας – Θεσμικές, κοινωνικές και κοινοτικές διαστάσεις	151

Αντί για Πρόλογο

Η «κρίση της πολιτικής» γενικά και η «κρίση των κομμάτων» ειδικότερα είναι μία από τις πιο στερεότυπες και αξιωματικές διατυπώσεις που κυριαρχούν στον πολιτικό μας λόγο. Όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά σε διεθνές και πάντως σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Βέβαια μία ψύχραιμη ιστορική αναδρομή είναι πιθανό να μας πείσει ότι το φαινόμενο που λέγεται κόμμα βρίσκεται σε κρίση από τότε που συγκροτήθηκε, ακριβώς γιατί μετεξελίσσεται διαρκώς, παρακολουθώντας τη σχέση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας με μία κοινωνία που εξελίσσεται όχι μόνο στο πολιτικό επίπεδο, αλλά πρωτίστως στο οικονομικό, το τεχνολογικό, το αναπτυξιακό και το πολιτισμικό—σε κάθε επίπεδο που κρυσταλλώνει συμφέροντα, συλλογικές τάσεις, ατομικές συνειδήσεις, κοινωνικές νοοτροπίες και, τελικά, πολιτικές συμπεριφορές.

Η κρίση των κομμάτων είναι διαρκής καθώς, από τη μία, αυτά πρέπει να διασφαλίζουν τις θεσμικές προϋποθέσεις άσκησης της εξουσίας (εκλογικές ή κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες) και, από την άλλη, πρέπει να διατηρούν έναν επαρκή βαθμό αντιπροσωπευτικής ικανότητας σε σχέση με

την κοινωνία και τις διαστρωματώσεις της, όπως αυτές διαθλώνται πολιτικά μέσα από την παράδοση, την ιδεολογική προδιάθεση, τα τυχαία γεγονότα, τις τοπικές και άλλες επιμέρους αντιθέσεις.

Το ίδιο περίπου συμβαίνει και με την πολιτική· με το πολιτικό γίνεσθαι συνολικά. Γιατί σχεδόν πάντοτε είτε υπάρχει επιτακτική ανάγκη για την πολιτική διαχείριση μιας κρίσης –οικονομικής, εθνικής, κοινωνικής, θεσμικής ή άλλης– είτε η ίδια η πολιτική βρίσκεται σε κρίση, καθώς δεν μπορεί να συνθέσει σε μία συστηματική προγραμματική πρόταση αυτά που συμβαίνουν σ' όλα τα επίπεδα του δημόσιου βίου. Και έτσι η πολιτική ανεπάρκεια μετατρέπεται σε πολιτική κρίση.

Κρίση της πολιτικής και πολιτική των κρίσεων, κρίση των κομμάτων και κόμματα που πρέπει να αντιπροσωπεύουν πολιτικά μια κοινωνία και μια οικονομία η οποία βρίσκεται συχνά σε κρίση. Πρόκειται για όψεις μιας ιστορίας που δεν λήγει ποτέ. Οι πολιτικές επιλογές κρίνονται άλλωστε σε δύο επίπεδα. Αρχικά σ' ένα επίπεδο συγκυριακό, κάτι το οποίο συμβαίνει συνήθως γρηγορότερα απ' ό,τι πρέπει. Και τελικά σ' ένα επίπεδο ιστορικό, κάτι το οποίο συμβαίνει συνήθως αργότερα απ' ό,τι πρέπει.

Αυτός είναι όμως ο τρόπος με τον οποίο κινούνται τα πράγματα. Η κρίση βρίσκεται μέσα στην ουσία της πολιτικής, αρκεί να καταλαβαίνουμε τι γίνεται γύρω μας. Γιατί –όπως έχει προσφυνώς λεχθεί– η κρίση είναι φαινόμενο γνωσιολογικό. Κάτι συμβαίνει και αδυνατούμε να κατανοή-

σουμε τι ακριβώς συμβαίνει. Δηλαδή τι άλλαξε ή τι αλλάζει και δεν μπορεί να μετρηθεί με τα γνωστά σταθμά ή δεν μπορεί να τυποποιηθεί με τα ισχύοντα πρότυπα.

Όλα αυτά ίσως να φαίνονται κάπως αόριστα. Πρώτη όμως προϋπόθεση της πολιτικής είναι η αίσθηση της ιστορίας. Η βεβαιότητα ότι η επικαιρότητα διαμορφώνεται και αποθεματοποιείται με ιλιγγιώδη ταχύτητα και ιστορικούς όρους.

Έχουν όλα, λοιπόν, αυτά σχέση με τα πρακτικά προβλήματα της τρέχουσας ελληνικής πολιτικής ζωής; Με τον τρέχοντα κομματικό λόγο; Έχουν όλα αυτά σχέση με την κομματική εσωστρέφεια και την κρίση αντιπροσωπευτικότητας των ελληνικών πολιτικών κομμάτων στα τέλη του 20ού αιώνα; Θέλω να πιστεύω πως ναι.

Γι' αυτό επιχειρώ άλλωστε να στεγάσω εκ των υστέρων επιμέρους κείμενα (για την ακρίβεια, εκφάνσεις του πολιτικού μου λόγου που απομαγνητοφωνήθηκαν και μετατράπηκαν σε κείμενα και κάποια άρθρα μου δημοσιευμένα σε εφημερίδες) πολιτικής παρέμβασης σ' αυτό το βιβλίο και κάτω από τον τίτλο: Κρίση της πολιτικής και πολιτική των κρίσεων. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να κάνουμε ό,τι είναι δυνατό να προσεγγίσουμε την κρίση ως προοίμιο μιας αισιόδοξης εξέλιξης και όχι ως επίλογο μιας ιστορικά ανεπαρκούς στάσης.

Μάιος 1996

I. Ένα Προοίμιο: Η ψευδαίσθηση του «τέλους της πολιτικής»

Ι.1. Η ψευδαίσθηση του «τέλους της πολιτικής»*

Ο θεσμικός πολιτισμός των τριών, περίπου, τελευταίων αιώνων βασίζεται σε δύο κεντρικές έννοιες: τη δημοκρατική αρχή και το κράτος δικαίου. Όλος όμως αυτός ο πολιτισμός προσέλαβε τη συγκεκριμένη ιστορική του υπόσταση μέσα από τη διαμόρφωση και την ανάπτυξη του αντιπροσωπευτικού συστήματος διακυβέρνησης. Όποιος παραγνωρίζει ή υποτιμά το γεγονός ότι η σύγχρονη δημοκρατία διαμορφώθηκε και λειτουργεί ως αντιπροσωπευτική δημοκρατία κινδυνεύει να διολισθήσει σε μια μεταφυσική των θεσμών ή σε πρόχειρους –αν και αρκετά διαδεδομένους– θεωρητικούς ετεροχρονισμούς· δηλαδή, σε θεωρητικές συγχύσεις.

Με τη σειρά του, το αντιπροσωπευτικό σύστημα, και ιδίως το κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης, οικοδομείται –τουλάχιστον τα τελευταία εβδομήντα χρόνια– πάνω στο *φαινόμενο του πολιτικού κόμματος*. Όπως η δημοκρατία δεν μπορεί πλέον να γίνει αντιληπτή «αφηρημένα», χωρίς συσχετισμό με τους αντιπροσωπευτικούς θε-

* Άρθρο που δημοσιεύθηκε στην *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* της 6.2.1995

σμούς (κοινοβούλιο, άμεσες περιοδικές εκλογές κ.λπ.), έτσι και οι αντιπροσωπευτικοί θεσμοί δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτοί χωρίς άμεσο συσχετισμό με το κομματικό φαινόμενο.

Είναι βέβαια αυτονόητο πλέον ότι το κομματικό φαινόμενο, ανεξάρτητα από την πολυτυπία του, προσλαμβάνει τα βασικά του χαρακτηριστικά σε αναφορά με τη «βιομηχανική» κοινωνία και έχει εκ γενετής ορισμένα κρίσιμα «ολιγαρχικά» χαρακτηριστικά ως προς την εσωτερική του διάρθρωση και λειτουργία. Αν η παραδοχή αυτή αληθεύει, τότε αληθεύει με τη σειρά της και η διαπίστωση ότι η αντιπροσωπευτική ικανότητα των κομμάτων βασίζεται εκ γενετής στον «μαζικό» χαρακτήρα, τις απλές διακρίσεις και τις καθαρές αντιθέσεις που χαρακτήριζαν αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε «βιομηχανική κοινωνία». Στο γενικότερο αυτό πλαίσιο διαμορφώνεται, άλλωστε, η αντιπροσωπευτική δημοκρατία ως κομματική δημοκρατία.

Το μείζον και επίκαιρο, συνεπώς, ερώτημα είναι αν σήμερα –στο πλαίσιο αυτού που μπορούμε να ονομάσουμε «μεταβιομηχανική κοινωνία»– το κόμμα διατηρεί, ως βασικός δημοκρατικός θεσμός, τον *ουσιώδη ρόλο του*. Προσοχή: Αναφέρομαι στη *θεσμική χρησιμότητα* και όχι στη *θεσμική αίγλη* του κομματικού φαινομένου.

Το ερώτημα, με άλλα λόγια, είναι αν το κόμμα ως θεσμικό φαινόμενο μπορεί να αντεπεξέλθει στη *δοκιμασία της αντιπροσωπευτικής του ικανότητας*. Αν μπορεί, δηλαδή, να διατηρήσει την ικανότητα πολιτικής σύνθεσης δια-

κεκριμένων και καταρχάς αντιφατικών κοινωνικών συμφερόντων, στο πλαίσιο μιας κοινωνίας με πολύπλοκη διαστρωμάτωση και άπειρες ιδεολογικές και άλλες αποχρώσεις.

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό εξαρτάται από το αν υπάρχουν σήμερα κάποια βασικά πολιτικά διακυβεύματα, δηλαδή κάποια θεμελιώδη κοινωνικά, οικονομικά και εν τέλει πολιτικά διλήμματα, γύρω από τα οποία μπορούν και πρέπει να διαμορφωθούν μαζικές συσσωματώσεις –μαζικές συσσωματώσεις που να διατηρούν μια θεσμική παράδοση, μια ιδεολογική ευαισθησία, μια ιστορική αναφορά και μια ικανότητα πολιτικής σύνθεσης, που δεν εξαφανίζεται, αλλά αξιοποιεί τις αποχρώσεις.

Περιγράψω έτσι, όσο πιο συνοπτικά και όσο πιο πυκνά μπορώ, τα υπαρκτικά ερωτήματα που τίθενται γύρω από το κομματικό φαινόμενο σε όλες τις δυτικές και δυτικοτρόπες κοινωνίες –ερωτήματα μέσα από τη συνειδητοποίηση των οποίων μπορεί να κατανοηθεί πληρέστερα, δηλαδή χωρίς πνευματικούς επαρχιωτισμούς και χωρίς συμπλέγματα κατωτερότητας, η λειτουργία του κομματικού φαινομένου και η εικόνα του κομματικού συστήματος και στη χώρα μας.

Υπονοώ με όλα αυτά τα εξής ειδικότερα πράγματα:

Πρώτον, ότι η «μετακομματική» δημοκρατία δεν μπορεί να είναι ένα σύστημα χωρίς κόμματα, αλλά ένα σύστημα με κόμματα μεγαλύτερης οξυδέρκειας και μεγαλύτερης ευελιξίας. Με κόμματα, δηλαδή, που να μπορούν να χειρι-

στούν πιο πολύπλοκα ζητήματα, με πιο εκλεπτυσμένο τρόπο, χωρίς να θυσιάσουν τον πολιτικό τους εαυτό στο βωμό μιας διαχειριστικής επάρκειας που είναι όρος αναγκαίος αλλά καθόλου επαρκής.

Δεύτερον, ότι η ενίσχυση του ρόλου των μονοπρόσωπων οργάνων (Πρόεδρος της Δημοκρατίας ή Πρωθυπουργός, ανάλογα με το πολίτευμα) δεν οδηγεί στην υποκατάσταση των κομμάτων από άτομα με ιδιαίτερη προσωπική γοητεία ή προνομιακές σχέσεις με τα μέσα ενημέρωσης, αλλά επιβάλλει σημαντικές μεταβολές στην εσωτερική οργάνωση και λειτουργία των κομμάτων και στην «ιεραρχία» των πολιτικών στελεχών.

Τρίτον, ότι τα φαινόμενα πολιτικής διαφθοράς που εμφανίζονται διεθνώς και προσλαμβάνουν συχνά «εφιαλτικές» διαστάσεις, καθώς προβάλλονται από τα μέσα ενημέρωσης, δεν θίγουν αυτό καθαυτό το κομματικό φαινόμενο αλλά τους διαχειριστές της εξουσίας. Ανεξάρτητα από το αν αυτοί λειτουργούν σε «κομματικό», «μετακομματικό», «παρακομματικό» ή «εξωκομματικό» επίπεδο. Τα φαινόμενα, άλλωστε, αυτά έχουν μεγαλύτερο θεσμικό βάθος, γιατί ανάγονται στην ίδια τη φύση του σύγχρονου κράτους.

Όπως όλοι αντιλαμβάνονται, η συζήτηση αυτή είναι ωραία, είναι κλασική, είναι πολιτικά και θεσμικά κρίσιμη. Αρκεί να γίνεται με μια στοιχειώδη θεωρητική και εννοιολογική πειθαρχία και μ' ένα γνήσιο ενδιαφέρον για τη διατήρηση της πολιτικής, δηλαδή της δημοκρατίας. Πρέπει, μ' άλλα λόγια, να συμφωνήσουμε εκ προοιμίου ότι η κα-

τάργηση των πολιτικών αντιθέσεων δεν είναι ούτε πολιτικός στόχος ούτε προσωπική αρετή. Και ότι είναι άλλο πράγμα η επιθυμητή μετριοπάθεια και η ικανότητα συζήτησης και συμφωνίας και άλλο πράγμα η τεχνητή ακύρωση των πολιτικών διαφορών. Πριν από μερικά χρόνια είχε διαχυθεί η ψευδαίσθηση του «τέλους της ιστορίας». Ας αντισταθούμε τώρα στην ψευδαίσθηση του «τέλους της πολιτικής».

II. Η κρίση των κομμάτων και οι προοπτικές του ΠΑΣΟΚ

II.1. Κομματική εσωστρέφεια ή κοινωνική αντιπροσωπευτικότητα;*

Τις παραμονές μεγάλων κομματικών γεγονότων, συντρόφισσες και σύντροφοι, όπως το Συνέδριο ή η Συνδιάσκεψη αυτή εδώ, λες και για έναν περίεργο και ακατανόητο λόγο, το ΠΑΣΟΚ δείχνει να παραιτείται από τη δυναμική σχέση του με την κοινωνία. Αλλοιώνει μόνο του την εικόνα του. Συρρικνώνεται σε ένα εσωστρεφές άθροισμα μηχανισμών και παραγόντων.

Εγώ ανήκω σ' αυτούς που πιστεύουν ότι και σ' αυτές τις περιπτώσεις, το ΠΑΣΟΚ διατηρεί –πρέπει και μπορεί να διατηρήσει– τον μεγάλο ευρύχωρο και δυναμικό εαυτό του. Για πολλούς λόγους, κυρίως όμως για έναν: γιατί το ΠΑΣΟΚ, σε σχέση με όλα τα άλλα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα, έχει ένα μοναδικό συγκριτικό πλεονέκτημα.

Συνδυάζει και διασταυρώνει τη σοσιαλιστική του ταυτότητα, την εμμονή του στην έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής ευαισθησίας, με την παράδοση της μεγάλης δημοκρατικής, προοδευτικής παράταξης. Εί-

* Απομαγνητοφώνηση ομιλίας στην Πανελλήνια Οργανωτική Συνδιάσκεψη του ΠΑΣΟΚ, 7 Ιουλίου 1995.

ναι αυτή η σύζευξη που έχει δώσει στο ΠΑΣΟΚ, κυρίως από το 1977 και μετά, τη δυναμική του και το έχει καταστήσει πολιτικό εκφραστή του ρεύματος της μεγάλης κοινωνικής και πολιτικής πλειοψηφίας.

Αν θέλουμε όμως να διατηρήσουμε αυτό το πλεονέκτημα, αν, δηλαδή, θέλουμε να διατηρήσουμε την ιδεολογική και πολιτική μας ταυτότητα και την αποτελεσματικότητά μας, πρέπει να σκεφτούμε και με αυτήν εδώ την ευκαιρία, πάρα πολύ σοβαρά, δύο πράγματα. *Ποιο είναι τώρα πια, στα τέλη του 20ού αιώνα, το νέο πεδίο της πολιτικής και ποιος είναι ο ρόλος του κόμματος μέσα σ' αυτό το νέο πεδίο της πολιτικής;* Και το λέω αυτό, γιατί, λίγο-πολύ, η πολιτική συγκυρία είναι απλή στην εικόνα της και γνωστή σε όλους. Το ΠΑΣΟΚ στο κυβερνητικό του έργο, στην κυβερνητική του πολιτική, δεν φαίνεται να αντιμετωπίζει πρόβλημα από μια αντιπολίτευση με συγκροτημένο, αξιόπιστο και πειστικό λόγο. Δεν φαίνεται να αμφισβητείται η πολιτική του προτεραιότητα. Υπάρχει όμως ένα μεγάλο και κρίσιμο πρόβλημα. *Το πολιτικό σύστημα, στο σύνολό του, φαίνεται να έχει ισορροπήσει στο χαμηλότερο δυνατό σημείο.*

Και καθώς όλο το πολιτικό σύστημα σε σχέση προς την κοινωνία ισορροπεί σ' αυτό το χαμηλό σημείο, αναδεικνύονται προβλήματα, γιατί μετατοπίζεται το ίδιο το γήπεδο της πολιτικής από την αντιπαράθεση μεταξύ των πολιτικών κομμάτων, που εκφράζουν –που υποτίθεται ότι εκφράζουν και πρέπει να εκφράζουν– διαφορετικές κοινωνικές δυνάμεις, διαφορετικές πολιτικές παραδόσεις και

διαφορετικούς πολιτικούς στόχους, στο εσωτερικό των πολιτικών κομμάτων.

Η πολιτική συρρικνώνεται στην παραπολιτική και την ανεκδοτολογία και το πρόβλημα παύει να είναι πρόβλημα ιδεών, στόχων, θέσεων, προγραμμάτων και γίνεται ουσιαστικά ένα πρόβλημα επετηρίδας στελεχών- και μάλιστα επετηρίδας που συγκροτείται από στελέχη με πολιτική σταδιοδρομία ευθύγραμμη και εγγυημένη.

Η κατάσταση όμως, συντρόφισσες και σύντροφοι, είναι πιο πολύπλοκη, γιατί αν έτσι έχουν τα πράγματα, όπως τα περιγράφω, τότε όλοι υφιστάμεθα μια βαθύτατη κρίση πολιτικής αντιπροσωπευτικότητας. Δεν μπορούμε να εκπροσωπήσουμε πολιτικά τις δυνάμεις που κατά παράδοση και κατά τεκμήριο εκφράζουμε –και είμαστε υποχρεωμένοι να εκφράσουμε.

Για να κατασκευάσουμε ξανά, για να ξανασυγκροτήσουμε το αντικείμενο της πολιτικής, πρέπει κάθε μέρα και κάθε στιγμή να απαντάμε σε ένα εναγώνιο ερώτημα όλων των πολιτών. Το ερώτημα αυτό είναι αν σήμερα, υπό τις συνθήκες αυτές, υπάρχουν περιθώρια διαφορετικών πολιτικών επιλογών. Αν, δηλαδή, η πολιτική διατηρεί το αντικείμενό της, αν εξακολουθεί να επιτρέπει διαφορετικές αποφάσεις, προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση, αποφάσεις που να είναι αριστερές ή δεξιές, συντηρητικές ή προοδευτικές.

Για να απαντήσουμε πειστικά στο ερώτημα αυτό, πρέπει οι θέσεις μας να πάψουν να είναι γεμάτες από προσωπικούς

υπαινιγμούς, κουραστικά στερεότυπα και γενικολογίες, οι οποίες δεν λένε τίποτα το συγκεκριμένο. Πρέπει οι θέσεις μας να είναι συνεχώς όλο και πιο συγκεκριμένες, πιο ειδικές.

«Μεσαίος» χώρος

Τι εννοώ; Εννοώ ότι δεν αρκεί σήμερα να δηλώνεις δημοκράτης, κοινωνικά ευαίσθητος, για να έχεις πολιτική ταυτότητα. Δεν έχεις έτσι πολιτική ταυτότητα. Όλοι, άλλωστε, συγκλίνουν στον «μεσαίο» χώρο του ιδεολογικού και πολιτικού φάσματος. Όλοι κάνουν τη δήλωση αυτή.

Όχι γιατί έχει αναβιώσει κάποιο νέο «κέντρο». Το «κέντρο» ήταν προϊόν αντιθέσεων πολιτειακών, πολιτικών, ιδεολογικών, κοινωνικών. Ο μεσαίος χώρος, αντίθετα, είναι χώρος ιδεολογικής και πολιτικής αμηχανίας.

Η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση

Αλλά ακόμη περισσότερο, δεν αρκεί να δηλώνεις ευρωπαϊστής ή εκσυγχρονιστής, για να αποκτήας πολιτική ταυτότητα. Πρέπει να απαντάς σε περαιτέρω ερωτήματα, πολύ πιο επώδυνα, πολύ πιο συγκεκριμένα. Δίνω ένα παράδειγμα. Η πίστη μας στην ομοσπονδιακή προοπτική της Ευρώπης δεν σημαίνει από μόνη της τίποτα. Γιατί η Ευρώπη είναι ένα σκληρό πεδίο διαρκούς διαπραγμάτευσης, όπου δεν σταθμίζονται ιδεολογικοί, πολιτικοί και κομματικοί

συσχετισμοί, αλλά σταθμίζονται πάγια κρατικά συμφέροντα, γεωπολιτικές αντιλήψεις, οικονομικές επιδιώξεις.

Σ' αυτό το πεδίο δεν μπορεί να προσερχόμαστε με ιδεολογική αφέλεια. Πρέπει να προσερχόμαστε με πραγματισμό, με εμμονή στην προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά γνωρίζοντας καλά ποια είναι τα συγκριτικά μας πλεονεκτήματα και τι διεκδικούμε. Και κυρίως χωρίς σύμπλεγμα κατωτερότητας.

Δεν πρέπει να προσερχόμαστε με τη μειονεκτική στάση που οφείλεται στην άποψη ότι εμείς ωφελούμαστε δημοσιονομικά στο ισοζύγιο των σχέσεων Ε.Ε. - Ελλάδας, αλλά με την επίγνωση ότι κι εμείς συνεισφέρουμε. Συνεισφέρουμε το δικό μας μερίδιο στην ευρωπαϊκή αγορά. Συνεισφέρουμε την αγορά μας για την εμπορική διείσδυση των προϊόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ακόμη-ακόμη και το Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης έχει την ανταποδοτικότητά του, καθώς ξένες ευρωπαϊκές, αλλοδαπές γενικότερα, επιχειρήσεις είναι αυτές που συμμετέχουν στους σχετικούς διαγωνισμούς και αποκομίζουν τα οφέλη απ' αυτές τις δημοσιονομικές εισροές.

Το ίδιο θα μπορούσα να πω γενικότερα για την εξωτερική μας πολιτική. Ακούω συχνά την επωδό: ας ξεπεράσουμε τις αγκυλώσεις, ας γίνει η πολιτική μας στα Βαλκάνια πιο δυναμική, πιο ευέλικτη, οικονομικά διεισδυτική. Ωραία, αλλά έχουν διαμορφωθεί ορισμένα δεδομένα μέτωπα.

Δύο, πιο συγκεκριμένα: Το μικρό και ειδικό μέτωπο του προβλήματός μας με τα Σκόπια και η τουρκική απειλητικότητα που έχει την ιστορικότητά της και τη συνέχειά της, δυστυχώς, στην προοπτική της.

Όσοι, λοιπόν, γοητεύονται στην επανάληψη αυτής της άποψης, θα πρέπει επιτέλους να μιλήσουν ειδικά και συγκεκριμένα και να δηλώσουν ποιες συγκεκριμένες μεταβολές προτείνουν στην εθνική μας πολιτική στα δύο αυτά θέματα.

Ρόλος για το κόμμα

Σ' αυτό το νέο πεδίο της πολιτικής, το ερώτημα είναι αν υπάρχει ρόλος για το κόμμα. Και είναι αλήθεια ότι ευτυχώς υπάρχει ακόμη σήμερα και θα υπάρχει ρόλος για το κόμμα.

Η σύγχρονη δημοκρατία, η δημοκρατία που ανταποκρίνεται στις συνθήκες της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, ευτυχώς για όλους μας και ευτυχώς για τη δημοκρατία, δεν έχει γίνει μια μετακομματική δημοκρατία. Αλλά νέα διλήμματα προκύπτουν. Η παλιά διαίρεση, η παλιά διάκριση ανάμεσα σε κόμματα μαζών της προοδευτικής εργατικής παράδοσης και σε κόμματα στελεχών φιλελεύθερης ή συντηρητικής παράδοσης, αναβιώνει περίεργα.

Και προσέξτε τον κίνδυνο: Τα κόμματα πιέζονται για να μην οργανωθούν στη βάση συγκεκριμένων κοινωνικών δυνάμεων, τις οποίες να εκπροσωπούν και να εκφράζουν πολιτικά σε αντίθεση με άλλες κοινωνικές δυνάμεις, διε-

γείροντας έτσι κοινωνικές αντιθέσεις. Αλλά να οργανωθούν ως μικρές αντικοινωνίες σε σχέση με την κοινωνία στο σύνολό της, η οποία θα παρακολουθεί τα κόμματα να κινούνται σε μια πολιτική σκηνή που έχει στηθεί έξω από αυτήν.

Αυτή είναι μια επικίνδυνη αντίληψη, μια παθολογική αντίληψη που πρέπει να την καταπολεμήσουμε. Μόνο εάν τα κόμματα εξακολουθήσουν να εκφράζουν συγκεκριμένες κοινωνικές δυνάμεις και αν συνεχίσουν να διεγείρουν συγκεκριμένες κοινωνικές αντιθέσεις, μπορεί να λειτουργήσει αυτό το αναντικατάστατο παιχνίδι της δημοκρατίας.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, τα οργανωτικά προβλήματα των κομμάτων –ειπώθηκε από το βήμα αυτό κατά κόρον χθες και σήμερα– δεν είναι ποτέ προβλήματα κομματικής διοίκησης. Είναι πάντοτε προβλήματα πολιτικά. Θα έλεγα ακριβέστερα, είναι προβλήματα αμιγώς ιδεολογικά.

Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να πάψουμε να προτάσσουμε σε σχέση με το μέλλον του ΠΑΣΟΚ το ερώτημα: ποιοι θα κατέχουν τις ηγετικές θέσεις και ποια θα είναι η διάταξη των στελεχών. Αυτό θα το βρούμε εύκολα.

Πρέπει να προτάξουμε ένα άλλο ερώτημα: *Τι θα λέμε ως ΠΑΣΟΚ ιδεολογικά και πολιτικά στο μέλλον;* Γιατί μόνο αν έχουμε κάτι να πούμε, μόνο αν διασφαλίσουμε τις ιδεολογικές και πολιτικές προϋποθέσεις της ύπαρξής μας, δηλαδή της ικανότητάς μας να εκπροσωπούμε συγκεκριμένες κοινωνικές δυνάμεις και συγκεκριμένη πολιτική παράδοση, μπορούμε να υπάρξουμε. Και θα υπάρξουμε.

Αρκεί να αναδιατάξουμε τα ενδιαφέροντά μας και τις προτεραιότητές μας. Όλα μπορούν να λυθούν: Και ο τρόπος εκλογής του Ε.Γ. και τα ασυμβίβαστα και η ενότητα βεβαίως ως ενότητα στελεχών. Όλα λύνονται. Αρκεί να μπορούμε να προσεγγίσουμε εκείνες τις κοινωνικές δυνάμεις που γεννιούνται μέσα στην κοινωνία ερήμην της πολιτικής. Αυτό είναι το στοίχημα. Και πρέπει να το κερδίσουμε.

Π.2. Ο ρόλος ενός κοιμματικού Συνεδριού *

Θα ήθελα να ξεκινήσω με μια αυτονόητη επισήμανση. Η συζήτηση που κάνουμε είναι μια συζήτηση εξαιρετικά, δραματικά κρίσιμη για το μέλλον της ίδιας της πολιτικής και για το μέλλον της έννοιας του κόμματος –όχι του ΠΑΣΟΚ ειδικά, αλλά του φαινομένου που λέγεται κόμμα γενικά– και για τη θέση του μέσα στη σύγχρονη δημοκρατία.

Και το λέω αυτό γιατί παρατηρώ κατά βάθος, στο όνομα της ανάγκης, της αναμφισβήτητης και συνομολογημένης από όλους, για ιδεολογική και πολιτική ανανέωση του κόμματος, να τίθενται εν αμφιβόλω όχι μόνον ορισμένες κοιμματικές διαδικασίες, αλλά η ίδια η πολιτική λειτουργία του κόμματος.

Άλλωστε, είναι γνωστό πως το κόμμα διεθνώς υφίσταται –το βλέπουμε και στη χώρα μας και όχι μόνο ως προς το ΠΑΣΟΚ αλλά ως προς όλα τα κόμματα– μια έντονη δοκιμασία. Όλα τα κόμματα διέρχονται μια κρίση αντιπροσωπευτικότητας. Δεν είναι σαφές στη συλλογική συ-

* Απομαγνητοφώνηση ομιλίας στην 5η Σύνοδο της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ (11 Φεβρουαρίου 1996)

νείδηση του κόμματος ποιες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις αντιπροσωπεύει, επειδή αλλάζει και γίνεται πολύπλοκη η μορφή της κοινωνίας· στη δε συνείδηση των κοινωνικών δυνάμεων δεν είναι, επίσης, συχνά σαφές από ποιο κόμμα εκπροσωπούνται. Οι παραδοσιακοί δεσμοί που καθορίζουν πολιτικές συμπεριφορές τίθενται εν αμφιβολώ.

Υπονομεύει το κόμμα την κυβέρνηση;

Το καινούριο στοιχείο που εισάγεται στη συζήτηση είναι ένας κίνδυνος. Το κόμμα ως τέτοιο να εμφανίζεται ως μια ομάδα μεμψίμοιρων και μικρόψυχων στελεχών, να εμφανίζεται ως τροχοπέδη στο κυβερνητικό έργο οποιασδήποτε κυβέρνησης. Και πολύ φοβούμαι ότι κατά βάθος μπορεί αυτή η εικόνα του κόμματος, η πλαστή και κατά τη γνώμη μου επικίνδυνη, να λειτουργεί και ως ένα άλλοθι πίσω από το οποίο να συγκαλύπτονται πιθανές μελλοντικές αναποτελεσματικότητες ή ανεπάρκειες της όποιας κυβερνητικής πολιτικής.

Μια κυβέρνηση, όμως, που είναι αξιόπιστη και δυναμική, μια κυβέρνηση που επικοινωνεί με το σώμα της κοινωνίας, δεν χρειάζεται να αναζητεί κανένα προληπτικό άλλοθι για ενδεχόμενες δυσκολίες ή για ενδεχόμενες ανεπάρκειες.

Και το λέω αυτό, γιατί βλέπω να αναπτύσσεται απέναντι σ' αυτό που λέγεται κομματική διαδικασία (και κομματική

διαδικασία είναι η καθημερινή λειτουργία των οργάνων, κομματική διαδικασία είναι και το Συνέδριο) μια έντονη καχυποψία.

Δεν λέω ότι υπάρχουν υστεροβουλίες. Θα πάρω την πιο επιεική εκδοχή και θα πω πως υπάρχει –και συγχωρέστε μου την κάπως πρωτότυπη διατύπωση– μια καλόπιστη δυσπιστία, μια δυσπιστία γύρω από το τι πρόκειται να γίνει με το περιβόητο Συνέδριο.

Ο κίνδυνος του «ρεβανσισμού»

Ας είμαστε ειλικρινείς. Ποια είναι η βάση αυτής της δυσπιστίας; Πού διχάζονται οι αντιλήψεις μας εδώ μέσα, στην Κεντρική Επιτροπή; Ορισμένοι φοβούνται, τουλάχιστον έτσι το ερμηνεύω εγώ καλόπιστα, πως μπορεί μέσα από το Συνέδριο και την προετοιμασία του να προκύψει ο κίνδυνος του ρεβανσισμού απέναντι στο αποτέλεσμα που είχε η διαδικασία εκλογής Πρωθυπουργού στην Κοινοβουλευτική Ομάδα.

Εγώ απορρίπτω με έμφαση και βδελυγμία κάθε διάθεση ρεβανσισμού απέναντι σε ένα αποτέλεσμα που έχει προκαλέσει ευεξία στην ελληνική κοινωνία, παρά τις τεράστιες δυσκολίες που δημιούργησε το επεισόδιο της Ίμια, το επεισόδιο το στρατιωτικό, το επεισόδιο το διπλωματικο-πολιτικό και το επεισόδιο το κοινοβουλευτικό της Ίμια– γιατί υπάρχουν τρία χωριστά επεισόδια της Ίμια.

Από την άλλη μεριά, υπάρχει μια άλλη τάση η οποία διαβλέπει έναν άλλο κίνδυνο, απέναντι στον οποίο αντιδρά κατά τρόπο αντανakλαστικό, αλλεργικό θα έλεγα. Ο κίνδυνος διά της κυβερνήσεως και της λειτουργίας της να δημιουργηθούν τετελεσμένα γεγονότα και τετελεσμένες καταστάσεις στο εσωτερικό του κόμματος, και μάλιστα στον σκληρό πυρήνα της ιδεολογικής και πολιτικής φυσιογνωμίας του κόμματος.

Πρέπει να ξεπεράσουμε αυτούς τους δύο κινδύνους. Να μην γίνουμε αιχμάλωτοι ούτε του κινδύνου του ρεβανσισμού ούτε του κινδύνου των τετελεσμένων γεγονότων. Για να το πετύχουμε αυτό πρέπει να μιλήσουμε με πολύ μεγάλη σαφήνεια, ειλικρίνεια, ρεαλισμό και να αποδεχθούμε ότι, όπως φάνηκε και από την εισήγηση του Εκτελεστικού Γραφείου, που ανέγνωσε ο Γραμματέας της ΚΕ, και από την ομιλία του Πρωθυπουργού, αλλά όπως φάνηκε και από μια σειρά πολύ συγκροτημένες και υπεύθυνες τοποθετήσεις συντρόφων - μελών της ΚΕ, αναδεικνύονται για πολλά θέματα δύο προσεγγίσεις, δύο αντιλήψεις για θέματα εξωτερικής πολιτικής, για θέματα λειτουργίας του κόμματος.

Η «συνύπαρξη» μέσα σ' ένα μεγάλο και ενωμένο ΠΑΣΟΚ

Δύο αντιλήψεις οι οποίες κάλλιστα μπορούν να συνυπάρχουν μέσα στο ΠΑΣΟΚ και να συνυπάρχουν και στη σταθερή του, τη μεγάλη του κοινοβουλευτική πλειοψηφία,

η οποία επιβεβαιώθηκε δύο φορές πρόσφατα, υπό εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες: τη μία φορά υπό συνθήκες αναπλήρωσης του Πρωθυπουργού και αμφισβήτησης του κύρους του κόμματος και της κυβέρνησης και την άλλη φορά, υπό τις συνθήκες ενός κρίσιμου για τις διεθνείς μας σχέσεις επεισοδίου.

Εάν αποδεχθούμε ότι το ΠΑΣΟΚ μπορεί να είναι μεγάλο, ανοιχτό, ανεκτικό και εσωτερικά φιλελεύθερο, μπορούν όλα αυτά να γίνουν δεκτά και μπορούμε να διασφαλίσουμε τους όρους της συνύπαρξης και της συμπόρευσής μας.

Αυτό σημαίνει ότι πρέπει κάθε συζήτηση να είναι καλόπιστη και ουσιαστική. Διάλογος όμως δεν σημαίνει σωματική αντοχή στο να ακούω απλώς τον άλλον. Σημαίνει και διανοητική αντοχή και ευρύτητα να του απαντήσω συγκεκριμένα και να ενσωματώσω στη δική μου θέση όποια κεφάλαια της δικής του άποψης με πείθουν.

Αλλά πρέπει να είμαι έτοιμος κατά περίπτωση να πειστώ. Δεν αρκεί να ανέχομαι τη διαδικασία. Πρέπει να διαμορφώνω διαφορετικά και το τελικό αποτέλεσμα. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να έχουμε μια συνέχεια και μια συνέπεια στη στάση μας.

Και δεν το θέτω αυτό σε μια ηθική βάση. Το θέτω αμιγώς σε μια λογική και πολιτική βάση, που έχει να κάνει με την αξιοπιστία και την πειστικότητα του πολιτικού λόγου.

Γιατί δίνουμε τόση σημασία σε έννοιες, όπως το ύφος και το ήθος της πολιτικής και των πολιτικών; Γιατί υπάρχει ένα πρόβλημα πολιτικής αξιοπιστίας, ένα πρόβλημα πειστικότητας του πολιτικού λόγου, δηλαδή ένα πρόβλημα επικοινωνίας μας με το εκλογικό σώμα, με την ελληνική κοινωνία και πού υπονομεύεται η αξιοπιστία; Στην ασυνέχεια και την ασυνέπεια της στάσης μας.

Κι εγώ, θα μου επιτρέψετε να πω ότι βλέπω εδώ μέσα κάποια στοιχεία ασυνέχειας, για να μην πω ασυνέπειας. Και θα δώσω δύο παραδείγματα. Ένα πολύ εμπειρικό και ένα κάπως πιο θεωρητικό.

Το εμπειρικό αφορά την επάρκεια ή την ανεπάρκεια του Α. Παπανδρέου. Ενώ υπήρχε ένα κύμα αμφισβήτησης της επάρκειάς του ως Πρωθυπουργού και επιταχύνανε τις εξελίξεις προσφεύγοντας σε μια έκτακτη διαδικασία –γιατί έκτακτη διαδικασία είναι η διαδικασία του άρθρου 38 παράγραφος 2–, βλέπω τώρα να επαινείται από πολλούς η πολιτική επάρκεια του Α. Παπανδρέου ως αρχηγού του κόμματος, αρχηγού της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, που σημαίνει –για να μην έχουμε κομματική αυταρέσκεια– και αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης, εάν το ΠΑΣΟΚ ηγηθεί στις επόμενες εκλογές.

Αλλά υπάρχει και θεωρητικότερο παράδειγμα. Η θεσμική μας ευαισθησία, που συνδέεται με το ήθος και το ύφος, που συνδέεται με τη στάση μας απέναντι σε θεσμούς και διαδικασίες, πρέπει να είναι μόνιμη και συνεχής και όχι παροδική και επιλεκτική. Θεσμική ευαισθησία σημαί

νει ότι πρέπει να αποδεχόμαστε τις διαδικασίες ανά πάσα στιγμή και υπό οποιαδήποτε συνθήκη.

Και θα μιλήσω καθαρά. Εγώ θεωρώ ότι έχουμε πολιτική υποχρέωση και ότι έχουμε συνάψει πολιτική συμφωνία, ο Πρωθυπουργός της χώρας, ο Κ. Σημίτης, να είναι –και το θεωρώ αυτονόητο– ο υποψήφιος Πρωθυπουργός και ο επικεφαλής του εκλογικού αγώνα στις επόμενες εκλογές. Αλλά είναι άλλο μια κοινή αποδοχή γύρω από το ζήτημα αυτό και άλλο μια καταστατικά νομιμοποιημένη απόφαση, η οποία πρέπει να υπάρχει γύρω από το θέμα αυτό.

Άλλο παράδειγμα: μπορούμε να κάνουμε πολύ μεγάλη συζήτηση για τη λεγόμενη διαρχία. Είπα όμως προηγουμένως ότι αυτό έχει ένα στοιχείο συγκυριακό και αυτάρεσκο, επειδή η διαρχία προϋποθέτει την άσκηση κυβερνητικής εξουσίας. Δεν υπάρχει διαρχία στον προεκλογικό αγώνα. Και δεν υπάρχει διαρχία υπό συνθήκες αντιπολίτευσης.

Πρέπει, όμως, να συμφωνήσουμε τουλάχιστο σε ένα σημείο, που το θεωρώ την ύστατη γραμμή κοινής συμφωνίας και αποδοχής. Συμφωνούμε ότι το Συνέδριο πρέπει να γίνει, πάντως πριν από τις επόμενες εκλογές, για να έχουμε αποσαφηνίσει όλα αυτά τα πράγματα;

Αν συμφωνούμε σ' αυτό, που είναι η ελάχιστη κοινή βάση, τότε μπορούμε να συνεχίσουμε τους συλλογισμούς μας και να μιλήσουμε για την ουσία των πραγμάτων πολύ συγκεκριμένα. Η προηγούμενη ΚΕ συνήλθε υπό συνθήκες ανύποπτες, πριν από την εκλογή του Πρωθυπουργού, και ομόφωνα απεδέχθη την ανάγκη να γίνει σχετικά σύντομα

ένα Συνέδριο –ένα Συνέδριο τακτικό, ένα Συνέδριο πλήρες, που να δώσει ιδεολογικές, πολιτικές και οργανωτικές απαντήσεις. Άλλωστε οι οργανωτικές απαντήσεις είναι οι κατ' εξοχήν πολιτικές απαντήσεις.

Τούτου δοθέντος, το ΕΓ ομόφωνα πρότεινε μια ημερομηνία διεξαγωγής του Συνεδρίου. Ο Μ. Παπαϊωάννου είναι αλήθεια ότι ως προς το χρόνο διαφωνούσε εξ αρχής, προτείνοντας, αν θυμάμαι καλά, ως χρόνο διεξαγωγής του Συνεδρίου, τον Οκτώβρη.

Δεν με απασχολεί το αστυνομικό μέρος της ιστορίας καθόλου. Με ενδιαφέρει, όμως, πολύ το πολιτικό μέρος. Και ακριβώς επειδή με ενδιαφέρει το πολιτικό μέρος εγώ, πριν πάρω μέρος στην τελική ψηφοφορία του ΕΓ, την επιβεβαιωτική της θέσης μας, ζήτησα ν' αποσαφηνιστεί από τον Γραμματέα της ΚΕ, δύο ή τρεις φορές, ότι ο Πρωθυπουργός είχε ερωτηθεί για την ανάγκη διεξαγωγής του Συνεδρίου και για τη συγκεκριμένη ημερομηνία και είχε συναινέσει. Πάντως δεν είχε εκφράσει την αντίθεσή του. Γιατί δεν ήθελα και δεν θέλω να δημιουργείται η εντύπωση, ότι κομματικές διαδικασίες και κυρίως η προκήρυξη, η προετοιμασία και η διεξαγωγή του Συνεδρίου, μπορεί να λειτουργούν ως μηχανισμός αμφισβήτησης ή υπονόμησης της Κυβέρνησης. Γιατί δεν πρέπει να δημιουργούνται εντυπώσεις. Γιατί δεν πρέπει να καλλιεργούνται άλλοθι. Γιατί δεν πρέπει να καλλιεργούμε συνθήκες αποπροσανατολισμού εαυτών και αλλήλων. Και με αυτή τη ρηματική διαβεβαίωση εγώ προσωπικά, και φαντάζομαι,

και όλοι οι άλλοι διαμορφώσαμε μια άποψη η οποία συνεκτιμά όλα αυτά τα δεδομένα.

Ένα ΠΑΣΟΚ ανοιχτό στην Κοινωνία

Και έρχομαι στις προϋποθέσεις: στο πόσο ανοιχτό είναι το Συνέδριο, πόσο ανοιχτό είναι το ΠΑΣΟΚ. Και εδώ πρέπει να σας πω ότι, όπως φαντάζεστε, εγώ θα ήμουν ο τελευταίος που θα υποστήριζε ένα κλειστό ΠΑΣΟΚ. Είμαι αναφανδόν υπέρ ενός ΠΑΣΟΚ ανοιχτών ριζόντων, ανοιχτών θυρών, υπέρ ενός ΠΑΣΟΚ που είναι μεγάλο, ευρύχωρο, πολυσυλλεκτικό, που επικοινωνεί με την κοινωνία και που δεν περιχαράκώνεται.

Αλλά αυτά είναι όμως προϋποθέσεις δευτερεύουσες. Πολύ σημαντικές, αλλά έπονται λογικά και πολιτικά του πρωταρχικού ερωτήματος: εάν συμφωνούμε πως πρέπει να γίνει το Συνέδριο ή όχι.

Εκτός και αν διαμορφώνεται η αντίληψη ότι μια διαδικασία που έχει τόσο μείζονα χαρακτήρα, όσο ένα συνέδριο, μας δημιουργεί φόβο. Είναι ίσως ο φόβος της χειραφέτησης. Γιατί από μερικές τοποθετήσεις βλέπω το Συνέδριο, δηλαδή ο μεγάλος και οργανωμένος προβληματισμός, ο ιδεολογικός και ο πολιτικός, να λειτουργεί περίπου ως απειλή για την ενότητα και την αποτελεσματικότητα της Κυβέρνησης, ως απειλή για τα εθνικά συμφέροντα και την εθνική άμυνα, ως απειλή για την αποτελεσματικότητα και

την εφαρμοσιμότητα της οικονομικής μας πολιτικής, ως απειλή για τις σχέσεις μας.

Μα αν είναι έτσι, τότε να επανεξετάσουμε τις σχέσεις μας συνολικά. Εγώ δεν θεωρώ ότι ένα Συνέδριο, που είναι από μόνο του ένα μεγάλο πολιτικό γεγονός, που ρίχνει τα φώτα της δημοσιότητας πάνω σε μια ενδοκομματική διαδικασία, πάνω σε έναν προβληματισμό, πολιτικό, οργανωμένο, υπεύθυνο, επίσημο, μπορεί να λειτουργήσει ως απειλή.

Εάν υπάρχει το στοιχείο της απειλής, τότε δεν φοβόμαστε τις διαδικασίες και τα πρόσωπα. Αλλά φοβόμαστε, ίσως, τον ιδεολογικό και πολιτικό μας εαυτό, τον οποίο και συμπίεζουμε για να εξυτηρητήσουμε κάποιες σκοπιμότητες.

Εγώ δεν το δέχομαι αυτό. Αλλά ακόμη κι αν υπάρχει ο κίνδυνος αυτός, είναι προτιμότερο να βρούμε διαδικασίες εκτόνωσης, συνύπαρξης και συναπόφασης. Και αν είναι δεδομένο ότι το Συνέδριο θα γίνει πάντως πριν από τις επόμενες εκλογές, τότε πρέπει να γίνει και τόσο έγκαιρα, ώστε να έχουν απορροφηθεί τα πάντα και να είμαστε ισχυροί και με συλλογική αυτοπεποίθηση στις επόμενες εκλογές.

Αν συμφωνήσουμε σ' αυτά τα δύο ακραία σημεία, ότι πάντως το ριπώτατο σημείο είναι οι επόμενες εκλογές, και το εγγύτερο σημείο είναι αυτό που θα μας επιτρέψει να απορροφήσουμε έγκαιρα και φυσιολογικά όλες τις διαφωνίες και να τις συνθέσουμε, τότε έχουμε βρει και μια λύση που διασφαλίζει και την εσωτερική μας αξιοπιστία και την αξιοπρέπεία μας την ατομική και τη συλλογική.

II.3. Η κοινωνική δυναμική του ΠΑΣΟΚ και το νόημα της «Κεντροαριστεράς»*

Το Συνέδριο –άρα και το κείμενο των θέσεων που εισηγήθηκε το Ε.Γ. προς την Κ.Ε.– καλείται να απαντήσει σ' αυτό που όλοι χαρακτηρίσαμε *διπλή αγωνία του ΠΑΣΟΚ· διπλή αγωνία του μεγάλου, του ευρύχωρου ΠΑΣΟΚ*.

Στην αγωνία του, πρώτον, για την πολιτική ταυτότητα και την κοινωνική αντιπροσωπευτικότητα του χώρου – πράγματα όχι ταυτόσημα μεταξύ τους– και στην αγωνία του, δεύτερον, για την ενότητα του χώρου.

Μόνο που την ενότητα αυτή δεν πρέπει να την εκλαμβάνουμε ως ενότητα οργανωτική, ως ενότητα στελεχών ή ως ενότητα μηχανισμών, παλαιών και νέων, αλλά ως ενότητα του μεγάλου πλειοψηφικού ρεύματος. Κάτι που προϋποθέτει την ικανότητα του στελεχικού δυναμικού του ΠΑΣΟΚ να διασφαλίσει τη γωνία της κοινωνικής στόχευσης

* Απομαγνητοφώνηση ομιλίας στην 6η Σύνοδο της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ (7 Απριλίου 1996) με ορισμένες προσθήκες που κρίθηκαν αναγκαίες για τη διευκόλυνση του αναγνώστη, ο οποίος δεν έχει υπόψη του τα συμφραζόμενα της ομιλίας στο πλαίσιο της συζήτησης στην Κ.Ε.

του ΠΑΣΟΚ, δηλαδή την ευρύτερη κοινωνική και πολιτική εμβέλειά του.

Και για να πω τα ίδια πράγματα με άλλα λόγια: το μεγάλο δίλημμα που βιώνει το ΠΑΣΟΚ, και θα γίνεται όλο και πιο οξύ, είναι αν αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως έναν από τους δύο πολιτικούς εκφραστές της κοινωνίας των 2/3, όπου ο άλλος πολιτικός εκφραστής είναι βεβαίως η συντηρητική παράταξη, η συντηρητική πολιτική οικογένεια. Ή αν το ΠΑΣΟΚ θα διατηρήσει τα κοινωνικά του χαρακτηριστικά, θα διασφαλίσει, δηλαδή, την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική αλληλεγγύη, θα διασφαλίσει την κοινωνία των 3/3.

Και το λέω αυτό, γιατί εις πείσμα πολλών αναλύσεων και εις πείσμα του γεγονότος ότι τα κόμματα παγκοσμίως διέρχονται κρίση ταυτότητας, κρίση ιδεολογικής φυσιογνωμίας, όλες οι αναλύσεις κυρίως της ταξικής διαίρεσης του χώρου, δηλαδή της εκλογικής γεωγραφίας, κατά βάση στα μεγάλα πολεοδομικά συγκροτήματα, δείχνουν ότι ακόμη και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, άλλες κοινωνικές δυνάμεις εκπροσωπούν οι Ρεπουμπλικάνοι και άλλες οι Δημοκρατικοί.

Τι εκφράζει κοινωνικά το ΠΑΣΟΚ;

Αυτό συμβαίνει και στο ΠΑΣΟΚ, που παραδοσιακά, εκ γενετής θα έλεγα, μέσα σε μία μεγάλη κοίτη, την κοίτη της προοδευτικής δημοκρατικής παράταξης και της παράδο-

σής της, προσπάθησε να ενσωματώσει και να εκφράσει δύο κατηγορίες κοινωνικών στρωμάτων και ρευμάτων.

Τα κοινωνικά στρώματα που ένιωθαν *ανασφαλή* και ζητούσαν κοινωνική προστασία και διά της κοινωνικής προστασίας πολιτική εκπροσώπηση και τα κοινωνικά στρώματα που άρχιζαν να εμφανίζονται *δυναμικά* στο προσκήνιο και ζητούσαν *οικονομική διεξοδο* και διά της οικονομικής διεξόδου πολιτική εκπροσώπηση.

Τις κοινωνικές ομάδες της ανασφάλειας και της νέας δυναμικής εξέφραζε, λοιπόν, πάντοτε το ΠΑΣΟΚ. Και με βάση αυτό το κριτήριο και αυτή την ιστορική και κοινωνική διαπίστωση, πρέπει να δώσουμε και απάντηση στο καινούριο ερώτημα που τίθεται, για το τι μπορεί να σημαίνει, στις μέρες μας, η αναφορά στην *κεντροαριστερά*.

Τι μπορεί να σημαίνει σήμερα η αναφορά στην Κεντροαριστερά;

Εις πέισμα πάλι όσων πιστεύουν ότι η διάκριση ανάμεσα στην αριστερά και τη δεξιά είναι μια παρωχημένη σχηματική διάκριση ηλικίας τριών αιώνων, που έλκει την καταγωγή της από τη γαλλική επανάσταση, η διάκριση αυτή εξακολουθεί να υπάρχει. Γιατί είναι μια διάκριση σε σχέση με την παράδοση που αναγνωρίζει ο καθένας, είναι μια διάκριση σε σχέση με το βαθμό της ιδεολογικής προδιάθεσης και της κοινωνικής ευαισθησίας που έχουμε.

Και υπό την έννοια αυτή πρέπει να απαντήσουμε εάν ως κεντροαριστερά, θεωρούμε μία τοπογραφική σχέση με το *παραδοσιακό κέντρο*, το κέντρο του πολιτικού φιλελευθερισμού, της αντιβασιλικής παράδοσης, της κοινωνικής ευαισθησίας, ή αν ως κεντροαριστερά εννοούμε την τοπογραφική μας σχέση με ένα *νέου τύπου κέντρο*, όπου όλοι αναγνωρίζουν τον εαυτό τους ως νέου τύπου κεντρώο, εννοώντας πολύ απλά ότι θεωρούν και δηλώνουν πως είναι ιδεολογικά μετριοπαθείς και ιδεολογικά αμήχανοι.

Υπάρχουν, λοιπόν, δύο τύποι κέντρου και, άρα, δύο πιθανοί τύποι κεντροαριστεράς. Υπάρχει το παραδοσιακό κέντρο μιας μεγάλης παράδοσης, που έχει ενσωματωθεί μέσα στη δυναμική και την κοίτη του ΠΑΣΟΚ, μαζί με τις κοινωνικές δυνάμεις τις οποίες προανέφερα. Υπάρχει και το νέου τύπου κέντρο, που είναι το παλ χρώμα στην πολιτική, είναι το κέντρο της αμηχανίας, τελικά, δηλαδή, της κρίσης ταυτότητας.

Άρα, εμείς δεν μπορούμε παρά να ορίζουμε την κεντροαριστερά, σε σχέση με τη δική μας παράδοση και σε σχέση με τη δική μας αναζήτηση ταυτότητας. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60 η κεντροαριστερά ως δήλωση ταυτότητας συμβόλιζε την πολιτική στέγαση στην Ένωση Κέντρου και την ιδεολογική επικοινωνία μ' ένα χώρο που τελούσε ουσιαστικά υπό απαγόρευση: την αριστερά της εποχής εκείνης με επίσημο και νόμιμο εκφραστή της την ΕΔΑ, αλλά και με πάντοτε παρόν ένα παράνομο πλην όμως υπαρκτό ΚΚΕ. Η Κεντροαριστερά ήταν υπό την

έννοια αυτή η κοινωνικά και πολιτικά πιο δυναμική εκδοχή του οργανωτικά –αλλά όχι ιδεολογικά και πολιτικά– ενιαίου Κέντρου, αφετέρου δε ο κοινός παρονομαστής δύο διαφορετικών παραδόσεων, πολύ πιο νωπών τότε: από τη μια μεριά, της βενιζελικής-αντιβασιλικής και, από την άλλη μεριά, της εαμικής-αντιστασιακής παράδοσης.

Τώρα πια μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και την κυριαρχία της ιδεολογικής αβεβαιότητας, που δείχνει η αυτοτοποθέτηση της μεγάλης πλειοψηφίας στον μεσαίο χώρο της ιδεολογικής κλίμακας, δεν έχουμε ανάγκη ούτε από την αναβίωση της μνήμης της δεκαετίας του '60 ούτε από υπεκφυγές που ήταν αναγκαίες την εποχή εκείνη, κατά την οποία ήταν κατά βάση «παράνομη» η ίδια η έννοια της αριστεράς. Αντίθετα έχουμε ανάγκη από την αναζωπύρωση και την προβολή με θετικό και ευθύ τρόπο της ιδεολογικής και πολιτικής φυσιогνωμίας του δημοκρατικού σοσιαλισμού. Πρέπει, δηλαδή, να υπενθυμίσουμε και να τονώσουμε τον αστερισμό των βασικών θέσεών μας: την εμμονή στη δημοκρατία, στις εγγυήσεις του κράτους δικαίου, στον προστατευτικό ιστό του κράτους προνοίας.

Αν αυτό θέλουμε να ορίσουμε ως Κεντροαριστερά, ας το πούμε έτσι, αποσαφηνίζοντας όμως πλήρως τι εννοούμε. Αν πάλι ως Κεντροαριστερά θέλουμε να ορίσουμε την ευρύτερη ιδεολογική και πολιτική μας συγγένεια με άλλα κομματικά σχήματα, και πάλι μπορούμε να το πούμε ευθέως, επιμένοντας ταυτόχρονα στην οργανωτική αυτονομία του ΠΑΣΟΚ, που, ως κόμμα εξουσίας, έχει τη δική του

δυναμική, τον δικό του λόγο και τη δική του κοινωνική αντιπροσωπευτικότητα.

Η οργανωτική κρίση των κομμάτων

Έρχομαι τώρα στα οργανωτικά ζητήματα. Η υπέρβαση των «κομμάτων στελεχών» και στη συνέχεια η υπέρβαση των «κομμάτων μαζών» οδήγησε σε μία διπλή κρίση του κόμματος –αυτού του κόμματος που έλκει την οργανωτική του καταγωγή από το κόμμα νέου τύπου, δηλαδή από τη λενινιστική αντίληψη περί κόμματος.

Η κρίση των κομμάτων είναι και κρίση πολιτικού λόγου, αλλά και οργανωτική. Καταρρέουν οι ενδιαμέσες οργανωτικές βαθμίδες και εμφανίζεται ένας νέος τύπος κόμματος, το κόμμα που εγώ θα το 'λεγα «κόμμα της αδιαμεσολάβησης επικοινωνίας» του με την κοινή γνώμη, με το λαό, με το εκλογικό σώμα –πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να έχεις πράγματα να πεις, γιατί δεν σε σώζει μια ραχοκοκαλιά ενδιαμέσων οργανωτικών βαθμίδων και μεσαίων στελεχών. Πρέπει να μπορείς να σκέφτεσαι και να μπορείς να επικοινωνείς, για να θέσεις σε κίνηση αυτή τη δυναμική της αδιαμεσολάβησης σχέσης με το λαό. Αν αυτά που λέω αληθεύουν ως προς τις κοινωνικές αναφορές του ΠΑΣΟΚ, τότε πρέπει να αξιοποιήσουμε το κείμενο θέσεων του Ε.Γ., διαβάζοντάς το ορθά.

Τα εθνικά θέματα ως αντικείμενο ενδοκομματικού διαλόγου

Και έρχομαι τώρα στο περιβόητο ζήτημα των εθνικών θεμάτων, όπου βρίσκει την εστία του ο μεγαλύτερος κίνδυνος και η μεγαλύτερη παρεξήγηση εν όψει του Συνεδρίου του Ιουλίου.

Πρέπει να ξεκαθαρίσουμε με πολύ μεγάλη ειλικρίνεια, με τον πιο ρητό και κατηγορηματικό τρόπο, εάν πιστεύουμε, εδώ μεταξύ μας, ότι υπάρχουν στελέχη του ΠΑΣΟΚ, και μάλιστα υπεύθυνα και ηγετικά στελέχη του ΠΑΣΟΚ, που αποθεματοποιούν μια δήθεν κριτική κατά της κυβέρνησης για τα εθνικά θέματα, προκειμένου να την αξιοποιήσουν για ενδοκομματικούς λόγους.

Εγώ απορρίπτω μετά βδελυγμίας την εκδοχή αυτή. Πιστεύω ότι υπάρχουν αγωνίες, πιστεύω ότι αντιπαρατίθενται περισσότερα νοσηρότητες και λιγότερο διαφορετικές θέσεις, αλλά δεν πιστεύω ότι υπάρχει στο ΠΑΣΟΚ έστω και ένα υπεύθυνο στέλεχος που αποθεματοποιεί κριτική, επιφυλάξεις και αντιρρήσεις για τα εθνικά θέματα, προς ενδοκομματική χρήση.

Αν αυτό αληθεύει, τότε προχωρώ στη δεύτερη παρατήρησή μου για τα εθνικά θέματα. Έχουμε λόγο να πιστεύουμε μέσα στη Διεθνή Κοινότητα και κυρίως μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ότι είμαστε μειονεκτικοί και ανάπηροι, επειδή εμείς έχουμε ανοιχτά εθνικά θέματα, δηλαδή ανοιχτά μέτωπα εξωτερικής πολιτικής, και, άρα,

είμαστε λιγότερο αναπτυγμένοι από άλλα κράτη που δεν έχουν παρόμοια θέματα;

Η απάντησή μου είναι πως δεν έχουμε κανένα λόγο να αισθανόμαστε μειονεκτικοί. Τα εθνικά θέματα, οι εκκρεμότητες αυτές, δεν είναι αναπηρίες. Είναι στοιχεία της ταυτότητάς μας, της εθνικής και κοινωνικής ταυτότητάς μας.

Μόνο που όλα ή τα περισσότερα, τα σημαντικότερα πάντως κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουν προβλήματα εθνικής ασφάλειας που δεν έχουν τη μορφή της εξωτερικής απειλής, όπως τα δικά μας, και, άρα, δεν αναγορεύονται σε προβλήματα εξωτερικής πολιτικής. Αλλά έχουν τη μορφή της αμφισβήτησης της εσωτερικής συνοχής τους, όπως είναι το πρόβλημα των σχέσεων των δύο Κοινοτήτων στο Βέλγιο ή το πρόβλημα με την Ιρλανδία στη Μεγάλη Βρετανία. Έχουν, άρα, προβλήματα ασφάλειας που δεν αναγορεύονται σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, αλλά είναι οξύτατα και κρισιμότερα και διαλυτικά ενίοτε ζητήματα εσωτερικής πολιτικής.

Ο καθένας έχει συνεπώς τη φυσιογνωμία του, τα προβλήματά του. Αρκεί να μην είναι αφελής, αρκεί δηλαδή να μην πιστεύει ότι είναι δυνατόν μέσα από την πορεία της Διακυβερνητικής Διάσκεψης και την αναζήτηση της προστασίας των κοινών εξωτερικών συνόρων, που είναι και πρέπει να είναι θεμελιώδης στόχος της εξωτερικής μας πολιτικής, θα λυθούν ως διά μαγείας προβλήματα γεωγραφικά και ιστορικά, όπως το πρόβλημα της τουρκικής απει-

λής, του τουρκικού επεκτατισμού, το πρόβλημα της ελληνικής εθνικής ασφάλειας.

Προωθούμε την πολιτική αυτή και μετέχουμε ενεργά στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Μετέχουμε ενεργά σε μια σχέση, που είναι δυναμική. Κανείς δε μας χαρίζει τίποτε στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η συμμετοχή μας δεν είναι ετεροβαρής. Δεν είμαστε οι φτωχοί συγγενείς. Κομίζουμε την αγορά μας, κομίζουμε τα συγκριτικά μας πλεονεκτήματα και κομίζουμε και τις επενδυτικές μας ευκαιρίες.

Διότι γνωρίζετε όλοι πάρα πολύ καλά ότι Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης σημαίνει και άμεση ανταπόδοση μέσα από την επενδυτική και επιχειρηματική παρουσία ευρωπαϊκών επιχειρήσεων στην ελληνική επικράτεια, η δε αναλογία εισαγωγών και εξαγωγών, το ισοζύγιο μας από το 1981 και μετά, δηλαδή από την ημερομηνία εισόδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει αντιστραφεί ριζικά υπέρ των προϊόντων που προέρχονται από τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία καλύπτουν το 70% περίπου των εισαγωγών μας.

Και έρχομαι έτσι στην τρίτη και κρισιμότερη ερώτηση: το ΠΑΣΟΚ δικαιούται ως κόμμα διά των οργάνων του –του Εκτελεστικού του Γραφείου, της Κεντρικής του Επιτροπής, του Συνεδρίου του– να έχει θέση για τα θέματα εξωτερικής πολιτικής; Ή και μόνον η ιδέα ότι μπορεί το ΠΑΣΟΚ ως τέτοιο να έχει άποψη λειτουργεί ως ένα είδος υπονόμησης της κυβερνητικής πολιτικής και ως περιορισμός της διακρι-

τικής ευχέρειας της κυβέρνησης στις επιλογές και τους χειρισμούς που έχει να κάνει;

Η απάντηση νομίζω ότι είναι αυτονόητη. Το ΠΑΣΟΚ δικαιούται να έχει άποψη και η μεγαλύτερη και πρακτικότερη στήριξη και υποστήριξη της κυβερνητικής πολιτικής είναι ο εφοδιασμός της εκάστοτε κυβέρνησης μ' ένα σαφές πλαίσιο αναφοράς, που είναι προϋπόθεση όχι απλά και μόνο μιας κομματικής θέσης και μιας κυβερνητικής πολιτικής αλλά και μιας εθνικής στρατηγικής.

Εις πείσμα δε της απαισιοδοξίας που κυριαρχεί στον τόπο μας, θέλω να πω ότι εγώ βλέπω το θέμα αυτό τελείως διαφορετικά. Οι συγκλίσεις κατά βάθος μεταξύ των ελληνικών πολιτικών δυνάμεων για τα εθνικά θέματα είναι πάρα πολύ μεγάλες. Το δε πλαίσιο αναφοράς που έχουμε ως τόπος γύρω από τα μεγάλα μέτωπα της εξωτερικής μας πολιτικής, είναι αρκετά σταθερό. Και το λέω αυτό αναφερόμενος και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και στο σκοπιανό.

Περιττεύει δε να σημειώσω –και κάνω εδώ μια παρέκβαση– ότι στις εξωτερικές σχέσεις της χώρας, στη διεθνή πολιτική το τι δηλώνεις εσωτερικά έχει και άμεσες επιπτώσεις εξωτερικά. Το πώς υποδέχεσαι δε και ερμηνεύεις και αξιολογείς διεθνείς συμφωνίες, ουσιαστικά προσδίδει και το νόημα στις συμφωνίες αυτές. Και αναφέρομαι στην υποδοχή και την ερμηνεία της λεγόμενης ενδιάμεσης συμφωνίας της Ν. Υόρκης. Όσο και αν ηχεί περίεργα –γιατί είμαστε συνηθισμένοι σε κάποιες παλινωδίες, ειδικά στο

ζήτημα των Σκοπίων— έχουμε μία, θα έλεγα, πρωτοφανή σταθερότητα και συνέπεια στις θέσεις που έχουμε διατυπώσει επισήμως.

Διότι πάντοτε το ΠΑΣΟΚ ισχυριζόταν ότι τα οικονομικά αντίμετρα του Φεβρουαρίου του 1994 επιβάλλονται για να αρθούν οι πρόσθετες προκλήσεις των εθνικών συμβόλων και του συνταγματικού αλτρωτισμού, πάντοτε δε δηλώναμε ότι μόλις αρθούν αυτές οι πρόσθετες προκλήσεις θα αρθεί το εμπάργκο και θα είναι δυνατή η έναρξη διαβουλεύσεων για τ' όνομα, αφ' ης στιγμής τα Σκόπια δεχθούν ότι το όνομα είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης.

Και η ενδιάμεση συμφωνία της Ν. Υόρκης έχει ακριβώς αυτό το περιεχόμενο. Λύνει οριστικά το ζήτημα των συμβόλων, λύνει οριστικά το ζήτημα του αλτρωτισμού και ιδίως του συνταγματικού αλτρωτισμού εκ μέρους των Σκοπίων, καθιστά επισήμως, με ρητή αποδοχή εκ μέρους των Σκοπίων, το ζήτημα του ονόματος αντικείμενο διαπραγμάτευσης και εντοπίζει τη διαπραγμάτευση αυτή μέσα στο πλαίσιο των σχετικών αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας που βρίσκονται στη βάση και την αφετηρία όλης αυτής της διαδικασίας.

Αλλά ας μην ξεχνάμε ότι όλη αυτή η μεγάλη ιστορία της ελληνικής αντίρρησης για τ' όνομα, είναι ουσιαστικά –με καθυστέρηση 50 ετών– η προβολή μιας μεγάλης ιστορικής επιφύλαξης. Αυτή την ιστορική επιφύλαξη δεν πρέπει να την άρουμε τώρα, σεβόμενοι παραλλήλως και το πλαίσιο

της διαδικασίας και τη διεθνή νομιμότητα, που είναι πάντοτε για εμάς η προμετωπίδα της πολιτικής μας.

Συνέδριο πολιτικών θεσμών και όχι συγκυριακών των εκβιασμών

Πρέπει λοιπόν το ΠΑΣΟΚ, βαδίζοντας προς το Συνέδριο, να φροντίσει να δώσει στο Συνέδριο αυτό τον πραγματικό του χαρακτήρα. Και ο πραγματικός του χαρακτήρας είναι αυτός που προκύπτει μέσα από τις δηλώσεις όλων των στελεχών του ΠΑΣΟΚ. Βαδίζουμε, συνεπώς, προς ένα Συνέδριο πολιτικών θέσεων και όχι προς ένα Συνέδριο συγκυριακών ή οργανωτικών εκβιασμών. Και επ' αυτού, υπάρχει δεδηλωμένη ομοφωνία.

Βαδίζουμε σ' ένα Συνέδριο που θα επιβεβαιώνει την πολιτική μας ταυτότητα, και δε θα κατανέμει ή θα συγκεντρώνει ρόλους στελεχών. Βαδίζουμε σ' ένα Συνέδριο—και αυτό είναι το κρισιμότερο—που θα δίνει συγκεκριμένες και πρακτικές απαντήσεις, δηλαδή πολιτικές απαντήσεις στα ερωτήματα και τις αγωνίες του κόσμου και όχι σ' ένα Συνέδριο αόριστων και γενικόλογων διατυπώσεων, διότι τα στερεότυπα έχουν πεθάνει και μαζί τους έχει πεθάνει και ένας τύπος πολιτικού λόγου και πολιτικής σκέψης.

Δηλαδή, με άλλα λόγια, βαδίζουμε σ' ένα Συνέδριο ενσυνείδητης ενότητας και προοπτικής της μεγάλης αυτής παράταξης και όχι σ' ένα Συνέδριο προσχηματικής επίκλησης αυτής της ενότητας.

II.4. Η διπλή αγωνία του ΠΑΣΟΚ: Πολιτική ταυτότητα και οργανωτική ενότητα*

Τα τελευταία 10 περίπου χρόνια, από τα τέλη της δεκαετίας του '80, σε διεθνές επίπεδο έχει εξαπολυθεί μια εκστρατεία υπονόμευσης, συκοφάντησης, ηθικής κατάλυσης της πολιτικής και των πολιτικών. Αμφισβητείται η ίδια η ανάγκη ύπαρξης του Κοινοβουλίου, αμφισβητείται ο ρόλος των βουλευτών, ο ρόλος των κομμάτων, κατά βάθος αμφισβητείται το αν υπάρχει ή όχι κάποιο ζήτημα που να κρίνεται μέσα από τις δημοκρατικές διαδικασίες, που να κρίνεται μέσα από την πολιτική αντιπαράθεση.

Η κρίση της πολιτικής

Δημιουργείται μια ασφυκτική αίσθηση ομοιομορφίας, μια ασφυκτική αίσθηση αναγκαστικής πορείας προς έναν προκαθορισμένο στόχο, μια νέα νομοτέλεια, που καταστρέφει τον ιδεολογικό και πολιτικό ιστό των κοινωνιών, που δίνει την εντύπωση πως είναι περιττά τα κόμματα, πως

* Απομαγνητοφώνηση ομιλίας που έγινε στην Πάτρα στις 5 Απριλίου 1996, σε δημόσια εκδήλωση, οργανωμένη από τη Νομαρχιακή Επιτροπή ΠΑΣΟΚ Αχαΐας, στο Μέγαρο Λόγου και Τέχνης.

είναι περιττές οι πολιτικές διαφωνίες, πως τελικά είναι περιττή η πολιτική σκέψη.

Εις πείσμα όλων αυτών των αντιλήψεων, η σύγχρονη κοινωνία, η κοινωνία που ξεπερνάει το κλασικό μοντέλο της βιομηχανικής κοινωνίας, της μαζικής παραγωγής, η κοινωνία που έχει επικρατήσει να χαρακτηρίζεται μεταβιομηχανική, δεν έχει γίνει ούτε μετακομματική, ούτε μεταδημοκρατική, ούτε μεταπολιτική.

Γιατί; Γιατί πολιτική είναι τα πάντα. Πολιτική είναι οτιδήποτε σχετίζεται με την άσκηση και τη διεκδίκηση της εξουσίας. Και μέσα από την πολιτική οργάνωση των κοινωνιών αναδεικνύονται όλα τα προβλήματα και συντίθενται σε ορισμένες βασικές θέσεις και σε ορισμένες βασικές αποφάσεις, που πρέπει να τις λάβει κανείς κάνοντας επιλογές.

Αλλά για να κάνει κανείς επιλογές, πρέπει να έχει ένα κριτήριο. Και το κριτήριο τελικά είναι η ιδεολογική και κοινωνική του ευαισθησία, είναι η γνώση της Ιστορίας που έχει, είναι η αίσθηση των κινδύνων, είναι η αίσθηση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Εις πείσμα όσων πιστεύουν ότι έχουμε μπει στον «αυτόματο πιλότο», εις πείσμα όσων πιστεύουν ότι δεν υπάρχει αντικείμενο πολιτικής διαφωνίας και, άρα, πολιτικού ενδιαφέροντος, η πολιτική είναι παρούσα, γιατί είναι παρόντα κρίσιμα διλήμματα, στα οποία κάθε κόμμα, κάθε μεγάλη πολιτική οικογένεια, κάθε παράταξη δίνει τη δική της

απάντηση με βάση τη δική της νοοτροπία, με βάση το δικό της χρώμα.

Αν υπάρχει ένα βαθύ ερώτημα που κυριαρχεί είναι αυτό: είναι το ερώτημα ενός πολίτη που βρίσκεται σε απόγνωση, καθώς αρχίζει να πιστεύει πως δεν έχει λόγο ύπαρξης, γιατί δεν του μένει κανένα περιθώριο να λάβει κάποια απόφαση, να συμβάλει έστω και λίγο, έστω παροδικά, έστω φευγαλέα την ημέρα των εκλογών, στη λήψη μιας κρίσιμης πολιτικής απόφασης για το ποιος θα κυβερνήσει και πώς τον τόπο του.

Και όμως. Και περιθώρια υπάρχουν και διαφορετικές επιλογές υπάρχουν και διλήμματα τίθενται και οι πολιτικοί χρωματισμοί έχουν τη σημασία τους. Αυτό φαίνεται, αν αξιολογήσει κανείς την ελληνική εμπειρία των τελευταίων 10 ετών, μέσα στην οποία εμφανίστηκαν όλες οι δυνατές εκδοχές: και η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και τα όσα ζήσαμε την περίοδο 1989-1990 και η εμπειρία συμμαχικών και οικουμενικών κυβερνήσεων και η εμπειρία της ΝΔ της περιόδου '90-'93 και φυσικά η εμπειρία που ζούμε τώρα, της δεύτερης κυβερνητικής θητείας –τυπικά της τρίτης– του ΠΑΣΟΚ.

Η «διπλή αγωνία» του ΠΑΣΟΚ

Βέβαια όλα αυτά που λέω δεν είναι ανύποπτα. Όλα αυτά που λέω λέγονται σήμερα, τον Απρίλιο του 1996, λίγους μήνες πριν από το Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ, δύο μήνες

μετά την παραίτηση του Α. Παπανδρέου από τη θέση του πρωθυπουργού και την ανάδειξη ενός νέου πρωθυπουργού, του Κ. Σημίτη, και το σχηματισμό μιας νέας κυβέρνησης.

Όλα αυτά που λέω καθίστανται «ύποπτα», καθώς γνωρίζουμε ποια είναι η πολιτική συγκυρία μέσα στην οποία ζούμε. Υπάρχουν δύο αγωνιώδη ερωτήματα, δύο βασικές αγωνίες, κοινές, νομίζω, σε όλο τον δημοκρατικό προοδευτικό κόσμο, σ' αυτό που λέγεται μεγάλη δημοκρατική προοδευτική παράταξη, που εκφράζεται εδώ και πολλά χρόνια –από τη μεταπολίτευση και μετά– από το ΠΑΣΟΚ. Μέσα από το δυναμισμό και τη χαρισματική φυσιογνωμία ενός ανθρώπου, που μπόρεσε να οργανώσει την παράδοση του πολιτικού φιλελευθερισμού και την παράδοση της αντίστασης, να τις συνενώσει με το δυναμισμό της ελληνικής κοινωνίας και να φτιάξει ένα σύγχρονο, σοσιαλιστικό, πατριωτικό κίνημα, που είχε την τύχη και την ευθύνη να κυβερνήσει τον τόπο πολλά χρόνια.

Η πρώτη αγωνία είναι αν το ΠΑΣΟΚ και μέσα στις νέες συνθήκες διατηρεί τα στοιχεία της κοινωνικής, πολιτικής και ιδεολογικής του ταυτότητας, αν διατηρεί την ιδιομορφία του, το δυναμισμό του, την ιδιαίτερη γοητευτική σχέση που είχε με τις κοινωνικές δυνάμεις που κλήθηκε να αντιπροσωπεύσει. Αν το ΠΑΣΟΚ πράγματι εκφράζει μια άλλη εκδοχή της πολιτικής, μια άλλη όψη της εξουσίας, διαφορετική από την εκδοχή της ΝΔ, του πολιτικού συντηρητισμού δηλαδή. Και η δεύτερη αγωνία είναι αν μέσα από την

αναζήτηση της ταυτότητάς του, μέσα από την αναζήτηση του ρόλου του στις νέες συνθήκες, το ΠΑΣΟΚ μπορεί να διασφαλίσει και να εγγυηθεί μακροπρόθεσμα την ενότητά του, δηλαδή την ύπαρξή του, αυτή την ίδια την υπόστασή του.

Η σημασία του Συνεδρίου

Ανακύπτει έτσι ένα τρίτο αγωνιώδες ερώτημα, αν η λειτουργία του κόμματος, η ύπαρξη και η δράση των κομματικών οργάνων, η λειτουργία της κυβέρνησης, τα νέα πρόσωπα σε νέους ρόλους, εάν η προκήρυξη και η διοργάνωση του Συνεδρίου –για να γίνω πιο συγκεκριμένος– μπορούν να διασφαλίσουν αφενός μεν την ταυτότητά μας, αφετέρου δε την ενότητά μας.

Θέλω ευθύς εξ αρχής, εκ προοιμίου, να σας πω ποια είναι η άποψή μου. Η άποψή μου είναι πως η ενότητα του ΠΑΣΟΚ διασφαλίζεται μέσα από τη συνειδητή επιλογή του πολιτικού μας χρώματος, δηλαδή μέσα από τη συνειδητή επιβεβαίωση της ιδεολογικής και κοινωνικής ταυτότητας της μεγάλης δημοκρατικής και προοδευτικής παράταξης.

Η πορεία, συνεπώς, προς το Συνέδριο είναι η πορεία προς έναν τόπο στον οποίο θα βρεθούμε όλοι από κοινού, για να συζητήσουμε και να αποφασίσουμε όλα όσα πρέπει να αποφασιστούν. Για να επιβεβαιωθεί η σχέση μας με εκείνες τις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που εκφρά-

ζονται από το ΠΑΣΟΚ, είτε παραδοσιακά είτε επειδή ο λόγος και η πρόταση του ΠΑΣΟΚ είναι η μόνη μέθοδος που έχουν στα χέρια τους για να εκφραστούν πολιτικά, για να πάρουν μέρος σ' αυτό το μεγάλο δημοκρατικό γίγνεσθαι, που πρέπει να ζήσουμε μαζί.

Εάν το Συνέδριο δεν υπήρχε, έπρεπε να το εφεύρουμε, για να έχουμε την ευκαιρία να δώσουμε απάντηση σ' αυτές τις μεγάλες και περίπου αναπόφευκτες αγωνίες που έχει όλος ο δημοκρατικός κόσμος στη χώρα μας.

Το Συνέδριο, συνεπώς, του ΠΑΣΟΚ είναι ένα Συνέδριο πολιτικών θέσεων, ένα Συνέδριο που θα φανεί άξιο του ονόματός του, μόνον αν μπορέσει να δώσει συγκεκριμένες πρακτικές απαντήσεις στα συγκεκριμένα πρακτικά ερωτήματα που απασχολούν την κυβέρνηση, απασχολούν το Κοινοβούλιο, απασχολούν τις κοινωνικές ομάδες, απασχολούν κάθε πολίτη.

Θα μπορέσουμε να επιβεβαιώσουμε την ταυτότητά μας και να φανούμε αντάξιοι της επένδυσης ελπίδων που κάνει πάνω μας ο ελληνικός λαός, εάν ξεφύγουμε από τα στερεότυπα, από τις γενικολογίες, από τις αόριστες διατυπώσεις, από εκφράσεις που δεν σημαίνουν κατ' ουσίαν τίποτα και μετατρέψουμε τον προσυνεδριακό μας διάλογο και το Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ σε μια ευκαιρία να καταλάβουμε σε βάθος πώς λειτουργεί η ελληνική κοινωνία, σε ποια κατάσταση βρίσκεται η ελληνική οικονομία, ποια είναι η διεθνής θέση της χώρας και τι κίνδυνοι την περιβάλλουν και την απειλούν. Εάν δώσουμε απαντήσεις πάνω στις οποίες

να μπορεί να στηριχτεί και η δράση της κυβέρνησης και η πολιτική προοπτική του κόμματός μας.

Και αν το καταφέρουμε αυτό, που έχουμε και την ικανότητα και την πλήρη βούληση να το πετύχουμε, θα έχουμε διασφαλίσει και την ενότητά μας. Ενότητα που δεν κινδυνεύει από την εσωκομματική γκρίνια και μιξέρια. Ενότητα που δεν κινδυνεύει από το γεγονός ότι η απουσία του Α. Παπανδρέου από την ενεργό πολιτική έχει αναγκάσει τα στελέχη του ΠΑΣΟΚ να αναλάβουν άλλους, κρισιμότερους ρόλους και να πάρουν μέρος σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων που είναι γι' αυτούς πρωτοφανείς, διαδικασίες με τις οποίες είναι ασυνήθιστοι— όσο κι αν αυτό ηχεί κάπως παράδοξα.

Η απάντηση στα τρία ερωτήματα που θέτω και τα οποία θεωρώ αυτονόητα—αν το Συνέδριο χρειάζεται, αν μπορούμε να επιβεβαιώσουμε και να εμφανίσουμε με τον πιο κατανοητό και απλό τρόπο τα στοιχεία της ταυτότητάς μας και αν μπορούμε να διασφαλίσουμε την ενότητά μας—είναι ναι, μπορούμε να τα κάνουμε και τα τρία αυτά. Εάν, φυσικά, συνειδητοποιήσουμε ότι η πολιτική είναι μια διαδικασία που μας φέρνει όλους αντιμέτωπους με τον βαθύτερο εαυτό μας, με τον βαθύτερο συλλογικό εαυτό μας, δηλαδή μας αναγκάζει να δώσουμε απαντήσεις για το ποια είναι η κοινωνική μας θέση, για το ποια είναι η θέση μας μέσα σε μια πολιτική σκηνή, που έχει γίνει πολύ πιο πολύπλοκη, καθώς η σύγχρονη κοινωνία είναι κοινωνία των αποχρώσεων και όχι των απλών και μεγάλων διαιρέσεων, στις

οποίες είχαμε συνηθίσει μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80.

Μέχρι τότε τα πολιτικά διλήμματα ήταν απλά. Έπρεπε να απαντήσουμε στο ερώτημα εάν θέλουμε δημοκρατία, εάν θέλουμε κράτος δικαίου, εάν πρέπει να διασφαλίζεται η αρχή της νομιμότητας, εάν δεν πρέπει να υπάρχουν πολιτικές διώξεις, εάν πρέπει να υπάρχει ένας στοιχειώδης ιστός προστασίας, που συνήθως λέμε κοινωνικό κράτος ή κράτος προνοίας, εάν υπάρχει ή όχι ισονομία, εάν πρέπει να διασφαλιστεί η εθνική μας αξιοπρέπεια και ανεξαρτησία.

Τα ερωτήματα αυτά είναι πολύ απλά, πολύ βασικά και η απάντηση σε απλά και βασικά ερωτήματα είναι εύκολη, γιατί εύκολα συμφωνείς στο ότι πρέπει να λειτουργεί ομαλά η δημοκρατία, το Κοινοβούλιο, τα συλλογικά όργανα, το συνδικαλιστικό κίνημα. Εύκολα κραυγάζεις υπέρ του κράτους δικαίου και της νομιμότητας και της ισονομίας. Εύκολα αγωνίζεσαι για να διασφαλίσεις την εθνική σου κυριαρχία, όταν αυτή απειλείται με πόλεμο, ή με στρατιωτική κατοχή της χώρας.

Τα πράγματα δυσκολεύουν, όταν περνάμε στη φάση των ιδεολογικών και πολιτικών ποικιλιών, όταν παύει να υπάρχει ο διπολισμός, όταν οι ιδεολογίες γίνονται κολοβές, ανάπηρες, γιατί δεν δίνουν απαντήσεις στα σύγχρονα ερωτήματα. Όταν η κοινωνική διαστρωμάτωση μεταβάλλεται και ο καθένας από εμάς νιώθει να αλλάζει θέση μέσα στην κοινωνική ιεραρχία. Όταν η μάχη για τα εισοδήματα

γίνεται μια μάχη οριακή, καθώς θέλεις συνεχώς μια βελτίωση του εισοδήματός σου, παρότι δεν βρίσκεσαι σε συνθήκες φτώχειας –όλα αυτά που συγκροτούν τη νέα εικόνα της πολιτικής, μια εικόνα γεμάτη αποχρώσεις, αντιθέσεις. Τότε πρέπει να έχεις την ικανότητα να δώσεις πολύ πιο συγκεκριμένες απαντήσεις. Και η πιο κρίσιμη απάντηση που έχεις να δώσεις είναι η απάντηση στο ερώτημα: «Σε τι διαφέρουμε από την άλλη εκδοχή, από την άλλη πολιτική παράδοση, από την άλλη μεγάλη πολιτική οικογένεια;». Γιατί πάντοτε στην ιστορία και την πολιτική σχηματίζεται ένα δίπολο ανάμεσα στην πρόοδο και τη συντήρηση. Σχηματίζεται ένα δίπολο ανάμεσα στις προοδευτικές πολιτικές δυνάμεις από τη μια μεριά και τις συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις από την άλλη.

Και σχηματίζεται το δίπολο αυτό, γιατί στην πολιτική, ανεξάρτητα από το τι λέμε συνήθως, δεν είναι εύκολη η διάκριση ανάμεσα στη θετική επιλογή μιας λύσης και την απόρριψη μιας άλλης. Φτάνεις συνήθως στην τελική απόφαση απορρίπτοντας όλες τις άλλες και αυτό είναι δημοκρατικά θεμιτό και πολλές φορές αναγκαίο, γιατί δεν υπάρχει άλλη μέθοδος επιλογής.

Η κρίση πολιτικής αντιπροσωπευτικότητας των κομμάτων

Το ΠΑΣΟΚ, λοιπόν, βαδίζει σε ένα Συνέδριο, θέλει να δώσει τις απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά και δίνοντας τις

απαντήσεις αυτές θα διασφαλίσει όχι απλά και μόνο την ενότητά του –κάτι που μπορεί να μην ενδιαφέρει ευρύτερα τον ελληνικό λαό– αλλά και τη σχέση του με την ελληνική κοινωνία, τη σχέση του με τις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που αντιπροσωπεύει.

Γιατί αυτό από το οποίο πάσχει η ελληνική πολιτική ζωή, η πολιτική ζωή στην Ευρώπη γενικότερα, είναι μια βαθιά κρίση αντιπροσωπευτικότητας. Τα πολιτικά κόμματα δεν έχουν πλήρη συνείδηση του ποιες πολιτικές δυνάμεις εκπροσωπούν. Οι δε δυνάμεις της κοινωνίας, τα τμήματα του ελληνικού λαού, πολλές φορές είναι τα ίδια σε αμφιβολία για το ποιο είναι εκείνο το πολιτικό κόμμα που μπορεί να τους εκφράσει στη σύγχρονη εποχή.

Υπάρχει, βέβαια, η αδράνεια, υπάρχει η παράδοση, υπάρχουν οι συμπεριφορές στις οποίες έχουμε συνηθίσει, αλλά εάν κοιτάξουμε γύρω μας θα δούμε την τεχνολογία, θα δούμε την πραγματικότητα να μεταβάλλεται με εντονότατο ρυθμό, θα δούμε να αλλάζουν πολλά από εκείνα που θεωρούσαμε ως δεδομένα, πολλά από εκείνα στα οποία είχαμε επαναπαυθεί ως πολίτες και ως πολιτικά κόμματα.

Τίποτα όμως δεν μπορεί να υποκαταστήσει αυτή ακριβώς τη λειτουργία του πολιτικού κόμματος, να μπορεί να συνθέτει όλα τα ατομικά συμφέροντα, τις διεκδικήσεις, τα συνδικαλιστικά αιτήματα, το κατακερματισμένο σώμα μιας κοινωνίας που λειτουργεί μέσα από τους δικούς της μηχανισμούς –και κυρίως τους μηχανισμούς της οικονομίας– και να μετατρέπει αυτό το ασύνδετο σύνολο σε έναν πολιτικό

λόγο, σε μια πολιτική πρόταση, σε ένα κυβερνητικό πρόγραμμα, σε μια κυβερνητική πρακτική.

Θα μου πείτε, όλα αυτά που περιγράφω τόσο εξωραϊσμένα ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα; Το ΠΑΣΟΚ κρίνεται με βάση τον θεωρητικό ρόλο του κόμματος και αυτές τις μεγάλες ιδεολογικές και πολιτικές αγωνίες; Ή κρίνεται ως κυβέρνηση με βάση την ικανότητά του να διαχειρίζεται την πραγματικότητα; Να τη διαχειρίζεται στο γήπεδο του κάθε συγκεκριμένου τοπικού προβλήματος, δίνοντας λύσεις, απαντήσεις, εφαρμόζοντας ένα πρόγραμμα που είχε υποσχεθεί. Κάνοντας πράξεις τις προγραμματικές δηλώσεις επί τη βάσει των οποίων έλαβε την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής. Εφαρμόζοντας ένα πρόγραμμα επί τη βάσει του οποίου συγκέντρωσε το 47% του εκλογικού σώματος τον Οκτώβρη του 1993. Το ΠΑΣΟΚ έχει πράγματι ανταποκριθεί σε όλες αυτές τις υποσχέσεις; Έχει ανταποκριθεί στη σχέση ελπίδας που είχε διαμορφώσει με τον ελληνικό λαό το 1993, μετά από τη μεγάλη και γκρίζα παρένθεση της περιόδου '89-'93; Η απάντηση πρέπει να είναι απλή και ειλικρινής.

Και η απάντηση είναι πως έχουμε ανταποκριθεί σε σχετικά μικρό βαθμό, πως υπάρχουν κενά, ελλείψεις, υπαναχωρήσεις. Πως εμφανίζονται προβλήματα κάθε φορά που μια προγραμματική υπόσχεση διασταυρώνεται με την πραγματικότητα.

Το ΠΑΣΟΚ, όμως, έχει μόνο δύο αντιπάλους. Ο πρώτος του αντίπαλος είναι τα αντικειμενικά προβλήματα που έχει

ο τόπος αυτός, η διάρθρωση της παραγωγής, η παραοικονομία, η κακή φορολογική συνείδηση, η κακή δημόσια διοίκηση, η υστέρηση του εκπαιδευτικού συστήματος, η εγκατάλειψη του Εθνικού Συστήματος Υγείας τα κρίσιμα χρόνια μετά το '89.

Και ο δεύτερος αντίπαλος είναι ο εαυτός μας, είναι η τάση εσωστρέφειας που έχουμε, είναι η τάση που έχουμε να διαμορφώνουμε χειρότερη εικόνα για τον εαυτό μας απ' αυτή που έχει ο ελληνικός λαός, η ελληνική κοινωνία, το εκλογικό σώμα, τελικά, για μας.

Αντίπαλος του ΠΑΣΟΚ –κι αυτό είναι ένα πρόβλημα για τη δημοκρατία– δεν είναι τα τελευταία χρόνια η αντιπολίτευση. Δεν έχουμε στο πολιτικό μας σύστημα μια αντιπολίτευση ικανή να διατυπώσει έναν υπεύθυνο πολιτικό λόγο, να συναρθρώσει και να προβάλλει μια άλλη πρόταση εξουσίας.

Και ξέρετε, καμιά φορά, αυτή η ανισορροπία, αυτό το κενό, η έλλειψη μιας πειστικής και αξιόμαχης αντιπολίτευσης σε συνδυασμό με την παραδοσιακή και εγγενή μας εσωστρέφεια, μας δημιουργεί την αίσθηση πως είμαστε το κέντρο του πολιτικού γίγνεσθαι, πως όλα κρίνονται στο εσωτερικό του ΠΑΣΟΚ, πως εμείς θα γεννήσουμε και το καλό και το κακό. Πως όλα θα προκύψουν –και τα φαινόμενα και τα κρείττω– μέσα από τη δική μας εσωκομματική διαδικασία.

Μόνο όταν συνειδητοποιούμε πως υπάρχουν νέες κοινωνικές δυνάμεις, υπάρχουν οι νέες ηλικίες, τα νέα επαγ-

γέλματα. Μόνο όταν συνειδητοποιούμε ότι υπάρχουν νέα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Μόνο όταν συνειδητοποιούμε ότι υπάρχουν νέα διεθνή προβλήματα, νέες απειλές, νέες ανάγκες για καλύτερους, ευφυέστερους και αποτελεσματικότερους χειρισμούς, μόνον τότε κατανοούμε πώς πρέπει να παίξουμε το ρόλο μας. Γιατί έχουμε όχι απλά και μόνο υποχρέωση απέναντι στον εαυτό μας, αλλά υποχρέωση απέναντι στον τόπο, απέναντι στην ιστορία, απέναντι στην ίδια τη δημοκρατία, να διαμορφώσουμε εκείνες τις προϋποθέσεις μέσα από τις οποίες θα αναδεικνύεται και θα ασκείται μια δημοκρατική πολιτική εξουσία, η οποία θα σέβεται την εντολή που έχει λάβει, γιατί θα την έχει λάβει επί τη βάσει υποσχέσεων πολύ συγκεκριμένων και εφαρμόσιμων.

Ο πατριωτικός χαρακτήρας του ΠΑΣΟΚ και τα εθνικά θέματα

Όλα όμως αυτά που λέω δεν μπορούν να αξιολογηθούν εν κενώ, γιατί ο εσωκομματικός μας διάλογος, η πορεία προς το Συνέδριο, η στάση του καθενός από εμάς, κρίνεται με βάση τα προβλήματα που αναδεικνύει η καθημερινότητα και το πρώτο πρόβλημα που αναδεικνύεται είναι το πρόβλημα της εθνικής ασφάλειας, το πρόβλημα της εξωτερικής μας πολιτικής.

Το ΠΑΣΟΚ ήταν πάντοτε ένα κίνημα πατριωτικό. Γιατί; Γιατί είχε συγκεντρώσει στους κόλπους του, στη μεγάλη

κοίτη του, τις δύο παραδόσεις για τις οποίες μίλησα: την παράδοση του πολιτικού φιλελευθερισμού, ουσιαστικά δηλαδή για να γίνω πιο συγκεκριμένος, την παράδοση του βενιζελισμού μέσα από τις συγκρούσεις του εθνικού διχασμού, και την παράδοση της εθνικής αντίστασης.

Το ΠΑΣΟΚ γνωρίζει εκ γενετής κάτι που δεν πρέπει να ξεχάσει ποτέ, πως πατριωτισμός είναι το άθροισμα δύο απλών πραγμάτων. Το πρώτο είναι η αίσθηση της συλλογικής αξιοπρέπειας. Γιατί όπως κάθε άτομο έχει τη δική του ατομική αξιοπρέπεια, έτσι και τα συλλογικά υποκείμενα, τα κόμματα, οι λαοί, τα έθνη, έχουν τη δική τους συλλογική αξιοπρέπεια. Και το δεύτερο στοιχείο είναι η αίσθηση της ιστορικής μνήμης.

Ο πατριωτισμός δεν είναι ούτε οι εθνοκαπηλικές δημαγωγίες, ούτε οι υστερίες, ούτε οι ενδοτισμοί. Πατριωτισμός είναι μια στάση ρεαλιστική, που δίπλα στο ρεαλισμό προσθέτει την αξιοπρέπεια και την ιστορική μνήμη. Ιστορική μνήμη, όμως, σημαίνει γνώση. Σημαίνει γνώση των δεδομένων, γνώση της διπλωματικής ιστορίας, γνώση της γεωγραφίας, γνώση των συσχετισμών.

Πατριωτισμός είναι, αν θέλετε, ο ολοκληρωμένος ρεαλισμός στην αντιμετώπιση των διεθνών πολιτικών προβλημάτων. Αυτή τη στάση επαγγέλλεται από τη γένεσή του το ΠΑΣΟΚ. Αυτός ήταν ο πολιτικός λόγος του Ανδρέα Παπανδρέου, που συγκίνησε τον ελληνικό λαό και επέτρεψε στο ΠΑΣΟΚ να γιγαντωθεί και να κυβερνήσει, καθώς είχε και την ιδιαίτερη εκείνη αίσθηση πως διαφοροποιείται από

μια συντηρητική αντίληψη για την εξωτερική πολιτική –μια αντίληψη βεβαρημένη ιστορικά.

Τι γίνεται σήμερα; Πώς τίθενται σήμερα τα θέματα; Πρέπει κατ' αρχάς να αποσαφηνίσουμε ότι η οποιαδήποτε εθνική ευαισθησία πρέπει να εμφανίζεται διαρκής και καθολική, πρέπει να αφορά το σύνολο των εθνικών μας θεμάτων και πρέπει να απεξαρτηθεί από στιγμιαίες κρίσεις, δηλαδή από στιγμές έντασης, που ευαισθητοποιούν τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού, για να αφήσουν στη συνέχεια αδιάφορο τον μέσο Έλληνα πολίτη στην τριβή της καθημερινότητας, έως ότου έρθει η επόμενη κρίση κ.ο.κ.

Η ευαισθησία και ο πατριωτισμός προϋποθέτουν γνώση, ετοιμότητα, διαρκές και καθολικό ενδιαφέρον για όλο το τόξο της εξωτερικής μας πολιτικής, για όλο τον κατάλογο των εθνικών μας προβλημάτων.

Δε δικαιολογείται η ιδιαίτερη ευαισθησία στην εκλογική μου περιφέρεια, τη Θεσσαλονίκη, και ολόκληρη τη Μακεδονία μόνο για τα Σκόπια, εάν δεν συμβαδίζει με μια διαρκή ευαισθησία για την Κύπρο, που μας πέφτει, μερικές φορές, πάρα πολύ μακριά, εάν δεν συμβαδίζει με μια ίση, έντονη, διαρκή ευαισθησία για το ζήτημα του Αιγαίου, που δεν αφορά τους κατοίκους του αρχιπελάγους αλλά κάθε Έλληνα πολίτη, ο οποίος πρέπει να αντιληφθεί ότι όλα αυτά είναι ο δικός μας χώρος, δηλαδή είναι το υλικό αντικείμενο της συλλογικής μας αξιοπρέπειας και της συλλογικής μας μνήμης.

Δίνουν απάντηση όλα αυτά στο ερώτημα για το ποιοι είναι οι πραγματικοί συσχετισμοί δυνάμεων; Αλλάζουν όλα αυτά ορισμένα σαφή και οφθαλμοφανή δεδομένα, όπως ότι η μόνη υπερδύναμη στον κόσμο είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες και ότι η Τουρκία είναι μια χώρα με πολλαπλάσιο πληθυσμό, ίσως στρατηγικά κρισιμότερη, καθώς είναι στραμμένη προς τις χώρες της τέως Σοβιετικής Ένωσης; Αλλάζουν όλα αυτά το δεδομένο πως η Ελλάδα είναι μια χώρα μέσου πληθυσμού; Όχι, βέβαια. Αλλά όλα αυτά είναι γνωστά και τα συνυπολογίζουμε στην εκτίμηση του πραγματικού συσχετισμού των δυνάμεων.

Δεν υπάρχουν δύο διαφορετικές αντιλήψεις που συγκρούονται μέσα στο ΠΑΣΟΚ για θέματα εξωτερικής πολιτικής. Και αλίμονο, εάν θεωρηθεί ότι υπάρχουν στελέχη, είτε του ΠΑΣΟΚ είτε οποιουδήποτε πολιτικού κόμματος, που επιχειρούν να μετατρέψουν τη στάση τους για θέματα εξωτερικής πολιτικής σε απόθεμα ενδοκομματικής αντιπολίτευσης. Πρέπει να ξέρετε ότι κανείς δεν είναι τόσο πολύ κατώτερος των περιστάσεων.

Τα δόγματα της εξωτερικής μας πολιτικής, το δόγμα που λέει πως τα σύνορά μας είναι αμετάβλητα, πως είμαστε αναγκασμένοι να αποκρούσουμε οποιαδήποτε αμφισβήτηση της ελληνικής επικράτειας, το δόγμα που λέει ότι η Ελλάδα σέβεται τη διεθνή νομιμότητα και έχει ως κριτήριο των ενεργειών της τις επιταγές του Καταστατικού Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, το δόγμα που λέει ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να κάνει αντικείμενο διαλόγου και

πολύ περισσότερο διαπραγμάτευσης το μητροπολιτικό της έδαφος, τα νησιά της, τον εναέριο χώρο, τη χωρική της θάλασσα, το υπέδαφός της, είναι θέσεις που δεν μπορούν να τεθούν υπό αμφισβήτηση. Και δεν τίθενται υπό αμφισβήτηση.

Το ίδιο ισχύει και για τη θέση πως η μονομερής τουρκική προκλητικότητα, οι μονομερείς τουρκικές διεκδικήσεις, δεν συνιστούν σε καμία περίπτωση διεθνή διαφορά, όπως εννοούμε πολιτικά τον όρο αυτό, και, άρα, το μόνο ζήτημα που εξακολουθεί να είναι πάντοτε δεκτικό δικαστικής ρύθμισης είναι το ζήτημα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας- οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, που προϋποθέτει βεβαίως οριστικοποίηση του εύρους των χωρικών μας υδάτων.

Όλα όμως αυτά: το διεθνές δίκαιο, η ειλικρίνεια της Τουρκίας, η στάση της Ελλάδος, η ευαισθησία της διεθνούς κοινής γνώμης δοκιμάζονται πάνω στο σώμα της Κύπρου, όπου εξακολουθεί να είναι παρών ο τουρκικός στρατός κατοχής, όπου εξακολουθεί να εξελίσσεται ο εποικισμός, όπου εξακολουθεί να υπάρχει καταλυμένη ουσιαστικά, σε μεγάλο βαθμό, η ανεξαρτησία και η διεθνής νομική προσωπικότητα ενός κράτους-μέλους του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

Μα 22 χρόνια τα λέμε όλα αυτά. Αρχίζουμε –φοβούμαστε να τα επαναλαμβάνουμε μηχανικά. Θεωρούμε πως είναι μια αναγκαία θεωρητική αναφορά, ένα μνημόσυνο, που ενδεχομένως δεν έχει πραγματικό αντίκρισμα. Και

όμως, δεν είναι έτσι. Δεν είναι έτσι, γιατί τα 23 τελευταία χρόνια, από το 1973 μέχρι σήμερα, σ' αυτό που λέγεται προκλητικότητα της Τουρκίας στο Αιγαίο, έχουμε ζήσει όλες τις πιθανές εκδοχές. Έχουμε ζήσει την εκδοχή του πολέμου, το 1974 στην Κύπρο. Έχουμε ζήσει την εκδοχή του διαλόγου σ' επίπεδο Πρωθυπουργών, με το κοινό ανακοινωθέν των Βρυξελλών του 1975 μεταξύ Καραμανλή και Ντεμιρέλ. Έχουμε ζήσει την ελληνική προσφυγή στο Συμβούλιο Ασφαλείας, το 1976. Έχουμε ζήσει τη μονομερή ελληνική προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, επίσης το 1976, και με προσωρινά μέτρα και με κύρια προσφυγή, που απορρίφθηκαν και τα δύο. Έχουμε ζήσει τον διάλογο σ' επίπεδο Γενικών Γραμματέων των Υπουργείων Εξωτερικών για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας. Έχουμε ζήσει την πλήρη αποχή απ' οποιαδήποτε επαφή, από το 1981 μέχρι το 1983. Έχουμε ζήσει το περιβόητο τότε moratorium, από το 1983 μέχρι το 1987, όταν επικρατούσε η άποψη πως έπρεπε να αποφεύγονται εκατέρωθεν προκλητικές ενέργειες. Έχουμε ζήσει την κρίση του Μαρτίου του 1987, το Νταβός-1, το Νταβός-2, και όλα όσα επακολούθησαν.

Και καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της μακράς περιόδου, το μόνο πεδίο για την προβολή των δικαίων μας σε σχέση με την Κύπρο ήταν ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, με μια σειρά από ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης και αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, που έχουν καταντήσει κενό γράμμα, και το μόνο νέο δεδομένο είναι η περιβόητη

ευρωπαϊκή προοπτική της Κύπρου –ευρωπαϊκή προοπτική, που για μια ακόμη φορά μας δίνει να καταλάβουμε ότι το κυπριακό είναι διεθνές έγκλημα και διεθνές πρόβλημα, δεν είναι ελληνοτουρκικό ζήτημα, επηρεάζει όμως καταλυτικά την καμπύλη των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Και επειδή θα είδατε πριν από λίγες μέρες στην τηλεόραση τον Τούρκο πρωθυπουργό, τον κ. Μεσοút Γιλμάζ, να προβαίνει στη γνωστή δήλωσή του, στην επίθεση φιλίας και διαλλακτικότητας προς τη χώρα μας, θέλω απλώς να τονίσω ότι οι δηλώσεις αυτές δεν είναι τίποτε άλλο από μια μετριοπαθή στο ύψος κωδικοποίηση των πάγιων τουρκικών θέσεων, που υπολείπονται των όσων είχε δεχθεί η Τουρκία το 1975, χωρίς όμως κανένα πρακτικό αποτέλεσμα, χωρίς να αλλάξει η στρατηγική της προσέγγισης, χωρίς να αλλάξουν οι πάγιες επιδιώξεις.

Πιστεύετε ότι υπάρχει στέλεχος του ΠΑΣΟΚ ή υπουργός της κυβέρνησης που να διαφωνεί σ' αυτές τις διαπιστώσεις; Οι θέσεις του ΠΑΣΟΚ είναι οι θέσεις της χώρας. Είναι θέσεις κρυστάλλινες, σταθερές, συνδέονται με την πατριωτική μας φυσιογνωμία, δηλαδή με την αξιοπρέπεια και τη μνήμη μας, και δεν υπάρχει καμία διαφωνία.

Γιατί τότε τα μέσα ενημέρωσης εμφανίζουν αντιθέσεις και διαφωνίες; Γιατί μπορεί να υπάρχουν αντιλήψεις διαφορετικές για επιμέρους χειρισμούς, γιατί ο καθένας έχει την ιδιοσυγκρασία και τον τόνο του, το ύψος του, γιατί ο καθένας θέλει να συμβάλει με όσο γίνεται πιο αποτελεσματικό και χειροπιαστό τρόπο στην εφαρμογή, στην υλο-

ποίηση, στην προώθηση αυτής της πολιτικής. Γιατί υπάρχει μια αγωνία, αγωνία του Έλληνα πολίτη, αγωνία του τόπου, που μετατρέπεται και σε αγωνία του στελεχικού δυναμικού του ΠΑΣΟΚ.

Οικονομική πολιτική και κοινωνική συνοχή

Έχουμε όμως τις στέρεες πολιτικές και ιδεολογικές βάσεις, που μας επιτρέπουν να δώσουμε απαντήσεις, απαντήσεις που θα επισημοποιήσει το Συνέδριό μας τον Ιούλιο. Το ίδιο συμβαίνει και για όλα τα άλλα μεγάλα κεφάλαια της πολιτικής μας.

Το ίδιο συμβαίνει και για το πιο κρίσιμο και χειροπιαστό ζήτημα: της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Το ΠΑΣΟΚ ξεκίνησε την κυβερνητική του θητεία υποσχόμενο το τρίπτυχο: σταθεροποίηση-ανάπτυξη-κοινωνική προστασία. Και έχουμε πλήρη συνείδηση, φίλες και φίλοι, ότι μιλάμε για σταθεροποιητικές πολιτικές στην οικονομία τα 10 τελευταία χρόνια. Ίσως και περισσότερο. Και αναγνωρίζουμε ότι το πιο μεγάλο μειονέκτημα αυτών των σταθεροποιητικών πολιτικών είναι η έλλειψη συγκεκριμένου χρονικού ορίζοντα. Αλλά ποτέ το ΠΑΣΟΚ και η κυβέρνησή του δεν μίλησε μόνο για σταθεροποίηση. Μίλησε και μιλά πάντοτε για την ανάπτυξη και για την κοινωνική προστασία.

Γνωρίζουμε την πραγματικότητα. Γνωρίζουμε ότι η οικονομία δεν είναι η οικονομία των μακροοικονομικών

ισορροπιών. Οικονομία δεν είναι η εικόνα των εθνικών λογαριασμών. Οικονομία δεν είναι οι στήλες του προϋπολογισμού και οι προβλέψεις του προγράμματος σύγκλισης. Οικονομία είναι μια ζώσα πραγματικότητα. Είναι η αγωνία, ο ιδρώτας, η προσπάθεια που καταβάλλει ο καθένας. Είναι το πρόβλημα της ανεργίας, το φάσμα της απόλυσης, οι κακές τιμές σε ορισμένα προϊόντα, η δυσκολία της αγοράς, το κόστος του χρήματος, μια καθημερινή εποποιία την οποία ζει ο καθένας που ασκεί ένα επάγγελμα ή ψάχνει να βρει ένα επάγγελμα για να ασκήσει.

Αναγκαζόμαστε να ψάχνουμε με αγωνία και ευαισθησία τις καλύτερες δυνατές ισορροπίες. Και δεν το πετυχαίνουμε πάντα. Γιατί η κοινωνία, όπως είπα και στην αρχή, έχει πια πολλές αποχρώσεις, μεγάλη ποικιλία, συγκρουόμενα συμφέροντα, ατομικές επιδιώξεις και πρέπει όλα να εξισορροπηθούν, να σταθμιστούν, να συνυπάρξουν.

Και χρειάζεται η κάθε κυβέρνηση, και κυρίως η κυβέρνηση ενός προοδευτικού σοσιαλιστικού κόμματος, να τα μεταμορφώσει όλα αυτά σε πολιτική απόφαση και σε επιλογές για το ποια θα είναι η θέση του κράτους, για το ποιος είναι ο οικονομικός ρόλος του κράτους.

Δεν δώσαμε πάντοτε όλες τις απαντήσεις που έπρεπε, ούτε τις επιτυχέστερες δυνατές απαντήσεις. Διαφέρουμε όμως από τη συντηρητική εκδοχή; Διαφέρουμε από την αντίστοιχη πρακτική, από την αντίστοιχη πολιτική της Ν.Δ. ή τείνουμε να εξομοιωθούμε στη συνείδηση του κόσμου και στην καθημερινή πραγματικότητα;

Η απάντηση είναι πως ναι, διαφέρουμε, γιατί διαφέρουμε σε κάτι που είναι αναντικατάστατο και ουσιώδες. Στην ιδεολογική μας ευαισθησία, στην κοινωνική μας ευαισθησία, στους απώτερους στόχους μας. Γιατί για εμάς, η σταθεροποίηση, η δημοσιονομική πειθαρχία, η επιβολή εισοδηματικών περιορισμών, δηλαδή η απαίτηση να συμμορφωθεί μ' ένα πρόγραμμα σταθεροποίησης ο εργαζόμενος, συνδέεται με την απαίτησή μας να συμμορφωθεί και ο συντελεστής που λέγεται κεφάλαιο, να αποδείξει την κοινωνική του αλληλεγγύη όχι μόνο ο εργαζόμενος αλλά και ο εργοδότης, όχι μόνο ο συντελεστής-εργασία αλλά και ο συντελεστής-κεφάλαιο με νέες επενδύσεις και νέες θέσεις εργασίας.

Δεν το πετυχαίνουμε πάντοτε, δεν το πετυχαίνουμε με το ρυθμό που πρέπει. Αλλά είναι διαφορετική η αγωνία μας και διαφορετικές οι επιδιώξεις μας. Και αυτό φαίνεται καθαρά από το ρόλο που παίζει, στη δική μας σκέψη και στον δικό μας πολιτικό ορίζοντα, το τρίτο σκέλος, το σκέλος της κοινωνικής προστασίας.

Επιχειρούμε να αναστυλώσουμε το κράτος προνοίας, επιχειρούμε να ξαναδώσουμε στο ΕΣΥ και σε πολλούς άλλους θεσμούς τη χαμένη συνέχειά τους, αυτή που διεκόπη βίαια το 1989.

Και βέβαια όλα αυτά απαιτούν μια χρονική άνεση και μια πολιτική συνέχεια. Πρωτίστως, όμως, απαιτούν την εμμονή σ' αυτή την ευαισθησία και την επίγνωση πως

πολλές φορές δεν πείθουμε την κοινή γνώμη για την ευαισθησία μας αυτή.

Το ΠΑΣΟΚ, όμως, όπως είπα και προηγουμένως, δεν δρα μόνο του στην ελληνική κοινωνία, δεν είναι ο τόπος όπου συμβαίνουν τα πάντα. Και το ΠΑΣΟΚ δεν είναι η ηγεσία του, η κυβέρνησή του, τα στελέχη του. Το ΠΑΣΟΚ είστε όλοι εσείς. Η δική σας επιμονή, η δική σας πίεση, η δική σας κριτική, η δική σας συμμετοχή στις κομματικές διαδικασίες και το διάλογο μπορεί να δώσει τον τόνο και μπορεί να λειτουργήσει ως αντάρροπη δύναμη.

Και εδώ είναι αλήθεια ότι μπορεί να εμφανίζονται διαφορετικές νοοτροπίες και διαφορετικοί βαθμοί ευαισθησίας μέσα στο ΠΑΣΟΚ. Μπορεί κάποιοι να πιστεύουν ότι δεν υπάρχει άλλη λύση και πως όσα κάνουμε είναι μονόδρομος, πως τελικώς οι σημαντικές πολιτικές αποφάσεις έχουν ληφθεί αφότου καθορίστηκαν οι ονομαστικοί στόχοι του Μάαστριχτ, αφότου καθορίστηκαν οι τυπικές προϋποθέσεις της σύγκλισης.

Μπορεί να υπάρχουν κάποιοι άλλοι που πιστεύουν ότι η Ευρώπη είναι μια διαρκής διαπραγματεύση, πως μπορούμε, δίπλα στους ονομαστικούς στόχους της σύγκλισης, να έχουμε κι έναν άλλο στόχο, που αφορά την κοινωνική συνοχή.

Υπάρχουν άλλοι που δίνουν μεγάλη σημασία στη διαπίστωση πως τίποτα κοινωνικά άδικο δεν μπορεί να είναι οικονομικά σταθεροποιητικό και αναπτυξιακό και άλλοι που το καταλαβαίνουν λιγότερο αυτό.

Το ΠΑΣΟΚ, όμως, είναι ένα μεγάλο και ευρύχωρο κόμμα. Είναι το κόμμα της δημοκρατικής πλειοψηφίας. Είναι το κόμμα του 47%. Μέσα στο ΠΑΣΟΚ, στη μεγάλη στέγη του, μπορεί να υπάρχουν τέτοιες αποχρώσεις.

Σημασία έχει να διατηρήσουμε ζωντανή την ευαισθησία μας και την ικανότητά μας να συζητάμε, να παίρνουμε αποφάσεις και να επιβεβαιώνουμε την ταυτότητά μας, για την οποία σας μίλησα στην αρχή της ομιλίας μου.

Η σχέση Κυβέρνησης-Κόμματος

Η κυβέρνηση του Κ. Σημίτη έχει αναλάβει το βαρύ φορτίο να συνεχίσει μια πολιτική πάνω στην οποία έχουν επενδυθεί σημαντικές ελπίδες της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού. Και έχει στα χέρια της ένα σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα: την κατανόηση, την ανοχή, την περίοδο χάριτος, που με γενναιοδωρία μας δίνει ο ελληνικός λαός. Όπως έχει στα χέρια της κι ένα ακόμη σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα: την έλλειψη αντιπολίτευσης, την απουσία άλλης πρότασης.

Πρέπει να μην επαναπαυόμαστε στο δεύτερο και να κάνουμε ό,τι καλύτερο μπορούμε για να επιβεβαιώνουμε στην πράξη τον πραγματικό ιδεολογικό και κοινωνικό μας εαυτό. Αυτός είναι ο ρόλος του κόμματος.

Ο ρόλος του κόμματος είναι ο ρόλος της ενεργού συνείδησης που καθοδηγεί, προστατεύει και στηρίζει την κυβέρνηση. Το κόμμα είναι αυτό που με προοπτική και από

απόσταση μπορεί να χαράσσει μακροπρόθεσμη πολιτική, μπορεί να διαμορφώνει το πλαίσιο μέσα στο οποίο η κυβέρνηση, ως κυβέρνηση του τόπου και όχι ως κυβέρνηση του κόμματος, θα κάνει τις επιμέρους επιλογές.

Και από την άλλη μεριά, η κυβέρνηση οφείλει να γνωρίζει και γνωρίζει πολύ καλά ότι είναι κυβέρνηση που στηρίζεται σε συγκεκριμένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και σε συγκεκριμένη πλειοψηφία του εκλογικού σώματος.

Πρέπει να ξεφύγουμε από ρόλους στους οποίους θέλουν να μας καθυποτάξουν κάποιοι άλλοι. Η πολιτική δεν μετριέται και δεν πρέπει να μετριέται με τα μέτρα των καθημερινών ειδησεογραφικών δελτίων. Η πολιτική πρέπει να ξεφύγει από τη μεμψιμοιρία και την εσωστρέφεια.

Το κόμμα δεν λειτουργεί ως τροχοπέδη της κυβέρνησης. Το κόμμα δεν είναι μια περιττή διαδικασία αργόσχολων στελεχών, που δεν έχουν ρόλο στην κυβέρνηση ή δεν έχουν άλλη επαγγελματική ή κοινωνική δραστηριότητα.

Το κόμμα είναι η ουσία της δημοκρατίας, η ουσία της πολιτικής και δεν υπάρχει κίνηση στην ιστορία χωρίς δημοκρατία, χωρίς πολιτική διαδικασία, χωρίς πολιτική αντίθεση. Και η ιστορία απαιτεί τα δικά της υποκείμενα και το συλλογικό υποκείμενο στη δημοκρατία είναι το κόμμα.

Και το λέω αυτό, γιατί καμιά φορά μου δημιουργείται η εντύπωση πως το κόμμα αρχίζει να οδηγείται σε ένα είδος νέας «παράνομίας». Οτιδήποτε σχετίζεται με το κόμμα τείνει να εμφανίζεται ως αντικείμενο ενός πολιτικού «πα-

λαιοημερολογιτισμού», ως μια μικρόψυχη και μικροπρεπής αντιμετώπιση των πραγμάτων, πελατειακή και παλαιοκομματική. Δεν είναι έτσι.

Και από την άλλη μεριά, ορισμένοι έχουν την εντύπωση, εκτός ΠΑΣΟΚ και εκτός κυβέρνησης, ότι η κυβέρνηση μπορεί να υποκύψει στον ασφυκτικό εναγκαλισμό της κοινωνικής δεξιάς και του πολιτικού συντηρητισμού, που σπεύδει να υιοθετήσει οποιαδήποτε κυβέρνηση εξυπηρετεί συγκυριακά κάποιους μικρούς πρακτικούς στόχους.

Τα πράγματα δεν είναι επίσης έτσι. Η κυβέρνηση είναι κυβέρνηση του τόπου, αλλά είναι κυβέρνηση που στηρίζεται –όπως σας είπα κατ’ επανάληψη– σε συγκεκριμένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και σε συγκεκριμένη εντολή του ελληνικού λαού.

Όπως ο κομματικός μηχανισμός, το κόμμα ως τέτοιο, δεν λειτουργεί, δεν πρέπει να λειτουργεί ως τροχοπέδη της κυβέρνησης, έτσι και η κυβέρνηση πρέπει να διατηρεί και διατηρεί την κομματική της συνείδηση και την πολιτική της ταυτότητα και δεν πρέπει να λειτουργεί και η ίδια ως κομματικός μηχανισμός.

Ευθύνη, ενότητα και νίκη

Τα ζητήματα αυτά είναι ζητήματα που συζητούνται εδώ και δεκαετίες. Είναι θέματα που κανονικά θα έπρεπε να θεωρηθούν τετριμμένα και λελυμένα. Και όμως, τίθενται και ξανατίθενται. Γιατί;

Γιατί, όπως σας είπα και προηγουμένως, πολύ συχνά στην πολιτική οι ρόλοι και τα πρόσωπα που τους καταλαμβάνουν διαμορφώνονται έξωθεν και στη συνέχεια συντηρείται και αναπαράγεται μια κατάσταση, έτσι ώστε να μείνουμε πιστοί στο σενάριο που έχει προδιαγραφεί.

Νομίζω, όμως, ότι έχουμε αποκτήσει όλοι μεγαλύτερη καχυποψία. Γνωρίζουμε, για παράδειγμα, ότι μόνο η ενότητα της προοδευτικής, δημοκρατικής παράταξης, μόνο η ενότητα του ΠΑΣΟΚ, μπορεί να διασφαλίσει την ομαλή λειτουργία της δημοκρατίας.

Γνωρίζουμε όλοι ότι η ενότητα αποτελεί επιταγή της κοινωνικής βάσης του ΠΑΣΟΚ. Γνωρίζουμε όλοι ότι ο ελληνικός λαός –κι αυτό δεν αφορά μόνο τον κύκλο των οπαδών και ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ αλλά όλους τους Έλληνες πολίτες– αξιώνει από το ΠΑΣΟΚ, που βρίσκεται στην κυβέρνηση, που είναι κόμμα εξουσίας, σοβαρότητα και ικανότητα στην αντιμετώπιση των πολιτικών προβλημάτων της χώρας.

Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι η κοινωνική βάση του ΠΑΣΟΚ απαιτεί απ' όλα τα στελέχη να συνυπάρχουν και να συνεργάζονται. Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι στη συνείδηση όλων μας ο Α. Παπανδρέου και ο ρόλος του υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια του ΠΑΣΟΚ και τα όρια ενός τυπικού κομματικού καταστατικού. Γνωρίζουμε πολύ καλά πως στη συνείδηση όλων σας ο Α. Παπανδρέου είναι η ζώσα συνείδηση του ΠΑΣΟΚ, η ταυτότητα και ο εγγυητής του ΠΑΣΟΚ.

Γνωρίζουμε όλοι πολύ καλά ότι ο Πρωθυπουργός που αναδείχτηκε από την Κοινοβουλευτική Ομάδα του κόμματος, ο Κ. Σημίτης, είναι Πρωθυπουργός περιβεβλημένος με την εμπιστοσύνη όλων μας και με όλες τις αρμοδιότητες που του αναθέτει το Σύνταγμα, ικανός να κυβερνήσει και να διεκδικήσει επικεφαλής των ψηφοδελτίων μας τη νίκη στις επόμενες εκλογές.

Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι το ΠΑΣΟΚ ως αυτόνομος κομματικός οργανισμός, με τις δικές του διαδικασίες, πάει σε ένα Συνέδριο πολιτικών θέσεων, μέσα από το οποίο θα επιβεβαιώσει και θα καταστήσει επίκαιρη και πειστική την πολιτική του ταυτότητα και θα αναδείξει μια κομματική ηγεσία που θα έχει εκείνη τη μορφή, εκείνο το σχήμα που απαιτούν οι περιστάσεις, ώστε να μπορούμε να εκπροσωπήσουμε όλες τις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που μας ανήκουν παραδοσιακά και κατά τεκμήριο, όλες εκείνες τις κοινωνικές δυνάμεις που ανήκουν στη μεγάλη δημοκρατική πλειοψηφία.

Αυτό είναι το δικό σας μήνυμα. Κι εμείς, καθώς παίζουμε το ρόλο μας και στην κυβέρνηση και στο κόμμα, πρέπει να σας πω ότι με υπευθυνότητα μεγαλύτερη από αυτήν που υποπτεύεστε και από αυτήν που υποπτεύονται συνήθως τα μέσα ενημέρωσης, έχουμε αφουγκραστεί το δικό σας μήνυμα, το έχουμε μετατρέψει σε πολιτικό λόγο, σε πρόταση και μ' αυτή την υπεύθυνη συνθετική, ενωτική, δυναμική πρόταση βαδίζουμε προς το Συνέδριό μας.

Όχι μόνοι μας, όχι μοναχικοί, όχι αδιάφοροι για το τι γίνεται στην κοινωνία, στον ελληνικό λαό. Βαδίζουμε σε ένα Συνέδριο που δεν είναι κομματικό γεγονός και οργανωτική διαδικασία, αλλά σε ένα Συνέδριο που αφορά το λαό αυτό, που αφορά όλες τις κοινωνικές δυνάμεις, που αφορά κάθε Έλληνα, εργαζόμενο, επαγγελματία, αγρότη, επενδυτή, κάθε έναν που ξέρει ποιο είναι το βαθύτερο νόημα της δημοκρατίας, της σταθερότητας και της εθνικής ασφάλειας.

Και καθώς απευθύνομαι σε πολίτες ευαίσθητους, προοδευτικούς, δημοκρατικούς, καθώς απευθύνομαι σε πατριώτες, καθώς απευθύνομαι σε ανθρώπους που έχουν την ωριμότητα και τη γνώση να μετέχουν σε μια τέτοια διαδικασία, θέλω να σας πω ότι το μήνυμα αυτό είναι μήνυμα ευθύνης, ενότητας και νίκης.

III. Κρίσιμες όψεις της πολιτικής

III.1. Πολιτική θεσμών: όρος αναγκαίος αλλά όχι επαρκής για την αναβίωση της πολιτικής*

A. Η σημασία της θεσμικής πολιτικής

Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο οι θεσμοί είναι το κατεξοχήν πολιτικό ζήτημα. Γιατί αν η πολιτική είναι οτιδήποτε σχετίζεται με την οργάνωση, την άσκηση και τη διεκδίκηση της εξουσίας, οι θεσμοί είναι αυτοί που συγκροτούν και οριοθετούν ταυτόχρονα την εξουσία.

Η σημερινή μεταβιομηχανική κοινωνία, παρά τις αποχρώσεις της, τις αντιφάσεις της, τα οριακά φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και την κρίση της πολιτικής και ιδεολογικής ταυτότητας και αντιπροσωπευτικότητας, που πολύ συχνά προκαλεί στον πολίτη και στα κόμματα αντίστοιχα, δεν παύει να κινείται μέσα στον θεσμικό ορίζοντα της αντιπροσωπευτικής (και πιο συγκεκριμένα, για την Ελλά-

* Πρόταση (στις 29.3.96) προς το Ε.Γ. του ΠΑΣΟΚ για το «Κείμενο θέσεων» που εγκρίθηκε από την Κ.Ε. στην 6η Σύνοδό της, για να υποβληθεί στο 4ο Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ. Τμήματα της πρότασης αυτής περιλήφθηκαν στο Κείμενο θέσεων καθώς και στο αντίστοιχο εκτενέστερο κείμενο του Τομέα Θεσμών.

δα, της κοινοβουλευτικής) δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και του κοινωνικού κράτους.

Β. Οι βασικοί στόχοι

Θεσμικά η μεταβιομηχανική κοινωνία δεν έχει –και ευτυχώς– καταστεί ούτε μετακομματική, ούτε μετακοινοβουλευτική, ούτε μεταδημοκρατική.

Στόχος εξακολουθεί και παραμένει:

- *Η προστασία της πολιτικής*, δηλαδή η προστασία του ίδιου του πυρήνα της δημοκρατίας, που προϋποθέτει ότι τίθενται *πολιτικά διλήμματα*, για τα οποία κάθε κόμμα προβάλλει τη δική του απάντηση και ο κάθε πολίτης κάνει τη δική του επιλογή.

- *Η ενίσχυση του Κοινοβουλίου* και όλων των αντιπροσωπευτικών θεσμών. Η Βουλή πρέπει να είναι το επίσημο και ουσιαστικό κέντρο του πολιτικού διαλόγου και των πολιτικών αποφάσεων.

Εκτελεστική εξουσία, διοίκηση, κόμματα και ΜΜΕ πρέπει να αναγνωρίζουν στο Κοινοβούλιο το ρόλο αυτό. Και από τη δική του σκοπιά το Κοινοβούλιο, με τον Κανονισμό της Βουλής, τις σχετικές διατάξεις του Συντάγματος και την κοινοβουλευτική πρακτική, πρέπει να διασφαλίζει διαδικασίες και ευκαιρίες για την αναβάθμιση του ρόλου του βουλευτή και την ανάδειξη της πολιτικής σημασίας των συζητήσεων και αποφάσεων που λαμβάνονται στη Βουλή

υπό συνθήκες δημοσιότητας. Αυτή προκαλεί το ενδιαφέρον των πολιτών.

Κάτι τέτοιο απαιτεί όμως αντίσταση στον εύκολο και δημαγωγικό αντιβουλευτικό και αντικοινοβουλευτικό λόγο, που ισοπεδώνει πρόσωπα και καταστάσεις, χωρίς να αντιπροτείνει καμιά θεσμικά και ιστορικά καλύτερη λύση.

• *Η ολοκλήρωση του κράτους δικαίου*, με την εξασφάλιση και διεύρυνση των ατομικών δικαιωμάτων και των συλλογικών ελευθεριών απέναντι σε νέου τύπου απειλές (όπως το «ηλεκτρονικό φακέλωμα» και η τηλεπικοινωνιακή εισβολή στο ιδιωτικό απόρρητο), διεθνούς συνήθως χαρακτήρα και σύγχρονης τεχνολογικής υποδομής. Ο σεβασμός του κράτους δικαίου είναι μια αξίωση που προβάλλεται απέναντι στο νομοθέτη, ο οποίος οφείλει να συμμορφώνεται με το Σύνταγμα και τις σχετικές διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας, απέναντι στην εκτελεστική εξουσία και τη διοίκηση, που οφείλει να συμμορφώνεται στο νόμο, και απέναντι στη δικαστική εξουσία, που δεν είναι και ούτε πρέπει να νιώθει ανεξέλεγκτη, ιδίως στον τομέα αυτό.

• *Η επιβεβαίωση και η ολοκλήρωση του κοινωνικού κράτους* για τη διαμόρφωση ενός πραγματικού δικτύου κοινωνικής προστασίας, που είναι, τις περισσότερες φορές, προϋπόθεση για την άσκηση όχι μόνον των κοινωνικών, αλλά και των ατομικών δικαιωμάτων.

• *Ο σεβασμός και η ολοκλήρωση της ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης*. Η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης δεν νοείται όμως μόνο ως εξωτερική ανεξαρτησία απέναντι στο νομο-

θέτη και την εκτελεστική εξουσία, ούτε μόνο ως προστασία της Δικαιοσύνης απέναντι στις ισχυρές επιρροές που ασκούν άτυπα κέντρα οικονομικής ή επικοινωνιακής εξουσίας. Νοείται και ως διασφάλιση της εσωτερικής ανεξαρτησίας κάθε δικαστικού λειτουργού απέναντι στους ανωτέρους του. Η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης προϋποθέτει –χωρίς αυτό να αρκεί– την αυτοδιοίκηση της Δικαιοσύνης –αυτοδιοίκηση που, όμως, δεν ταυτίζεται με τη διοίκησή της από τους ανώτατους δικαστές κάθε δικαιοδοτικού κλάδου.

Άλλωστε, η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης περιβάλλει με θεσμικές εγγυήσεις το κύρος και την κοινωνική και επιστημονική αξιοπιστία της Δικαιοσύνης. Όλα όμως αυτά γίνονται χωρίς σημασία όταν δεν διασφαλίζεται η απονομή της Δικαιοσύνης μέσα από την επιτάχυνση στη διεξαγωγή των δικών. Ο αργός ρυθμός της Δικαιοσύνης είναι το πρώτο πρόβλημα που έχει ο πολίτης στη σχέση του με τη Δικαιοσύνη.

Ιδιαίτερο κεφάλαιο στο πλαίσιο αυτό είναι ο εξανθρωπισμός και ο εκσυγχρονισμός του σωφρονιστικού συστήματος, που συνιστά μέτρο πολιτισμού. Μία σύγχρονη, ασφαλής φυλακή, που λειτουργεί ως διαδικασία επανένταξης στην κοινωνία και όχι ως μηχανισμός εξαθλίωσης, προϋποθέτει κτίρια, εξοπλισμό, καθώς και μία ποινική και σωφρονιστική νομοθεσία που απηχεί μία δικαιοκρατική και δίκαιη, δηλαδή επιεική, αντίληψη και φιλοσοφία για όλα αυτά. Συγχρόνως, όμως, δεν πρέπει να έχει κανείς ψευδαι-

οθήσεις ως προς τα προβλήματα που υπάρχουν εξαιτίας των μεταβολών οι οποίες έχουν επέλθει στην ίδια τη φύση της εγκληματικότητας (από τον υψηλό αριθμό αλλοδαπών κατηγορουμένων, το εισαγόμενο έγκλημα, τις οργανωμένες αποδράσεις), αλλά και εξαιτίας των στοιχείων που ενυπάρχουν σε μία κλειστή και παρά φύσιν κοινωνία, όπως η φυλακή.

• *Η θεσμική ολοκλήρωση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, της διοικητικής αποκέντρωσης και της περιφερειακής οργάνωσης του κράτους, που λειτουργεί ταυτόχρονα ως ολοκλήρωση της δημοκρατίας σε περιφερειακό, νομαρχιακό και τοπικό επίπεδο και ως σύστημα αναπτυξιακών πρωτοβουλιών και οικονομικού προγραμματισμού. Αυτός είναι ο διπλός κοινός παρονομαστής που συνδέει την εμπέδωση της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης, τη νέα ενίσχυση της πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης, την οργάνωση των Περιφερειών και των άλλων περιφερειακών υπηρεσιών του κράτους, την ενίσχυση της καθ' ύλην αυτοδιοίκησης, με μία μεγάλη δέσμη νομοθετικών και οργανωτικών μέτρων.*

Γ. Η αναθεώρηση του Συντάγματος

Όλα τα προηγούμενα προσλαμβάνουν την πλήρη διάστασή τους και οριστικοποιούνται θεσμικά μέσα από τη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος, που άνοιξε με πρωτοβουλία του ΠΑΣΟΚ και βρίσκεται σε εξέλιξη.

Με την αναθεώρηση του Συντάγματος παρέχεται η σπάνια δυνατότητα να κατοχυρωθούν συνταγματικά, δηλαδή να αποκτήσουν αυξημένη νομική ισχύ, όλες οι μεγάλες νομοθετικές πρωτοβουλίες και καινοτομίες του ΠΑΣΟΚ:

– Ο νόμος 2190/94 και το αντικειμενικό και αδιάβλητο σύστημα προσλήψεων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

– Ο νόμος για τα ΜΜΕ με τους κανόνες που επιβάλλει για την απαγόρευση των συγκεντρώσεων κεφαλαίου στα ΜΜΕ, την πλήρη διαφάνεια στην οικονομική λειτουργία τους, τον έλεγχο των διαπλοκών ανάμεσα στα ΜΜΕ και τα έργα ή τις προμήθειες του δημοσίου, την υπαγωγή όλης αυτής της κατάστασης στον έλεγχο μιας ανεξάρτητης αρχής (όπως το Ε.Σ.Ρ.) κ.λπ.

– Η νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, ο θεσμός της Περιφέρειας και όλο το θεσμικό κεκτημένο της αποκέντρωσης και της περιφερειακής ανάπτυξης, όπως διαμορφώθηκε από το 1981 μέχρι σήμερα.

Επιπλέον με την αναθεώρηση του Συντάγματος μπορεί να γίνουν σημαντικές τομές σε δύο κεφάλαια στα οποία ο απλός νομοθέτης έχει περιορισμένη δυνατότητα:

– Στην οργάνωση και τη λειτουργία του *Κοινοβουλίου* (π.χ. ενίσχυση του ρόλου των κοινοβουλευτικών επι-

τροπών στο νομοθετικό έργο και τον κοινοβουλευτικό έλεγχο).

– Στην οργάνωση και λειτουργία της *Δικαιοσύνης* (συγκρότηση και αρμοδιότητα του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, διαδικασία επιλογής των προέδρων και αντιπροέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων και του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, ποινική ευθύνη των υπουργών κ.λπ.).

Για τα ζητήματα αυτά υπάρχει σαφής και συγκεκριμένη πρόταση του ΠΑΣΟΚ.

Τέλος η αναθεώρηση του Συντάγματος είναι ουσιαστική ευκαιρία για την επιβεβαίωση:

– Του *κοινοβουλευτικού χαρακτήρα του πολιτεύματος*, εφόσον η αναθεώρηση του 1985-1986 γίνεται εξ αποτελέσματος δεκτή πλέον από όλο το πολιτικό φάσμα.

– Του *δικαιοκρατικού και κοινωνικού χαρακτήρα του Συντάγματος* μας, κάτι που έχει ιδιαίτερη σημασία μετά τις ιδεολογικές και πολιτικές αμφισβητήσεις που γέννησε η πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού και η αυτάρεσκη επίθεση του νεοφιλελευθερισμού τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '80.

Δ. Νομοθετικό κεκτημένο και θεσμικές πρωτοβουλίες

Στο πλαίσιο της κυβερνητικής πολιτικής του ΠΑΣΟΚ, για το διάστημα μέχρι τον Οκτώβριο του 1997, πέρα από όσα σημειώθηκαν ήδη, περιλαμβάνονται επίσης τα νομοθετήματα:

- Για την ποινική ευθύνη των Υπουργών (κατά το ισχύον Σύνταγμα και μέχρι την αναθεώρηση του άρθρου 86).
 - Για τη χρηματοδότηση των κομμάτων, τη διαφάνεια στα οικονομικά των κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών και το «πόθεν έσχες».
 - Την προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων.
 - Τη διοίκηση των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών.
- Το ΠΑΣΟΚ με την κοινοβουλευτική ομάδα, την κυβέρνηση, τα στελέχη του στην τοπική αυτοδιοίκηση πρώτου και δεύτερου βαθμού, στο συνδικαλιστικό κίνημα, στην καθ' ύλην αυτοδιοίκηση στηρίζει:
- Την ολοκλήρωση της διαδικασίας αναθεώρησης του Συντάγματος μέσα σε ένα κλίμα συναινετικής συνταγματικής πολιτικής. Στόχος είναι αφενός μεν η διευκόλυνση και επιτάχυνση της διαδικασίας της αναθεώρησης του Συντάγματος, αφετέρου δε ο σεβα-

σμός του αυστηρού και τυπικού χαρακτήρα του Συντάγματος –κάτι που συνιστά ιστορική θεσμική κατάσταση.

– Την ολοκλήρωση της διαδικασίας ψήφισης των βασικών θεσμικών νόμων που υπολείπονται, συμπεριλαμβανομένων και των διεθνών συμβάσεων που πρέπει να κυρωθούν (Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων κ.ο.κ.).

– Την αναθεώρηση του Κανονισμού της Βουλής, έτσι ώστε να προωθηθούν οι στόχοι που υπογραμμίστηκαν ως προς τη φυσιολογία και το ρόλο του κοινοβουλίου.

– Την εμπέδωση και ολοκλήρωση της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης και της περιφερειακής οργάνωσης του κράτους.

– Την αυστηρή, συνεπή και πλήρη εφαρμογή του νόμου 2190/1994 και του νόμου για τα Μ.Μ.Ε.

– Την εμμονή σε νομοθετικές επιλογές που συμπεκνώνουν ένα μεγάλο ιστορικό και πολιτειακό φορτίο, όπως ο νόμος για τη λεγόμενη «βασίλική περιουσία», που εξειδικεύει μία βασική συνταγματική απόφαση την οποία έλαβε ο ελληνικός λαός με το δημοψήφισμα του 1974 και ενσωματώθηκε στον σκληρό πυρήνα του Συντάγματος του 1975.

Ε. Η Διακυβερνητική Διάσκεψη και η θεσμική διάσταση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Η θεσμική πολιτική (αναθεώρηση του Συντάγματος, τροποποίηση του Κανονισμού της Βουλής, προώθηση βασικών θεσμικών νόμων) είναι εκ των πραγμάτων στενά συνδεδεμένη με την εξέλιξη και τους στόχους της Διακυβερνητικής Διάσκεψης.

Ένα από τα βασικά ζητήματα της Διάσκεψης είναι ο τρίτος πυλώνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η συνεργασία σε θέματα Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων.

Εδώ ανήκουν θέματα όπως:

- Ο κατάλογος των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Ευρωπαίου πολίτη.
- Η σχέση Ε.Ε. και Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.
- Η ευρωπαϊκή ιθαγένεια.
- Η συνεργασία κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.
- Ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στα θέματα αυτά, που από θέματα διακυβερνητικού χαρακτήρα τείνουν να καταστούν κοινοτική πολιτική.

Πρόκειται για ζητήματα που επηρεάζουν τη συγκρότηση και τη λειτουργία των εθνικών πολιτειακών θεσμών.

Φυσικά το εθνικό σύνταγμα κάθε κράτους-μέλους και η εθνική νομοθεσία εξακολουθούν να παίζουν τεράστιο ρόλο στη διασφάλιση της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και των κοινωνικών εγγυήσεων. Κανείς δεν μπορεί να περιορίζει όμως τον ορίζοντά του στο εθνικό επίπεδο και μόνο, καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται στο επίκεντρο ενός γόνιμου προβληματισμού και μίας σειράς καιριών θεσμικών πρωτοβουλιών, που ενδιαφέρουν όλους τους πολίτες της Ένωσης.

Στο πλαίσιο αυτό βασικές μας θέσεις είναι:

- Η διασφάλιση της θεσμικής ισοτιμίας των κρατών-μελών.
- Η προώθηση της ενοποιητικής διαδικασίας με ταυτόχρονο σεβασμό των συνταγμάτων των κρατών-μελών.
- Η ενίσχυση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη ρητή αναφορά των δικαιωμάτων στο πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης και την πλήρη αποδοχή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της αρμοδιότητας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.
- Η ενίσχυση του περιεχομένου της ιθαγένειας της Ένωσης.

- Η ενίσχυση του τρίτου πυλώνα, η απλούστευση των διαδικασιών, η ενοποίηση των οργάνων και η «κοινοτικοποίησή» του για όλα τα θέματα εκτός από εκείνα που συνδέονται με ζωτικό εθνικό συμφέρον
- ζήτημα σπάνιο και οριακό.
- Η ενίσχυση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και η αποδοχή της αρμοδιότητας του ΔΕΚ στα θέματα αυτά.

III. 2. Η συναινετική αναθεώρηση

Η πολιτική σημασία της συνταγματικής μεταρρύθμισης *

Στην πολιτική μας ιστορία αλλά και στη συνείδηση της κοινής γνώμης η αναθεώρηση του Συντάγματος είναι συνδεδεμένη είτε με μεγάλες πολιτικές συγκρούσεις που προκαλούν θεσμική ανασφάλεια είτε με τις ανάγκες της πολιτικής συγκυρίας. Ίσως να ξενίζει, λοιπόν, το επίπεδο στο οποίο τείνει να κινηθεί τώρα η συζήτηση για την αναθεώρηση του Συντάγματος: Η αναθεώρηση δεν έχει καταστεί πεδίο οξείας πολιτικής αντιδικίας, διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις συναινετικής προσέγγισης πολλών θεμάτων, οι διαδικασίες και ο προβληματισμός δεν ακολουθούν τους ρυθμούς της δημοσιογραφικής επικαιρότητας, το όλο εγχείρημα φαίνεται να εξελίσσεται με χρονική άνεση. Το ίδιο, λίγο-πολύ, συμβαίνει και με την ισχνή ελληνική προβληματική εν όψει της Διακυβερνητικής Διάσκεψης του 1996 μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πρόκειται για δύο διαδικασίες που απαιτούν αίσθηση του ρυθμού του ιστορικού χρόνου, διορατικότητα, γνώση

* Άρθρο που δημοσιεύθηκε στο *Βήμα της Κυριακής*, 9.4.1995.

των συγκριτικών δεδομένων και καλή ενημέρωση για την ευρωπαϊκή και διεθνή συζήτηση γύρω από τα θέματα αυτά και, κυρίως, πολιτικές θέσεις επί της ουσίας. Τίποτα από όσα σχετίζονται με τη θεσμική διάρθρωση του κράτους και της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είναι θεωρητική άσκηση ή επιστημονική άποψη. Όλα είναι βαθύτατα πολιτικά –βαθύτατα κατά κυριολεξία: μπορούν να επηρεάσουν την πολιτική σκηνή, τις πολιτικές συμπεριφορές, τη λειτουργία του πολιτικού μας συστήματος μακροπρόθεσμα και αποφασιστικά. Δεν μιλώ εδώ για κάποιο θεσμικό και πολιτικό βολонταρισμό που έχει την ψευδαίσθηση ότι μπορεί μέσα από νομικές μεταβολές στους θεσμούς να αλλάξει τον συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων και των πολιτικών και κοινωνικών νοοτροπιών. Αναφέρομαι, όμως, στην ανάγκη να γίνουν θεσμικές τομές ικανές να υποδεχθούν άλλους συσχετισμούς δυνάμεων, άλλες προοπτικές ή άλλες νοοτροπίες.

Το μεγάλο πλεονέκτημα είναι ότι υπάρχει –για όλα αυτά– μία στέρεη βάση: το Σύνταγμα του 1975/1986. Το συνταγματικό κείμενο, όπως διαμορφώθηκε με την αναθεώρηση του 1986, βρίσκεται πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο και απέδειξε ότι έχει το προτέρημα να μην μετατρέπει τις πολιτικές εντάσεις σε πολιτειακές κρίσεις. Το γεγονός, άλλωστε, ότι η αντιπολίτευση του 1975, που καταψήφισε το αρχικό κείμενο του Συντάγματος, και η αντιπολίτευση του 1986, που καταψήφισε την αναθεωρημένη εκδοχή του, συμπίπτουν στα παραπάνω ίσως είναι ό,τι

σημαντικότερο έχει συμβεί στα πολιτειακά μας πράγματα από τη μεταπολίτευση και μετά.

Στο πλαίσιο αυτό έχουν γίνει σημαντικές *ιδεολογικού χαρακτήρα δηλώσεις*, που φοβούμαι ότι πέρασαν απαρατήρητες: Κανένα πολιτικό κόμμα δεν προτείνει πρόσθετους περιορισμούς στην άσκηση των ατομικών (αμυντικών) δικαιωμάτων και στα δικαιώματα συλλογικής δράσης. Αντιθέτως, όλα προτείνουν ενίσχυση των προστατευτικών μηχανισμών εκεί όπου τεχνολογία και εξουσία εκτοξεύουν νέες απειλές κατά του ατόμου.

Κανένα πολιτικό κόμμα δεν προτείνει περιορισμούς στην άσκηση των δικαιωμάτων πνευματικής κίνησης, που είναι συνυφασμένα με τον δημοκρατικό πλουραλισμό. Αντίθετα, όλα φαίνεται να δέχονται ενίσχυση των θεσμικών εγγυήσεων της πολυφωνίας και της διαφάνειας στο χώρο της ενημέρωσης.

Κανένα πολιτικό κόμμα δεν προτείνει μείωση των κοινωνικών δικαιωμάτων ή των μηχανισμών του κράτους προνοίας. Αντίθετα, προτείνεται από κοινού η ρητή καθιέρωση της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου.

Στην ιστορία των ιδεών και στη διαδρομή των θέσεων που προέβαλαν οι πολιτικές δυνάμεις διεθνώς, παραδοχές όπως αυτές που κατέγραψα μόλις προηγουμένως δεν είναι ουδέτερες και κοινά δεκτές. Το γεγονός ότι αυτές οι παραδοχές τώρα, εν έτει 1995, θεωρείται αναγκαίο να γίνουν και γίνονται από κόμματα που δεν συνδέονται ιστορικά με τον πολιτικό φιλελευθερισμό (προσοχή: αναφέρομαι στον

πολιτικό φιλελευθερισμό και όχι στον οικονομικό νεοφιλελευθερισμό), την ανεκτικότητα, τη λειτουργία και τις εγγυήσεις του κοινωνικού κράτους, νομίζω ότι συνιστά πολιτική επιβεβαίωση θέσεων που συμβατικά χαρακτηρίζονται προοδευτικές.

Σημασία δεν έχει ποιος σπεύδει να τις πει πρώτος ή ποιος δίνει μεγαλύτερη δημοσιογραφική έμφαση. Σημασία έχει ότι αυτές οι θέσεις τείνουν να θεωρηθούν στη χώρα μας αυτονόητες, χωρίς αυτό να είναι εξίσου αυτονόητο, στην εποχή μας, σε άλλες χώρες ή κοινωνίες. Για όσους έχουν πολιτική εμμονή στα θέματα αυτά και αντιστάθηκαν στο ιδεολογικό ρεύμα του νεοφιλελευθερισμού, γιατί πίστευαν και πιστεύουν σε έναν άλλο αστερισμό ιδεών, όπως το κράτος δικαίου και η κοινωνική αλληλεγγύη, η διαπίστωση αυτή μπορεί να είναι ενθαρρυντική. *Η σημασία της πολιτικής ξαναεμφανίζεται μέσα από μία κλασική και τυπική διαδικασία, όπως η αναθεώρηση του Συντάγματος.*

Το ίδιο συμβαίνει και με τρία άλλα μεγάλα θεσμικά κεφάλαια: *Πρώτον*, με τη θέση της Βουλής και γενικότερα με τα σύμβολα και τις λειτουργίες του κοινοβουλευτισμού. *Δεύτερον*, με τη διαφάνεια και το κύρος της πολιτικής και του πολιτικού κόσμου. Και, *τρίτον*, με τη συγκρότηση και την ανεξαρτησία (κυρίως την εσωτερική) της Δικαιοσύνης.

Εδώ εμφανίζονται –στα επιμέρους σημεία– και συγκλίσεις και αποκλίσεις ανάμεσα στην κοινοβουλευτική πλειοψηφία και στην αξιωματική αντιπολίτευση. Η κοινοβουλευτική πλειοψηφία έχει διατυπώσει, από τη δική της πλευ-

ρά, θέσεις, η καθεμία από τις οποίες θα αρκούσε να δημιουργήσει ένα σημαντικό πολιτικό γεγονός. Ο αντίλογος μπορεί να είναι ότι η ολοκλήρωση της αναθεώρησης απέχει χρονικά. Οι θέσεις όμως διατυπώθηκαν και παράγουν αμέσως το πολιτικό τους αποτέλεσμα. Σημειώνω λοιπόν ενδεικτικά:

- *Τη θέση για το εκλογικό σύστημα.* Σύμφωνα με την πρόταση του ΠΑΣΟΚ τυχόν μεταβολή του εκλογικού συστήματος θα ισχύει για τις μεθεπόμενες εκλογές, εκτός και αν ο σχετικός νόμος ψηφισθεί από την πλειοψηφία των δύο τρίτων του όλου αριθμού των βουλευτών. Παράλληλα οι βασικές αρχές του αναλογικού εκλογικού συστήματος κατοχυρώνονται ρητά μέσα στο ίδιο το σώμα του Συντάγματος.

- *Τη θέση για την κρατική χρηματοδότηση των κομμάτων και την απόλυτη διαφάνεια των δαπανών των κομμάτων και των κομματικών στελεχών.*

- *Τη θέση για την εισαγωγή στη Βουλή των Ελλήνων όλων των κρίσιμων θεμάτων που συζητούνται στο Συμβούλιο Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης –εξασφαλίζοντας έτσι ενημέρωση, διαφάνεια και συμμετοχή στη διαδικασία λήψης των κοινοτικών αποφάσεων.*

- *Τη θέση για την ποινική ευθύνη των υπουργών.* Σύμφωνα με την πρόταση του ΠΑΣΟΚ η σχετική αρμοδιότητα δεν μπορεί να ανήκει στη διακριτική ευχέρεια της εκάστοτε απλής κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, που μπορεί να

μετατρέπει την πολιτική ευθύνη των υπουργών σε ποινική ευθύνη της αντιπολίτευσης.

- *Τη θέση για τις ανεξάρτητες διοικητικές αρχές.* Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης και η Διακομματική Επιτροπή για τον έλεγχο της τήρησης του απορρήτου των ανταποκρίσεων καθίστανται πλέον άμεσα όργανα του κράτους. Προβλέπονται από το Σύνταγμα και δεν μπορούν να καταργηθούν από τον κοινό νομοθέτη, δηλαδή από μία μελλοντική κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

- *Τη θέση για τις διαδικασίες πρόσληψης των υπαλλήλων και των κάθε είδους εργαζομένων όχι μόνο στο Δημόσιο αλλά και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, σύμφωνα με τις αρχές του ν. 2190/1993.*

- *Τη θέση για την ανασυγκρότηση και τις αρμοδιότητες του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, που θα λειτουργεί πλέον ως ενιαίο όργανο για όλους τους κλάδους της δικαιοσύνης, με τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργών από το βαθμό του εφέτη και πάνω· όργανο-εγγυητής της εσωτερικής και της εξωτερικής ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, στο οποίο ανατίθεται και η πρώτη -κρίσιμη- φάση της επιλογής των προέδρων και αντιπροέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων και του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου.*

Ειδικά πρέπει να μνημονευθεί, ακόμη, η θέση για την *ανάγκη διαλόγου με την Εκκλησία* με στόχο τη συνταγματική διασφάλιση του αυτοδιοικήτου της σε σχέση με το Κράτος (διαδικασία ψήφισης του Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος), για να επιτευχθεί -υπό την έν-

νοια αυτή– ο χωρισμός Εκκλησίας και Κράτους –υπό την έννοια, δηλαδή, της αυτοδιοίκησης της Εκκλησίας.

Το κρισιμότερο όμως είναι άλλο: είναι η δεδηλωμένη εμμονή της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας στην εφαρμογή μιας *συναινετικής συνταγματικής πολιτικής*. Οι συνταγματικές διατάξεις δεν είναι πολιτικά ουδέτερες και άχρωμες. Υπάρχουν όμως πάντοτε περιθώρια συναίνεσης και συμφωνίας για τη διαμόρφωση ενός κοινά αποδεκτού πλαισίου, που θα εγγυάται τα συνταγματικά δικαιώματα και θα οργανώνει την αρμοδιότητα του νομοθέτη και των άλλων οργάνων. Για το λόγο αυτό επιμένουμε (παρότι διαθέτουμε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία) στη θέση πως η παρούσα Βουλή πρέπει να διαπιστώσει με πλειοψηφία μεγαλύτερη των 180 βουλευτών την ανάγκη αναθεώρησης εκείνων των διατάξεων για τις οποίες υπάρχει ευρύτερη συμφωνία όχι μόνο ως προς την ανάγκη αλλά και ως προς το ουσιώδες περιεχόμενο (κατεύθυνση) της αναθεώρησης. Γι' αυτές τις διατάξεις η επόμενη Βουλή μπορεί να αποφασίσει την αναθεώρηση και να τις αναδιατυπώσει νομοτεχνικά με την κοινή πλειοψηφία των 151 βουλευτών.

Αντίθετα, για τις διατάξεις εκείνες στις οποίες υπάρχει σύγκλιση απόψεων ως προς την ανάγκη αναθεώρησης, αλλά απόκλιση ως προς την κατεύθυνση της αναθεώρησης, πρέπει να διατηρηθεί για την επόμενη Βουλή η εγγύηση της αυξημένης πλειοψηφίας των 180 ψήφων, υπό την πίεση της οποίας ή θα επιτευχθεί συμφωνία ή δεν θα πραγματοποιηθεί –ως προς αυτές– η τροποποίηση.

Αυτή η συναινετική στρατηγική για το Σύνταγμα της χώρας είναι συνυφασμένη με το διάλογο και τη διάθεση αναζήτησης λύσεων. Στο πεδίο, συνεπώς, της αναθεώρησης δοκιμάζεται το κύρος των θεσμών και το ύψος της πολιτικής. Μπορούμε να διέλθουμε αυτή τη δοκιμασία με επιτυχία, εφόσον αποκτήσουμε –όλοι οι πολίτες– συνείδηση της σημασίας και των επιπτώσεών της.

III.3. Η ολοκλήρωση του κράτους δικαίου:

Η πολιτική Δικαιοσύνη και το σωφρονιστικό σύστημα *

Κύριες και κύριοι συνάδελφοι, το μεγάλο γεγονός των ημερών είναι βεβαίως η κρίση στο Αιγαίο, τα όσα μεσολάβησαν και τα όσα συζητήθηκαν με διεξοδικό και υπεύθυνο τρόπο ενώπιον της Βουλής των Ελλήνων κατά την πρωινή συνεδρίαση και κατά την τρέχουσα απογευματινή συνεδρίαση, τα όσα συζητήθηκαν ουσιαστικά και σε βάθος κατά τη συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου που μεσολάβησε.

Δεν θεωρώ αναγκαίο να προσθέσω την ώρα αυτή, μιλώντας ενώπιόν σας, τίποτα σχετικό. Νιώθω, όμως, την υποχρέωση, αναφερόμενος όχι σε κάποιο συγκεκριμένο ομιλητή, αλλά σε ένα κλίμα και σε μια περιρρέουσα ατμόσφαιρα, να πω ένα πράγμα και μόνο:

Έχουμε, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, την υποχρέωση να βρισκόμαστε σε κατάσταση περίσκεψης και ετοιμότητας. Αλλά δεν έχουμε το δικαίωμα, δεν έχει το ιστορικό δικαίωμα ο τόπος αυτός να νιώθει αμηχανία ή ταπείνωση.

* Αγόρευση στη Βουλή κατά τη συζήτηση των Προγραμματικών Δηλώσεων της Κυβέρνησης (συνεδρίαση της 31.1.1996).

Και δεν έχει αυτό το ιστορικό δικαίωμα, γιατί κάτι τέτοιο δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Γιατί η Ελλάδα έχει και τη δύναμη και τη δυνατότητα να διαμορφώσει θετικούς περιφερειακούς συσχετισμούς δυνάμεων. Και θα το κάνει.

Λυπούμαι γιατί τα λόγια αυτά απευθύνονται σε ένα κολοβό Κοινοβούλιο. Λυπούμαι ιδιαίτερα για την απουσία των συναδέλφων της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης και της Πολιτικής Άνοιξης. Λυπούμαι, βέβαια, για την προσωπική απουσία των συναδέλφων της Αντιπολίτευσης. Αλλά λυπούμαι, επίσης, για την απουσία της αναγκαίας πολιτειακής και εθνικής υπευθυνότητας, όπως λυπούμαι και για την πλήρη απουσία συγκεκριμένων και υπεύθυνων θέσεων, που να μπορούν να αντικαταστήσουν τις εύκολες κραυγές.

Είχα το πρωί την εντύπωση ότι έχουμε υποστεί πλήρη απώλεια της ιστορικής μας μνήμης και πλήρη απώλεια της αίσθησης των μεγεθών, που πρέπει να έχουμε στην αίθουσα αυτή, ιδίως όταν βρισκόμαστε ο ένας απέναντι στον άλλον και όλοι μας απέναντι στην ιστορία.

Ξέρω ότι είναι παράδοξο σε αυτό το κλίμα, που είναι κλίμα εθνικής συναίσθησης και ευθύνης όλων μας, ν' αναφέρεται κανείς σε άλλα ζητήματα, σε άλλα κεφάλαια της κυβερνητικής πολιτικής και των Προγραμματικών Δηλώσεων της Κυβέρνησης.

Νιώθω, όμως, την ευθύνη ως μέλος μίας νέας Κυβέρνησης που έρχεται να υποστεί τη βάσανο του Κοινοβουλίου, νιώθω την υποχρέωση ως νέος Υπουργός Δικαιοσύνης να καταθέσω ενώπιον της Βουλής των Ελλήνων ορισμένες γενικές και στοιχειώδεις προγραμματικές θέσεις, επί τη βάσει των οποίων οι βουλευτές θα κρίνουν και θα χορηγήσουν –είμαι βέβαιος– με το περίσσευμα της ψυχής τους και με την ικανότητα της νοημοσύνης τους, ψήφο εμπιστοσύνης στην Κυβέρνηση.

Από τις ίδιες τις κατά το Σύνταγμα και το νόμο αρμοδιότητές του ο εκάστοτε Υπουργός της Δικαιοσύνης λειτουργεί ως ένα είδος θεματοφύλακα της συνταγματικής νομιμότητας στους κόλπους της κυβερνητικής λειτουργίας. Επιχειρεί και πρέπει να λειτουργεί ως εγγυητής των ατομικών δικαιωμάτων και των συνταγματικών ελευθεριών. Οφείλει να λειτουργεί όχι ως πολιτικός προϊστάμενος της Δικαιοσύνης, όπως κακώς λέγεται, αλλά ως εγγυητής της ανεξαρτησίας της· μιας ανεξαρτησίας που είναι όχι μόνο εξωτερική –σε σχέση με τις άλλες διακεκριμένες λειτουργίες, τη νομοθετική και την εκτελεστική– αλλά μιας ανεξαρτησίας που είναι πρωτίστως εσωτερική ανεξαρτησία του κάθε δικαστικού λειτουργού στους κόλπους του δικαστικού σώματος.

Πρώτος στόχος της κυβερνητικής πολιτικής στο πεδίο της Δικαιοσύνης και των θεσμών γενικότερα, είναι η ολο-

κλήρωση του κράτους δικαίου, κάτι που θεωρείται αυτονόητο. Αλλά τίποτε, κύριες και κύριοι συνάδελφοι, δεν είναι πιο ριζοσπαστικό από το αυτονόητο. Και ολοκλήρωση του κράτους δικαίου σημαίνει πριν απ' όλα διασφάλιση του status της ανεξαρτησίας του δικαστικού λειτουργού. Σημαίνει διασφάλιση του status και της αξιοπρέπειας του δικηγορικού σώματος. Σημαίνει διασφάλιση της ομαλής καθημερινής λειτουργίας της Δικαιοσύνης προς όφελος του πολίτη, που είναι εν δυνάμει διάδικος ή κατηγορούμενος. Αυτό σημαίνει λήψη όλων των αναγκαίων νομοθετικών οργανωτικών και άλλων, όπως είναι τα κτιριολογικά, μέτρων, έτσι ώστε το έννομο αγαθό της δικαστικής προστασίας και ακρόασης να γίνεται μία καθημερινή πράξη.

Ολοκλήρωση του κράτους δικαίου σημαίνει, επίσης, ότι είμαστε σε θέση, με μία δέσμη πολύ συγκεκριμένων και υπεύθυνων νομοθετικών πρωτοβουλιών, να δημιουργήσουμε ένα κλίμα θεσμικής ευεξίας και δημιουργίας. Παρατήρησα για μία ακόμη φορά πως η Αξιωματική Αντιπολίτευση μετέτρεψε την πολιτική της ανεπάρκεια και αμηχανία σε δέσμη τετριμμένων νομοθετικών πρωτοβουλιών, με τις οποίες επιχειρεί να διανοίξει τις ήδη προ πολλού ανοικτές θύρες της κυβερνητικής νομοθετικής πρωτοβουλίας.

Έχουμε τονίσει κατ' επανάληψη ότι *βασικοί θεσμικοί νόμοι*, όπως ο νόμος για την ευθύνη των Υπουργών, ο νόμος για τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, για την επιβολή κανόνων διαφάνειας και νομιμότητας στις οικονο-

μικές λειτουργίες της πολιτικής ζωής, ο νόμος για τον έλεγχο των οικονομικών των κομμάτων, των υποψηφίων βουλευτών και όλου του πολιτικού προσωπικού της χώρας, ο νόμος για την προστασία από την αθέμιτη χρήση προσωπικών δεδομένων και μία σειρά από βασικούς κώδικες είναι νομοθετικές πρωτοβουλίες που τις έχει ήδη λάβει, τις έχει ήδη διαμορφώσει η Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και θα έλθουν συντομότερα στη Βουλή για διεξοδική και υπεύθυνη συζήτηση, συζήτηση που επιδιώκουμε να διεξαχθεί σε κλίμα θεσμικής συναίνεσης.

Και αυτό, γιατί για εμάς μια θεσμική πολιτική μπορεί να έχει προοπτική και μέλλον, μόνο όταν είναι υπεύθυνη και συναινετική –μία συνειδητά συναινετική πολιτική. Οι άμεσες, λοιπόν, προτεραιότητές μας στο πεδίο της νομοθετικής πρωτοβουλίας είναι, από αυτήν την άποψη, τα νομοσχέδια στα οποία ήδη αναφέρθηκα, και πιο συγκεκριμένα το νομοσχέδιο για τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων και ο νόμος για την ευθύνη Υπουργών, για τον οποίο υπάρχει ένα απόθεμα υπεύθυνης και συστηματικής εργασίας από τους προκατόχους μου στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και κυρίως από τον κ. Αναστάσιο Πεπονή.

Όμως, όλο αυτό το απόθεμα θα το ολοκληρώσουμε και στα άλλα του σημεία. Είναι το απόθεμα που δημιουργήθηκε επί Υπουργίας Κουβελάκη και επί Υπουργίας Ποττάκη. Αναφέρομαι πιο συγκεκριμένα στην έτοιμη τροποποίηση μεγάλων κεφαλαίων του Αστικού Κώδικα, που διαμορφώνουν σε νέες βάσεις όλο το δίκαιο της προσωπικής κατά-

στασης, την υιοθεσία, την επιτροπεία, τη δικαστική συμπαράσταση. Είναι ένα ολοκληρωμένο σύγχρονο και καινοτομικό σχέδιο νόμου, που έχει διαμορφώσει η Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή, υπό τον καθηγητή Ιωάννη Δελγιάννη. Αναφέρομαι επίσης στον νέο ολοκληρωμένο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας που καθιστά ουσιαστικό κανόνα δικαίου το Σύνταγμα της χώρας, που προστατεύει τα δικαιώματα των πολιτών, που καθιστά συγκεκριμένη, καθημερινή επιταγή και εγγύηση τα όρια της προφυλάκισης, το τεκμήριο αθωότητας, το σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και της αξιοπρέπειας του πολίτη. Το πολύτιμο έργο της επιτροπής, υπό τον καθηγητή Ιωάννη Μανωλεδάκη, πολύ σύντομα θα συζητηθεί εδώ και θα καταστεί νόμος του κράτους.

Το ίδιο θα γίνει στο πεδίο της διοικητικής δίκης, όπου μεταφέρεται μία τεράστια ύλη σημαντικών ιδιωτικών και δημοσίων συμφερόντων, για να κριθεί από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια. Και έχουμε ανάγκη από έναν Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, που θα διασφαλίζει το κράτος δικαίου στην ουσία του σε ένα χώρο που είναι περισσότερο κρίσιμος απ' ό,τι νομίζουμε, καθώς τον βλέπουμε διά γυμνού οφθαλμού. Το ίδιο θα γίνει και με τον Εμπορικό Κώδικα, μια που η Κυβέρνηση έχει Πρωθυπουργό καθηγητή του Εμπορικού Δικαίου. Είναι ένα όνειρο πολλών δεκαετιών. Το ίδιο θα γίνει με συγκεκριμένα μέτρα επιτάχυνσης των δικών σε όλα τα πεδία της πολιτικής, της ποινικής και της διοικητικής δίκης. Αυτό είναι αντικείμενο Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής που ήδη λειτουργεί υπό

την προεδρία του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

Το ίδιο θα γίνει με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα στο πεδίο του *σωφρονιστικού δικαίου*, το οποίο μας φέρνει στο σταυρικό πρόβλημα κάθε Υπουργού Δικαιοσύνης, που είναι η κατάσταση του σωφρονιστικού μας συστήματος. Η φυλακή είναι μια ιδιόρρυθμη κλειστή κοινωνία, που είναι εξ ορισμού κοινωνία παρά φύση, κοινωνία που παράγει εντάσεις, κοινωνία που δεν πρέπει να λειτουργεί ως μηχανισμός έκπτωσης της ανθρώπινης αξίας και εξαθλίωσης του κρατουμένου, αλλά πρέπει να λειτουργεί –στο μέτρο του δυνατού– ως μηχανισμός επανένταξης στην κοινωνική λειτουργία.

Πρόκειται για μια κατάσταση που, παρά τις τεράστιες και υπεύθυνες προσπάθειες, είναι άθλια. Στόχος μας είναι να την κάνουμε λιγότερο άθλια και στη συνέχεια κάπως παραδεκτή, για να καταστήσουμε και το δικό μας σωφρονιστικό σύστημα μέτρο πολιτισμού. Αναφέρομαι δε σε ένα αντικείμενο στο οποίο εκδηλώνεται κατ' εξοχήν η αντιφατικότητα της κοινής γνώμης, η αντιφατικότητα της στάσης της κοινωνίας, κάθε κοινωνίας, που θέλει να βλέπει να υλοποιείται αυτό που ονομάζει αίσθημα ασφάλειας, θέλει την τιμωρία του ενόχου, αλλά ταυτόχρονα θέλει τα ανθρωπιστικά αισθήματα να αποδεικνύονται στην καθημερινή πράξη της φυλακής, έτοιμη παράλληλα να κατακρίνει κάθε

καινοτομία, όταν η καινοτομία αυτή εμφανίζει παροδικές δυσλειτουργίες.

Και είμαστε υποχρεωμένοι να συμβιβαστούμε με αυτήν την αντιφατική στάση της κοινής γνώμης, αντιφατική γιατί αντιμετωπίζει ένα φαινόμενο σαν τη φυλακή, που, όπως είπα, είναι ένα φαινόμενο εξ ορισμού αφύσικο, απάνθρωπο.

Για την αντιμετώπιση αυτών των τεράστιων προβλημάτων του σωφρονιστικού συστήματος και συνεχίζοντας όλη την πλούσια προεργασία που έχει γίνει στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, στόχος μου είναι να λάβουμε αμέσως –μετά την καταγραφή και την κωδικοποίηση που έχουμε κάνει και την αποτίμηση της πρακτικής αξίας κάθε μέτρου– όλα τα πρόσθετα νομοθετικά μέτρα που είναι αναγκαία για την αποσυμφόρηση των φυλακών.

Αρκεί να αναφέρω ότι 800 περίπου κρατούμενοι κρατούνται με ποινές φυλάκισης έως 2 ετών, δηλαδή στα όρια της εξαγοράς. Ενώ από τους 6.000 κρατουμένους των ελληνικών φυλακών οι 1900 βρίσκονται σε υποδικία, δηλαδή υπό καθεστώς προφυλάκισης, ενώ ισχύει γι' αυτούς ακόμη το τεκμήριο αθωότητας και ενώ είναι ιδιαίτερα αυστηρά τα δικονομικά κριτήρια που προβλέπει ο νόμος για την απαγγελία αυτού του μέτρου, το οποίο είναι το πλέον ακραίο.

Τα νομοθετικά, άλλωστε, μέτρα για τη βελτίωση της κατάστασης στο σωφρονιστικό σύστημα είναι αυτά που έχουν το μικρότερο δημοσιονομικό κόστος και μπορούν να

εφαρμοστούν με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα –δύο πλεονεκτήματα που, παρ' όλες τις προσπάθειες, δεν έχει το κτιριολογικό πρόγραμμα για τη δημιουργία νέων φυλακών ή για τον εκσυγχρονισμό σωφρονιστικών καταστημάτων που ήδη υπάρχουν.

Μπορούμε όμως να κάνουμε κάτι άλλο που το θεωρώ πρώτη προτεραιότητα. Με τις σύγχρονες μεθόδους που διαθέτει κάθε στατιστική υπηρεσία να απογράψουμε την κατάσταση κρατούμενο-κρατούμενο διαμορφώνοντας ένα αρχείο που θα μας επιτρέψει να απεικονίσουμε την πραγματική κατάσταση και να λύσουμε πολύ συγκεκριμένα πρακτικά προβλήματα του καθενός. Μην ξεχνάμε πως ο καθένας τους είναι μία προσωπικότητα που έχει βασανιστεί με δική του ευθύνη σε μεγάλο βαθμό αλλά και μέσα από αντικειμενικές συνθήκες για τις οποίες η υποκειμενική ευθύνη είναι σχετικά περιορισμένη.

Έχει γίνει, ήδη, σοβαρή προεργασία στις διακρατικές μας συμβάσεις για τη μεταφορά των αλλοδαπών κρατουμένων, προεργασία που πρέπει να ολοκληρωθεί έτσι ώστε ένας μεγάλος αριθμός 900 περίπου Αλβανών κρατουμένων να μπορέσουν να εκτίσουν την ποινή τους σε αλβανικό έδαφος, σε πιο οικείο γι' αυτούς χώρο.

Ήδη εκπονείται από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης ολοκληρωμένο σχέδιο διαχωρισμού των καταδίκων από τους υποδίκους και διαχωρισμού ανά κατηγορία και ύψος ποινής. Μπορούν δε, επιπλέον, σε συνεργασία με το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας –και

είναι τύχη αγαθή που ο σημερινός Υπουργός έχει διατελέσει Υπουργός Δικαιοσύνης— να ληφθούν μια σειρά από άμεσα και πρακτικά μέτρα για τη βελτίωση της καθημερινότητας της φυλακής με την ένταξη του νοσοκομείου κρατουμένων και του ψυχιατρικού καταστήματος στο Εθνικό Σύστημα Υγείας, με την αναβάθμιση των παρεχόμενων ιατρικών και νοσηλευτικών υπηρεσιών. Ιδίως δε σε ό,τι αφορά το προνοιακό μέρος, όλα τα προγράμματα απεξάρτησης και επανένταξης των τοξικομανών πρέπει να έχουν ως πρώτο πεδίο εφαρμογής τις φυλακές και τα άλλα σωφρονιστικά καταστήματα.

Το ίδιο συμβαίνει και με το Υπουργείο Παιδείας. Σε συνεργασία με τον Οργανισμό Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης έχουμε ήδη αποφασίσει την εγκατάσταση Ινστιτούτων Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ) σε ορισμένες μεγάλες φυλακές.

Θυμίζω δε ότι ήδη προβλέπει ο νόμος τη μόνιμη εγκατάσταση αντεισαγγελέα Εφετών που επικουρείται από εισαγγελέα Πρωτοδικών στις 4 μεγαλύτερες φυλακές της χώρας, έτσι ώστε η κατάσταση στη φυλακή, τα δικαιώματα των κρατουμένων, η τήρηση του νόμου, ο σεβασμός του πολιτισμικού μας κεκτημένου να είναι το αποκλειστικό αντικείμενο μέριμνας ενός υψηλόβαθμου και πεπειραμένου εισαγγελικού λειτουργού. Το ίδιο μέτρο θα επεκταθεί και στα μικρότερα σωφρονιστικά καταστήματα, με εισαγγελικούς λειτουργούς μικρότερου βαθμού.

Είχα την ευκαιρία, την πρώτη εβδομάδα της υπουργίας μου στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, να μιλήσω προσωπικά και διά μακρόν με τους επικεφαλής όλων των σωφρονιστικών καταστημάτων –και των 28– της χώρας. Ο καθένας από αυτούς μου περιέγραψε και μου κατέγραψε μία κοινωνία με τα προβλήματά της, τις πρακτικές της δυσκολίες, τα αδιέξοδά της. Πολλά δε από αυτά μπορούν να αντιμετωπιστούν άμεσα, επιτόπου, αν αυξήσουμε τις οικονομικές δυνατότητες λειτουργίας κάθε περιφερειακής υπηρεσίας τέτοιου χαρακτήρα και αν έχουμε την ευελιξία και την ετοιμότητα να λύσουμε επιτόπου μία σειρά από πρακτικά προβλήματα, κάτι που νομίζω ότι μπορεί εύκολα να γίνει.

Θα κάνω τώρα ένα άλμα από το χώρο της φυλακής και θα φθάσω στον πιο προωθημένο χώρο της αρμοδιότητάς μας, που είναι η ευρωπαϊκή πολιτική, η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο περιβόητος *τρίτος πυλώνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, δηλαδή η *συνεργασία σε θέματα Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων*.

Θα ήθελα, λοιπόν, αναφερόμενος στην ευρωπαϊκή πολιτική σε θέματα Δικαιοσύνης, να πω ότι το Υπουργείο, στο πλαίσιο των διυπουργικών οργάνων που θα συγκροτηθούν για το σκοπό αυτό, θα επιδιώξει να έχει ενεργό συμμετοχή στη διαδικασία της Διακυβερνητικής Διάσκεψης, μια που ένα από τα βασικά αντικείμενά της είναι η διαμόρφωση του τρίτου, όπως λέγεται, πυλώνα –δηλαδή η απάντηση σε

δύο κατά βάση ερωτήματα: στο ερώτημα εάν θα διατηρήσει ο τρίτος αυτός πυλώνας τον διακυβερνητικό του χαρακτήρα ή αν θα προσλάβει σε ορισμένες από τις όψεις του κοινοτικό χαρακτήρα και στο ερώτημα για το βαθμό εμπλοκής του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις αρμοδιότητες που σχετίζονται με τα θέματα Δικαιοσύνης και εσωτερικών υποθέσεων.

Όλα, όμως, αυτά τα ζητήματα, όλη μας η θεσμική πολιτική, όλες μας οι πρωτοβουλίες, όλες μας οι ιδέες, ευφάνταστες ή συμβατικές, συγκεντρώνονται, συμπυκνώνονται, κωδικοποιούνται και «υπερψηφούνται» –αν μου επιτραπεί ο όρος– στη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος. Η διαδικασία αυτή, που βρίσκεται σε εξέλιξη, μας δίνει την ευκαιρία να επανεξετάσουμε πολλά κρίσιμα κεφάλαια του καταστατικού χάρτη της χώρας, να καταστήσουμε συγκεκριμένη κοινοβουλευτική πράξη την πρόσκλησή μας για μια υπεύθυνη συναινετική πολιτική, που έχουμε κατά κόρον και κατ' επανάληψη απευθύνει στην Αντιπολίτευση.

Στόχος μας, λοιπόν, είναι να επιταχύνουμε τη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος, να καταστήσουμε την επόμενη Βουλή Αναθεωρητική Βουλή, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα ό,τι πολυτιμότερο υπάρχει, δηλαδή τον αυστηρό, τον τυπικό χαρακτήρα του Συντάγματός μας, ενός Συντάγματος που σας διαβεβαιώ ότι κινείται σε επίπεδο υψηλότερο του μέσου επιπέδου στο οποίο κινούνται τα συντάγ-

ματα των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων δυτικών ή δυτικοτρόπων κρατών.

Η πολιτική μας σε σχέση με την αναθεώρηση του Συντάγματος έχει, όπως τόνισε και ο Πρωθυπουργός κατά την ανάγνωση των Προγραμματικών Δηλώσεων της Κυβέρνησης, δύο κύριες κατευθύνσεις:

Πρώτη κατεύθυνση είναι αυτή που αφορά την οργάνωση και τη λειτουργία της Δικαιοσύνης, την ενίσχυση των εγγυήσεων της ανεξαρτησίας του δικαστή, την ενίσχυση των εγγυήσεων της νομιμότητας στη δράση του κράτους. Εκεί θα συζητηθούν όλα τα μεγάλα θέματα: ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, η οριοθέτηση του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, η κατανομή της δικαιοδοσίας στους επιμέρους δικαιοδοτικούς κλάδους και, βεβαίως, η υπηρεσιακή κατάσταση των δικαστικών λειτουργών, με κορυφαίο ζήτημα τη διαδικασία επιλογής των Προέδρων και των Αντιπροέδρων των Ανωτάτων Δικαστηρίων και του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Η διαδικασία αυτή πρέπει να εναρμονίζεται με τα διεθνώς κρατούντα, να διασφαλίζει την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης και, ταυτόχρονα, να επιτρέπει την επικοινωνία μιας εξουσίας πολύ σημαντικής, που έχει δικαιοκρατική, δηλαδή φιλελεύθερη, ουσιαστικά, νομιμοποίηση, με την πηγή της εξουσίας, που είναι μια δημοκρατική διαδικασία, που είναι μια διαδικασία ανάδειξης των πολιτικών οργάνων του κράτους, με σεβασμό στο κύρος, στην αξιοπρέπεια και την αξιοπιστία κάθε δικαστή και της Δικαιοσύνης συνολι-

κά, γιατί η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης δεν υπάρχει για να αυτοτροφοδοτείται, αλλά υπάρχει για να διασφαλίσει το κύρος και την αξιοπιστία της.

Ο πυρήνας της ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης είναι η συνείδηση του δικαστή, την οποία σεβόμαστε και στην οποία υποκλινόμαστε. Αλλά, ποια συνείδηση; Όχι η αυθαίρετα διαμορφωμένη συνείδηση, αλλά η κατά νόμον διαμορφωμένη συνείδηση, που αποτυπώνεται σε μια πλήρη και πειστική αιτιολογία της δικαστικής απόφασης. Αυτή, λοιπόν, θα την εγγυηθούμε πάση δυνάμει, με ειλικρίνεια και σεβασμό. Δεν θα χρησιμοποιήσουμε ποτέ τη Δικαιοσύνη ως μοχλό πολιτικών εξελίξεων και παρεμβάσεων. Δεν θα επιτρέψουμε επανάληψη εμπειριών του παρελθόντος. Δεν θα επιτρέψουμε παραγοντισμούς και επιρροές. Ταυτόχρονα, φυσικά, θα απαιτήσουμε το σεβασμό του Συντάγματος, το σεβασμό των νόμων του κράτους, για να ανακόψουμε οποιαδήποτε προσπάθεια μετατροπής της Δικαιοσύνης σε αντικείμενο πολιτικής αντιδικίας.

Ματαιοπονεί όποιος επιδιώκει να χειραγωγήσει τη Δικαιοσύνη. Και αυτό που λέω τώρα, ως επίσημη δήλωση από τη θέση του Υπουργού της Δικαιοσύνης, θα φροντίσουμε να το κάνουμε καθημερινή πρακτική.

Το δεύτερο μεγάλο κεφάλαιο της αναθεωρητικής μας πολιτικής αφορά την αίθουσα αυτή, αφορά το ρόλο και τη λειτουργία της Βουλής των Ελλήνων. Απαιτείται ένας ριζικός εκσυγχρονισμός, μια ριζική επικαιροποίηση και ανανέωση τόσο των συνταγματικών διατάξεων όσο και του

Κανονισμού της Βουλής, κυρίως των διατάξεων εκείνων που διέπουν τον κοινοβουλευτικό έλεγχο και το νομοθετικό έργο, έτσι ώστε να αλλάξουμε τη λειτουργική σχέση μεταξύ της Ολομέλειας και των Επιτροπών και να ανακαλύψουμε και να εγκαθιδρύσουμε νέες μορφές άσκησης του νομοθετικού έργου αλλά, κυρίως, του κοινοβουλευτικού ελέγχου. Μορφές που μπορεί να μην είναι απόλυτα εντεταγμένες στην παράδοση του κοινοβουλευτικού μας συστήματος, αλλά να εμπνέονται και από πετυχημένες εμπειρίες άλλων μορφών αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, όπως είναι τα προεδρικά ή ημiproεδρικά συστήματα διακυβέρνησης, τα οποία επιτρέπουν, λόγω της αυστηρής διακρίσεως των εξουσιών που υπάρχει εκεί, να αναδεικνύεται ο θεσμικός και πολιτικός ρόλος του Κοινοβουλίου και του βουλευτή, να αναδεικνύεται και να διασφαλίζεται ο θεσμικός και ο πολιτικός ρόλος των Επιτροπών του Κοινοβουλίου και της Ολομέλειάς του, που πρέπει να είναι το βήμα του επίσημου πολιτικού λόγου και της πολιτικής αντιδικίας, της θεμιτής και υπεύθυνης, που βρίσκεται στον πυρήνα της δημοκρατίας.

Αυτό είναι με πολύ λίγα λόγια και με πολύ γενικές, αλλά ελπίζω όχι και αδιάφορες, διατυπώσεις, το πανόραμα μιας πολιτικής στο χώρο της Δικαιοσύνης, του σφραγιστικού συστήματος και των θεσμών γενικότερα. Πρόκειται για ένα πολιτικό πρόγραμμα συγκεκριμένο, που μπορεί να

λάβει νομοθετική σάρκα και διοικητικά οστά στους 20 τόσους μήνες που απομένουν μέχρι τη λήξη αυτής της βουλευτικής περιόδου. Και σ' αυτό θέλουμε, όχι απλά και μόνο την ενεργό συμμετοχή και τη σύμπραξη όλων των βουλευτών της Συμπολίτευσης, αλλά τη συνειδητή συμμετοχή, τη δημιουργική συμμετοχή όλων των συναδέλφων, όλων των περυγών.

III.4. Τα όρια και η φυσιογνωμία της οικονομικής μας πολιτικής*

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, ομολογώ ότι άκουσα με γνήσια έκπληξη τον κύριο Παπαστάμκο, που έχει χειρισθεί στο παρελθόν τμήματα της ευρωπαϊκής πολιτικής, να επικρίνει με οξύτατο, μάλιστα, τρόπο, αναδρομικά, τους χειρισμούς και τις επιλογές της Κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ ως προς την τελωνειακή ένωση της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Η τελωνειακή ένωση Τουρκίας-Ευρωπαϊκής Κοινότητας: ένα μικρό προοίμιο

Θέλω απλά να θυμίσω και στο Σώμα και στον ελληνικό λαό ότι, όταν την περασμένη άνοιξη η Κυβέρνηση αποφάσισε να άρει το ελληνικό βέτο και να αποδεχθεί την πρόοδο της διαδικασίας της τελωνειακής ένωσης της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, και η Αξιωματική Αντιπολίτευση και η υπόλοιπη αντιπολίτευση αποδέχθηκαν το χειρισμό

* Αγόρευση στη Βουλή κατά τη συζήτηση του Προϋπολογισμού του 1996 (συνεδρίαση της 19.12.1995).

αυτό, γιατί ήταν βασισμένος σε δύο θεμελιώδεις προϋποθέσεις.

Πρώτον, στη ρητή δέσμευση των αρμοδίων κοινοτικών οργάνων για την προοπτική ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, για το συγκεκριμένο δηλαδή χρονοδιάγραμμα έναρξης των διαπραγματεύσεων ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έξι μήνες μετά την ολοκλήρωση της Διακυβερνητικής Διάσκεψης, και, δεύτερον, στην ανάληψη μέτρων ειδικής πρόνοιας για την ελληνική κλωστοϋφαντουργία.

Πρέπει δε να σας πω ότι τα συμπεράσματα του Συμβουλίου Γενικών Υποθέσεων που έθεσε το πλαίσιο αυτό όχι απλά και μόνο επαναλήφθηκαν στα συμπεράσματα της προχθεσινής Συνόδου Κορυφής της Μαδρίτης, αλλά η επαναβεβαίωση αυτή έγινε με όρους ακόμη ευνοϊκότερους για την ενταξιακή προοπτική της Κύπρου, σε σχέση με την προβληματική κατά βάθος προοπτική ένταξης των κρατών της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, των χωρών ΚΑΕ.

Θα μπορούσα να επικαλεσθώ πολλά και διάφορα παραδείγματα, πολλά και διάφορα επιχειρήματα, επικαλούμαι όμως μόνο ένα: τη βαθύτατη και ειλικρινή και πανηγυρικά διατυπωμένη ικανοποίηση της κυπριακής Κυβέρνησης και τότε, την άνοιξη του 1995, και τώρα, με αφορμή τη Σύνοδο Κορυφής της Μαδρίτης.

Πρέπει δε να σας πω ότι, ακριβώς επειδή εκκρεμεί η απόφαση του Κολεγίου των Επιτρόπων για τους όρους ενίσχυσης της ελληνικής κλωστοϋφαντουργίας, γι' αυτό και

η ελληνική Κυβέρνηση επιφυλάσσεται να διαμορφώσει τον τελικό χειρισμό, διότι μετά τη θετική ψήφο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το ζήτημα επανεισάγεται διαδικαστικά σε επίπεδο Υπουργών, στην προκειμένη περίπτωση στο Συμβούλιο Υπουργών Αλιείας, και με αφορμή αυτή τη διαδικαστική βάση, έχουμε και τη δυνατότητα και την υποχρέωση να εξαντλήσουμε τα μέσα πίεσης που διαθέτουμε.

Πρέπει ακόμα να σας πω ότι η απόφασή μας να άρουμε το δικαίωμα αρνησικυρίας για την τελωνειακή ένωση της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα ήταν μία απόφαση που λήφθηκε ακριβώς επειδή θέλαμε να προσδώσουμε, όχι απλά και μόνο στην κοινοτική μας πολιτική, αλλά γενικότερα στην εξωτερική μας πολιτική, διαστάσεις περισσότερου δυναμικés από αυτές που είχε μέχρι τώρα. Και γι' αυτό το λόγο θεωρούμε θετική και υπεύθυνη, αλλά φοβούμαι όχι διαρκή, τη στάση που είχαν τότε κρατήσει τα κόμματα της Αντιπολίτευσης, και πάντως η Νέα Δημοκρατία και η Πολιτική Άνοιξη.

Αναρωτήθηκε επίσης ο κύριος Παπαστάμκος ποια είναι η ελληνική παρουσία στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων στις Βρυξέλλες. Πράγματι, η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μία διαρκής διαπραγμάτευση. Φοβούμαι, όμως, κύριοι συνάδελφοι της Νέας Δημοκρατίας, ότι δεν παρακολουθείτε από τα έδρανα της Αντιπολίτευσης καθημερινά τις εξελίξεις. Γιατί αν τις παρακολουθούσατε, θα βλέπατε, για παράδειγμα, ότι στο ζήτημα των διευρωπαϊκών δικτύων και της ευρωπαϊκής πολιτικής μεταφορών –για να πάρω

ένα παράδειγμα από το χώρο της στενής αρμοδιότητάς μου— για πρώτη φορά το Συμβούλιο Υπουργών Μεταφορών στις 7 Δεκεμβρίου απεδέχθη ότι το πρόβλημα της οδικής μεταφοράς των ελληνικών νωπών αγροτικών προϊόντων μέσω Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Ουγγαρίας είναι πρόβλημα κοινοτικού ενδιαφέροντος και χορήγησε για πρώτη φορά την εντολή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να διαπραγματευθεί με τις χώρες αυτές στο όνομα της Ευρωπαϊκής Ένωσης χάριν των ελληνικών συμφερόντων.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα κάνει τη διαπραγμάτευση αυτή εξοπλισμένη με 9.000 άδειες διέλευσης ανατολικών μεταφορέων από την Αυστρία, οι οποίες θα οδηγήσουν σε 25.000 περίπου νέες άδειες χάριν των Ελλήνων μεταφορέων, για τη μείωση του κόστους μεταφοράς, άρα κόστους διάθεσης στη λιανική αγορά, των ελληνικών νωπών αγροτικών προϊόντων. Και αυτό είναι ένα μόνο παράδειγμα.

Και για να τελειώσω αυτό το αναγκαστικό προοίμιο, αυτή την απάντηση που δίνω λόγω της ροής της συζήτησης στον προλαλήσαντα συνάδελφο της Νέας Δημοκρατίας, θα πω τούτο μόνο.

Αναφέρθηκε ο κ. Παπαστάμκος στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, στην ευελιξία που έχουν, στη δυνατότητά τους να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας, θα έλεγα εγώ στις κλαδικές πολιτικές, σε ένα ολόκληρο μοντέλο ανάπτυξης ευέλικτο και μεταβιομηχανικό και αναρωτιέμαι: Ποιος έχει φέρει στην αίθουσα αυτή και στη χώρα αυτή την έννοια της μικρομεσαίας επιχείρησης και τη μέριμνα του

κράτους για κλαδικές πολιτικές που ενισχύουν τη μικρομεσαία επιχείρηση; Δεν ήταν το ΠΑΣΟΚ αυτό που εισήγαγε την έννοια του κρατικού ενδιαφέροντος για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις; Δεν ήμασταν εμείς αυτοί που έχουμε κάνει και κάνουμε πάντοτε λόγο για κλαδικές πολιτικές σε τομείς όπου μπορούμε να έχουμε και θα έχουμε νέες θέσεις εργασίας;

Ο Προϋπολογισμός και η πολιτική συγκυρία

Έρχομαι τώρα στον κορμό του προβληματισμού, καθώς η συζήτηση για τον Προϋπολογισμό δίνει πάντοτε το έναυσμα για μία εφ' όλης της ύλης συζήτηση για την οικονομική πολιτική της Κυβέρνησης και καθώς η συζήτηση για τον φετινό Προϋπολογισμό διεξάγεται στο πλαίσιο της γνωστής συγκυρίας που έχει προκληθεί από την ασθένεια και την απουσία του Πρωθυπουργού. Δικαιούμαι, νομίζω, να κάνω μια παρατήρηση για τη στάση που έχει κρατήσει η πραγματική οικονομία, δηλαδή οι παραγωγικές δυνάμεις του τόπου τις τελευταίες αυτές εβδομάδες.

Νομίζω, λοιπόν, ότι από τη στάση της πραγματικής οικονομίας, των ελληνικών παραγωγικών δυνάμεων τις τελευταίες εβδομάδες εξάγονται δύο βασικά συμπεράσματα. Πρώτον, το συμπέρασμα ότι η οικονομική πολιτική της Κυβέρνησης έχει και βάθος και αντοχή και αξιοπιστία. Και το δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι το ουσιαστικό πολιτικό πρόβλημα της χώρας δεν αφορά αυτή ή την άλλη επιλογή,

δεν είναι πρόβλημα επιλογής επί της ουσίας, αλλά είναι πρόβλημα που συνδέεται με την εικόνα που έχει η κοινωνία σε σχέση με την πολιτική και με την εικόνα που έχει η οικονομία σε σχέση με τον εαυτό της, όπως αυτός καθρεφτίζεται μέσα στην πολιτική μας ζωή. Και αυτό είναι πρόβλημα κρισιμότερο από ένα πρόβλημα που αφορά ουσιαστική πολιτική επιλογή.

Αλλά εάν αυτό που λέω αληθεύει, τότε δίπλα στη μεγάλη ευθύνη της Κυβέρνησης –και παρακαλώ αυτό ας μην το ξεχνάμε ποτέ– υπάρχει εξίσου μεγάλη ευθύνη της Αντιπολίτευσης και εξίσου μεγάλη ευθύνη άλλων παραγόντων του δημόσιου βίου, ο καθένας από τους οποίους στο δικό του χώρο και στο δικό του επίπεδο ασκεί εξουσία πολλές φορές ισχυρότερη και αποτελεσματικότερη από την εξουσία που διαθέτουν τα δημοκρατικά εκλεγμένα, τα κοινοβουλευτικά νομιμοποιημένα όργανα του κράτους.

Σταθεροποιητική πολιτική και κοινωνική συνοχή

Η συζήτηση όμως για τον Προϋπολογισμό δεν πρέπει να είναι μία συζήτηση γύρω από την αντάρκεια και την αυταρέσκεια των αριθμών. Η σταθεροποιητική πολιτική της Κυβέρνησης, η εμμονή δηλαδή στο πρόγραμμα σύγκλισης, αποδίδει προφανή αποτελέσματα. Τα αναφέρω φευγαλέα.

Αποτελέσματα δημοσιονομικά, όπως δείχνει η εκτέλεση του Προϋπολογισμού με ελάχιστες αποκλίσεις. Αποτε-

λέσματα νομισματικά, όπως δείχνει η μεγάλη νομισματική ικανότητα που διαθέτει η Τράπεζα της Ελλάδος, όταν ασκούνται πιέσεις επί της δραχμής. Αποτελέσματα βεβαίως μακροοικονομικά, όπως δείχνει η πτώση του πληθωρισμού και η πτώση των επιτοκίων, δηλαδή τελικά η πτώση του κόστους του χρήματος. Ιδού το ενδιαφέρον για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και τον παραγωγικό ιστό της χώρας.

Πρέπει, όμως, να συνομολογήσουμε κάτι που εμένα προσωπικά –και θέλω να πιστεύω όλα τα μέλη της Κυβέρνησης και όλα τα μέλη της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας– με απασχολεί εντονότατα.

Τα καλά δημοσιονομικά και τα άλλα καλά μακροοικονομικά αποτελέσματα δεν μπορούν να συγκαλύψουν, δεν μπορούν να εκμηδενίσουν ένα φαινόμενο που το ζούμε. Και το φαινόμενο αυτό είναι η δυσαρέσκεια, η δυσφορία μεγάλων κοινωνικών στρωμάτων, μεγάλου τμήματος της κοινής γνώμης και μάλιστα τμημάτων της κοινής γνώμης που εκ παραδόσεως εκφράζονται πολιτικά απ' αυτό που λέγεται μεγάλη δημοκρατική προοδευτική παράταξη. Και επίσης, πρέπει να συνομολογήσω ότι πολλές φορές μου προκαλεί κάποια έκπληξη και, πάντως, μου προκαλεί την προσοχή το γεγονός ότι συχνά ακούγονται έπαινοι για την οικονομική πολιτική της Κυβέρνησης από οικονομικούς χώρους και από κοινωνικές ομάδες οι οποίες κατά παράδοση δεν βρίσκονται πολύ κοντά στο ΠΑΣΟΚ.

Ίσως αυτό να είναι ο βασικός λόγος που εξηγεί τη στάση της Νέας Δημοκρατίας· γιατί πιστεύω ότι η Νέα Δημοκρατία, πέρα από τη γοητεία των αριθμών, η οποία είναι ακατανόητη για τη μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού, αποφεύγει συστηματικά να πάρει θέση επί του συγκεκριμένου σε ζητήματα οικονομικής πολιτικής και καταφεύγει σ' ένα είδος πολιτικού και κοινοβουλευτικού «συνδικαλισμού», που είναι η χειρότερη μορφή λαϊκισμού και δημαγωγίας. Ευτυχώς –θέλω να πιστεύω– δεν είναι η πιο αποτελεσματική μορφή λαϊκισμού και δημαγωγίας.

Για το λόγο αυτό πρέπει να τονίσω κάτι που ίσως δεν έχει τονισθεί ακόμη όσο πρέπει, ότι η δική μας σταθεροποιητική πολιτική, εδώ στην Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλα μοντέλα σταθεροποιητικής πολιτικής, έχει διασφαλίσει – και αυτό είναι ό,τι πολυτιμότερο υπάρχει, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι– την κοινωνική συνοχή. Και το έχει πετύχει αυτό, επειδή συνοδεύεται από δύο άλλους πυλώνες, της αναπτυξιακής πολιτικής και της κοινωνικής ευαισθησίας. Και το έχει πετύχει αυτό, έχει πετύχει να διασφαλίσει την κοινωνική συνοχή –κάτι που απασχολεί όλους τους πολιτικούς ηγέτες της Ευρώπης και τους απασχόλησε και στη Μαδρίτη–, παρά το γεγονός ότι η ύπαρξη και μόνο του δημοσίου χρέους, απλά και μόνο το γεγονός της ύπαρξης του δημοσίου χρέους, οδηγεί αυτόματα και αναγκαστικά σε μία επώδυνη ανακατανομή εισοδημάτων.

Εδώ, άλλωστε, στο σημείο αυτό, φαίνεται και το ότι η κοινωνική και οικονομική πολιτική, πάντως στην Ελλάδα

και πάντως επί των ημερών της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, δεν είναι προσδεδεμένη σ' έναν αυτόματο πιλότο που προσκυνούν όλες οι πολιτικές παρατάξεις και όλες οι κυβερνήσεις. Δεν είναι έτσι.

Το πιο ισχυρό παράδειγμα που μπορώ να επικαλεσθώ, για να αποδείξω του λόγου το αληθές, είναι η πρόσφατη γαλλική εμπειρία, όπου έχουμε μία διατάραξη της κοινωνικής ειρήνης, μία έκπτωση της κοινωνικής συνοχής, μία μεγάλη πολιτική και κοινωνική κρίση. Πού; Στη Γαλλία, όπου η συντηρητική πλειοψηφία εξελέγη πριν από λίγους μήνες επικαλούμενη ένα κοινωνικό προσωπείο· κοινωνικό προσωπείο που κατέπεσε αμέσως, για να φανεί το κοινωνικό και πολιτικό αδιέξοδο μιας συντηρητικής προσέγγισης της οικονομίας και της κοινωνίας.

Πρέπει, όμως, νομίζω, να αξιοποιήσουμε και ένα ακόμη συγκριτικό πλεονέκτημα, πολύ σημαντικό, που έχουμε στη χώρα μας, σε σχέση με τους θεσμούς και τις λειτουργίες του κοινωνικού κράτους, του κράτους προνοίας.

Έχουμε πολλά ενδιαφέροντα, δημοσιονομικά κατά βάση στοιχεία, που δείχνουν ότι η κρίση του κράτους προνοίας, ιδίως του συστήματος υγείας και η κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα, δεν είναι κυρίως ή πρωτίστως κρίση δημοσιονομική αλλά κρίση οργανωτική και λειτουργική. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν πολλά περιθώρια για οργανωτικές και λειτουργικές βελτιώσεις, ότι υπάρχουν πολλά περιθώρια για μία εσωτερική ορθολογική ανακατανομή των κονδυλίων, ότι υπάρχουν πολλά περιθώ-

ρια για άντληση πόρων από άλλες πηγές, που βρίσκονται στην εκτεταμένη, στην τεράστια παραοικονομία της υγείας και της εκπαίδευσης. Και αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, εάν θέλουμε να διατηρήσουμε την ευαισθησία μας. Γιατί μόνον έτσι μπορεί μία σταθεροποιητική οικονομική πολιτική να γίνει αξιόπιστη, να γίνει αντιληπτή από την κοινή γνώμη.

*Αναπτυξιακή πολιτική και δημόσιες επενδύσεις:
Το παράδειγμα των Μεταφορών και Επικοινωνιών*

Ο μυστικισμός, όμως, και η αυταρέσκεια των αριθμών, στην οποία ήδη αναφέρθηκα, απειλεί περισσότερο από οτιδήποτε άλλο την αναπτυξιακή πολιτική και τις δημόσιες επενδύσεις, όπου προέχουσα θέση έχει, βεβαίως, και η πολιτική μεταφορών και επικοινωνιών. Και το λέω αυτό διότι μεγάλο αναπτυξιακό έργο δεν είναι μόνο ή πρωτίτως το κατασκευαστικό έργο. Μεγάλο έργο είναι πρωτίτως, κατά τη γνώμη μου, ένα συγκροτημένο σχέδιο ολοκλήρωσης και εκσυγχρονισμού των υποδομών. Και όταν αναφερόμαστε σε υποδομές, αναφερόμαστε κυρίως στις υποδομές που αφορούν μία Ευρώπη του παρόντος και του μέλλοντος, δηλαδή μία Ευρώπη με ενιαίο χώρο, μία *Ευρώπη των δικτύων*: των δικτύων μεταφορών, των δικτύων τηλεπικοινωνιών, των δικτύων ενέργειας. Μεγάλο έργο είναι να κατασκευάσεις ουσιαστικά εξ υπαρχής ένα σιδηροδρομικό δίκτυο, το οποίο έχει βρεθεί εγκαταλελειμμένο περίπου την εποχή του Χαρίλαου Τρικούπη. Μεγάλο έργο είναι να επιμένεις στην ανάγκη να υπάρχει εθνικός αερο-

μεταφορέας και να διασωθεί η Ολυμπιακή Αεροπορία. Μεγάλο έργο είναι να διατηρηθούν τα Ελληνικά Ταχυδρομεία, για να προσφέρουν μία βασική, κλασική αλλά αναγκατάστατη υπηρεσία επικοινωνίας στον τόπο αυτό, στην κοινωνία αυτή. Μεγάλο έργο είναι να έχεις ένα δίκτυο περιφερειακών αεροδρομίων σε μία χώρα με αυτή τη γεωγραφική εικόνα, μία χώρα νησιωτική. Και είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ο νησιωτικός χαρακτήρας της χώρας μας έγινε δεκτός με ειδική διάταξη στην Οδηγία που εγκρίθηκε από το Συμβούλιο των Υπουργών Μεταφορών, για την επίγεια εξυπηρέτηση των αεροπορικών εταιρειών. Και αναγνωρίστηκε το δικαίωμά μας να λαμβάνουμε ειδικά μέτρα για τη λειτουργία των νησιωτικών αεροδρομίων.

Νομίζω, όμως, ότι εύκολα μπορούμε να συμφωνήσουμε σε δύο σημεία:

Οι δημόσιες επενδύσεις, υπό την ευρεία έννοια του όρου, υπερβαίνουν, κατά τη γνώμη μου, κατά πολύ και το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων και το Β΄ Κ.Π.Σ. και τους πόρους που εισέρχονται από άλλες πηγές.

Οι επενδύσεις π.χ. του ΟΤΕ, που είναι επενδύσεις από τα κέρδη του, έφθασαν φέτος τα 170 δις. δραχμές και θα προσεγγίσουν το 1996 τα 270 δις. δραχμές. Και βεβαίως, όταν είχε αρχικά συνταχθεί το Β΄ Κ.Π.Σ., δεν υπήρχε θέση και μοίρα υπό τον ήλιο για τον ΟΤΕ. Είχε παύλα στη θέση των τηλεπικοινωνιών. Εμείς διαμορφώσαμε υποπρόγραμμα τηλεπικοινωνίας, ύψους 115 δις., το οποίο εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το οποίο είναι μικρό

μόνο τμήμα των επενδύσεων που θα πραγματοποιήσει του χρόνου ο ΟΤΕ, ύψους, επαναλαμβάνω, 270 δις. δραχμών.

Ανάλογη παρατήρηση μπορώ να κάνω και για τα ΕΛ-ΤΑ, που έχουν το δικό τους, μικρότερο, βέβαια, υποπρόγραμμα για τα ταχυδρομεία, ύψους 40 δις. δραχμών, και για τα οποία επίσης δεν υπήρχε μέχρι τον Οκτώβριο του 1993 καμία πρόβλεψη.

Η δεύτερη παρατήρησή μου, επί της οποίας ελπίζω να συμφωνήσουμε, είναι ότι παρά τη γοητεία που ασκούν λέξεις και έννοιες, όπως «δεσμεύσεις», «εγκρίσεις», «εκταμιεύσεις», «απορροφητικότητα» κ.λπ., σημασία έχει, όταν μιλάμε για υποδομές, όταν μιλάμε για έργα, το υλικό αντικείμενο. Αν αλλάζει η πραγματική εικόνα ή όχι.

Και, όπως και να το κάνουμε, η πραγματική εικόνα αλλάζει. Αλλάζει η ποιότητα της τηλεπικοινωνιακής υποδομής και της τηλεφωνικής υπηρεσίας. Είναι άλλο να έχεις το αναλογικό σύστημα και άλλο το ψηφιακό.

Αλλάζει η εικόνα του σιδηροδρόμου, γιατί γίνεται η διπλή γραμμή Αθηνών-Θεσσαλονίκης, γιατί γίνεται η γραμμή Αθήνας-Κιάτου προς την Πάτρα, γιατί γίνεται η σιδηροδρομική σύνδεση των μεγάλων λιμένων της Αλεξανδρούπολης και της Καβάλας, γιατί ολοκληρώνεται η μελέτη για το τμήμα Καλαμπάκα-Ηγουμενίτσα, που διαμορφώνει την προοπτική της σιδηροδρομικής Εγνατίας.

Αυτά θα μπορούσα να τα πω και με άλλο τρόπο, πιο στεγνό και πιο απρόσφορο: να πω, δηλαδή, ότι στον ΟΣΕ

ειδικά, το 1994-1995, είχαμε δεσμεύσεις από Β' Κ.Π.Σ. ύψους 120,6 εκατ. ECU και απορροφήθηκαν μέχρι τέλους Οκτωβρίου 156 εκατ. ECU, δηλαδή ποσοστό 129%. Όπως θα μπορούσα να πω ότι ο ΟΣΕ εκτελεί ένα μεγάλο δημόσιο έργο, που απορροφά το 14% του Β' Κ.Π.Σ., μόνο για το σιδηρόδρομο. Αλλά δεν με ενδιαφέρει ο μυστικισμός και η ταχυδακτυλουργία των αριθμών, με ενδιαφέρει το υλικό αντικείμενο των έργων αυτών.

Βέβαια είναι άδικο να ισχυριστεί κανείς πως το ερώτημα αν θέλουμε σύγχρονο σιδηρόδρομο ή όχι, είναι ικανό—ως παράδειγμα το αναφέρω—να μας διχάσει πολιτικά και να χαρακτηρίσει μια πολιτική σαν πολιτική προοδευτική, ή σαν πολιτική συντηρητική. Όμως, στην περίοδο 1990-1993 είχε εγκαταλειφθεί ο ΟΣΕ, ίσως επειδή είχε την ατυχία να είναι δημόσιος, όπως δημόσιος είναι στις συγκριτικά περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες.

Έρχομαι τώρα δι' ολίγων, κύριε Πρόεδρε, στην «αιχμή του δόρατος» της ανάπτυξης της χώρας, στον τομέα των τηλεπικοινωνιών:

Είχα τη μεγάλη τύχη, ως αρμόδιος Υπουργός Μεταφορών και Επικοινωνιών, την περασμένη Παρασκευή, να επιδώσω στη διοίκηση του Οργανισμού τη νέα ειδική άδεια λειτουργίας, στο πλαίσιο της κοινοτικής νομοθεσίας, δηλαδή στο πλαίσιο μιας απόλυτα και έντονα ανταγωνιστικής αγοράς, η οποία εξελίσσεται ραγδαία, σε διεθνές επίπεδο, υπό την πίεση της τεχνολογίας.

Με την ειδική αυτή άδεια ο ΟΤΕ δεν παραμένει στις αποκλειστικές προς το παρόν υπηρεσίες που προσφέρει στη βασική φωνητική τηλεφωνία και τις παραδοσιακές άλλες υπηρεσίες, αλλά εισέρχεται, επιτέλους, με καθυστέρηση –και αυτό είναι αποκατάσταση μιας τεράστιας αναπτυξιακής αδικίας– στην αγορά των κινητών προσωπικών επικοινωνιών, στην αγορά της κινητής τηλεφωνίας και, μάλιστα, με το πολύ πιο εξελιγμένο τεχνολογικό σύστημα, D.C.S. 1800.

Πρέπει δε να σας πω ότι, μιλώντας για την τηλεπικοινωνιακή αγορά, αναφέρομαι σε μία αγορά που μέχρι το 2000 θα διπλασιαστεί, σε μία αγορά που το 2000 θα έχει συνολικό κύκλο εργασιών 1,5 τρισ. Και αναφέρομαι σε ένα πεδίο στο οποίο ο ΟΤΕ έχει προγραμματίσει να επενδύσει –και θα επενδύσει, γιατί διαθέτει τα κονδύλια– μέσα στα προσεχή 5 χρόνια, 1,5 τρισ. δραχμές. Αναφέρομαι σε ένα πεδίο στο οποίο υπάρχει συγκεκριμένη προοπτική δημιουργίας 6000 νέων θέσεων εργασίας.

Για να γίνουν όμως αυτά, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, χρειάζονται κάποιες κοινωνικές και πολιτικές προϋποθέσεις. Χρειάζεται να αναλάβουμε όλοι τις ευθύνες μας. Χρειάζεται να συμφωνήσουμε σε μία βασική παραδοχή, ότι οι ελληνικές τηλεπικοινωνίες, και πιο συγκεκριμένα η ηγέτιδα δύναμη που είναι ο ΟΤΕ, δεν πρέπει να είναι, δεν μπορεί να είναι, δεν είναι ανεκτό να είναι αντικείμενο δικαστικο-πολιτικών εμπλοκών. Δεν μπορεί να είναι αντικείμενο κομματικής αντιδικίας, δεν μπορεί να είναι αντι-

κείμενο συνωμοτικών ερμηνειών της πολιτικής και αστυνομικών εξηγήσεων, για την εξέλιξη της καθημερινότητάς μας.

Για το λόγο αυτό απευθύνω και πάλι και από το επίσημο αυτό βήμα την παράκλησή μου και την πρόσκλησή μου προς τις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας, προς το Σύνδεσμο των Ελληνικών Βιομηχανιών, προς τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος, προς τη Διοίκηση της Ομοσπονδίας των Εργαζομένων στον ΟΤΕ, να αναλάβουν και τη δική τους υπεύθυνη πρωτοβουλία, καλώντας και την Κυβέρνηση και την Αντιπολίτευση να αναλάβουν στρατηγικού χαρακτήρα ευθύνες για το μέλλον των ελληνικών τηλεπικοινωνιών. Η βασική επιλογή που γίνεται στο ζήτημα αυτό είναι η απόφασή μας να προχωρήσουμε στην εισαγωγή στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών ενός μικρού ποσοστού του μετοχικού κεφαλαίου του ΟΤΕ, ύψους 8%, από το οποίο το 6% θα προέρχεται από αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου και το 2% από παλαιές μετοχές κυριότητας του ελληνικού δημοσίου. Η επιλογή αυτή είναι μία επιλογή που διασφαλίζει το μέλλον του Οργανισμού, μέσα σε μία αγορά την οποία ελπίζω να περιέγραψα με αρκετά πειστικό τρόπο ως ακραία ανταγωνιστική.

Και θέλω να πω ότι αυτή η κίνηση σχεδιάζεται από την Κυβέρνηση με πολύ μεγάλη προσοχή, αλλά με εξίσου μεγάλη αποφασιστικότητα. Και θα γίνει. Και χαίρομαι γιατί έχει γίνει αντιληπτό από όλες τις πολιτικές δυνάμεις ότι στην εποχή της κοινωνίας της πληροφορίας, που διαμορ-

φώνει νέο τύπο εργασιακών σχέσεων, νέο τύπο κοινωνικών σχέσεων, νέο τύπο ανθρώπου, ένα άλλο ανθρωπολογικό είδος, δεν μπορούμε να μένουμε αιχμάλωτοι αγκυλώσεων του παρελθόντος, που έχουν οδηγήσει σε άλλα, σε στρεβλά και απολιθωμένα μοντέλα ανάπτυξης.

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, δεν επικαλούμαι την πρωτοβουλία αυτή της Κυβέρνησης ως δείγμα κυρίως της αναπτυξιακής της πολιτικής ή των οικονομικών της σχεδιασμών. Την επικαλούμαι κυρίως ως δείγμα της πολιτικής της αντίληψης και της πολιτικής της νοοτροπίας, η οποία θα αποτυπωθεί και στο νέο νομοσχέδιο για τη διοίκηση των δημοσίων επιχειρήσεων και των δημοσίων οργανισμών που επεξεργαζόμαστε στους κόλπους της οικονομικής επιτροπής.

Αυτό είναι, άλλωστε, το μείζον μήνυμα που πρέπει να βγει από μία συζήτηση που δεν αφορά τις άψυχες στήλες του προϋπολογισμού, αλλά το μέλλον του τόπου. Και χαίρομαι γιατί πολύ συχνά μου δίνεται η ευκαιρία να διαπιστώσω ότι κατά βάθος όλοι συμφωνούμε πως αυτός ο τόπος είναι η κοινή μας μοίρα.

III.5. Επτά θέσεις για τη Διακυβερνητική Διάσκεψη του '96*

1. Το νόημα της Διακυβερνητικής του 1996 και της άμεσης εξαγγελίας της

Το γεγονός ότι η Συνθήκη του Μάαστριχτ ολοκληρώθηκε ταυτόχρονα με την εξαγγελία της Διακυβερνητικής Διάσκεψης του 1996, που θα έχει ως αντικείμενο την αναθεώρησή της, δείχνει δύο πράγματα: *Πρώτον*, την αβεβαιότητα και την αμηχανία των συντακτών της Συνθήκης όχι τόσο γύρω από τις νέες θεσμικές διαρρυθμίσεις ή τους ρυθμούς και τα κριτήρια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που η Συνθήκη αυτή προβλέπει, όσο γύρω από τους πραγματικούς συσχετισμούς δυνάμεων που διαμορφώνονται διεθνώς και γύρω από την ταχύτητα με την οποία εξελίσσεται το σκηνικό. Και, *δεύτερον*, την παραδοχή –έστω και αν αυτό γίνεται πολύ κομπάζ– ότι το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκεται στα χέρια των κρατών-μελών της και όχι των δικών της «πρωτογενών» θεσμών (π.χ. της Επιτροπής ή της κοι-

* Άρθρο που δημοσιεύθηκε στην *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* της 30.4.1995.

νοτικής υπαλληλίας), που μπορούν να παίρνουν αρκετές πρωτοβουλίες και να τροφοδοτούν τον προβληματισμό για το μέλλον της Ευρώπης, αλλά δεν μπορούν να λάβουν τις κρίσιμες αποφάσεις. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να θεωρείται δεδομένο και αναμφισβήτητο ότι η ίδια η διαδικασία της αναθεώρησης του Μάαστριχτ θα διεξαχθεί στη βάση της ομοφωνίας, όπως προβλέπει η ίδια η Συνθήκη και όπως είναι αυτονόητο για μια διακυβερνητική (δηλαδή διακρατική) διαδικασία.

2. Η νοοτροπία της διαπραγμάτευσης για μια χώρα όπως η Ελλάδα

Ο «ευρωπαϊσμός» μόνος του δεν συγκροτεί ούτε πολιτική ιδεολογία ούτε πολιτική στρατηγική για το μέλλον της Ευρώπης. Κάθε κράτος-μέλος και κάθε κοινωνική ή πολιτική δύναμη με εθνική και ευρωπαϊκή, ταυτόχρονα, αυτοσυνειδησία συμβάλλει πραγματικά στη συζήτηση και τη διαπραγμάτευση για την προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μόνον όταν διατυπώνει μια γνήσια θέση που θεμελιώνεται στα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα ή συμφέροντά του, στη δική του οπτική γωνία για την Ευρώπη.

Αυτό σημαίνει ότι σε μία συζήτηση για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης η *πρώτη απάντηση* κάθε κράτους-μέλους στα ερωτήματα «μεταβλητή γεωμετρία» ή «ομόκεντροι κύκλοι», ολοκληρωμένη ομοσπονδιακή δομή ή συμμετοχή των κρατών-μελών «à la carte» ή και σε απλούστερα

ερωτήματα του τύπου «εμβάθυνση» ή «διεύρυνση», πρέπει να δοθεί με βάση την ως τώρα εμπειρία τους από τη διαδικασία λήψης των κοινοτικών αποφάσεων και μια ρεαλιστική πρόγνωση για την εξέλιξη των διεθνών οικονομικών και πολιτικών σχέσεων σε ένα σύστημα που είναι, ούτως ή άλλως, οικονομικά «παγκοσμιοποιημένο» και πολιτικά ετεροβαρές, λόγω του ρόλου των ΗΠΑ.

Στο πλαίσιο αυτό η ελληνική στάση δεν πρέπει να εγκλωβιστεί ούτε σε «τεχνητά» ερωτήματα χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο, ούτε στη ρηχή λογική μιας στάσης που επιδιώκει να γίνει συμπαθής διεκδικώντας αμφίβολα ανταλλάγματα «εθνικού ενδιαφέροντος», ούτε στη μοιρολατρική αντίληψη που αποδέχεται εξελίξεις τις οποίες υποτίθεται ότι «εξ ορισμού» δεν μπορεί να επηρεάσει μία χώρα με το μέγεθος και τα συγκριτικά στοιχεία της Ελλάδας, ούτε –αντίστροφα– στη «μαξιμαλιστική» διάθεση που διυλίζει τα πάντα μέσα από τη στενή πύλη της ελληνικής οπτικής γωνίας.

Είναι επιπλέον προφανές ότι καμία από τις έννοιες που εισάγονται στη συζήτηση για την ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική δεν είναι αθώα και ανύποπτη. Τα περισσότερα δε από τα διλήμματα που τίθενται είναι «στενότερα» από τα πραγματικά και δευτερογενή, εφόσον παραπέμπουν σε άλλα πολύ πιο βασικά, τα οποία δεν πρέπει ποτέ να λησμονούμε (τυπική ισοτιμία των κρατών-μελών ή όχι, σύγκλιση των επιπέδων ανάπτυξης ή διαμόρφωση απλώς και μόνο μιας ενιαίας αγοράς). Όλα δε αυτά, τέλος, δεν πρέπει να μας

κάνουν να υποβαθμίζουμε, ως αυτονόητο και δεδομένο, το μείζον συγκριτικό πλεονέκτημα της συμμετοχής μας στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι με την ιδιότητα του κράτους-μέλους.

3. Πρόσθετοι δείκτες για την Οικονομική και Νομισματική Ένωση

Το πολιτικό και ιδεολογικό κλίμα στο οποίο διεξάγεται πλέον η συζήτηση για τη Διακυβερνητική Διάσκεψη του 1996 είναι, πάντως, αισθητά διαφορετικό από το κλίμα που κυοφόρησε τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Η πολιτική αυτάρκεια και αυταρέσκεια του μονεταρισμού έχει καμφθεί αρκετά και αυτό μπορεί να προσδώσει στη Διακυβερνητική Διάσκεψη του 1996 κάποιο στοιχείο ιδεολογικής ισορροπίας μεταξύ «προοδευτικών» και «συντηρητικών» αντιλήψεων, που απουσίαζε από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, παρά το πρωτόκολλο για την κοινωνική Ευρώπη των 14.

Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση βασίζεται στη δημοσιονομική πειθαρχία και τις μακροοικονομικές ισορροπίες και εντοπίζει το ενδιαφέρον της στα δημοσιονομικά ελλείμματα, το δημόσιο χρέος, τον πληθωρισμό και τα επιτόκια. Αυτά είναι δεδομένα, σε κάθε όμως προσπάθεια «σκληρύνσης» των κριτηρίων αυτών πρέπει –τότε– να αντιταχθεί η ανάγκη η ΟΝΕ να εμπλουτίσει, δηλαδή να καταστήσει πιο διορατικά, πιο «κοινωνικά» και, άρα, πιο αποτελεσματικά τα κριτήριά της, προσθέτοντας και άλλους δείκτες, όπως η ανεργία, ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης,

το επίπεδο κοινωνικής ανάπτυξης· δηλαδή δείκτες που να ενδιαφέρονται και για την *κοινωνική συνοχή*, η οποία κρίνεται όχι τόσο στους κλασικούς θεσμούς του κοινωνικού κράτους και, άρα, της κοινωνικής πολιτικής (που ρυθμίζεται από το πρωτόκολλο των 14) όσο στον πυρήνα της οικονομικής πολιτικής της Ένωσης.

4. Η ελληνική εμπειρία από τη λειτουργία της ΚΕΠΠΑ – Οι διαδικαστικές εγγυήσεις

Η δοκιμασία της *Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας* από τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης του Μάαστριχτ μέχρι σήμερα σχεδόν ταυτίζεται με την αμύχλη αντιμετώπιση της γιουγκοσλαβικής κρίσης. Η χώρα μας αποκόμισε όμως ορισμένες πρόσθετες και ειδικότερες εμπειρίες με αφορμή τα ζητήματα των Σκοπίων, της ελληνοαλβανικής έντασης, των ευρω-τουρκικών σχέσεων, της ένταξης της Κύπρου.

Είναι αλήθεια ότι πολλά από τα θέματα αυτά –θεσμικά– αποτέλεσαν αντικείμενο χειρισμών και αποφάσεων τόσο στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (με τη στενή έννοια του πρώτου πυλώνα) όσο και στο επίπεδο της ΚΕΠΠΑ. Νομίζω όμως ότι ο προέχων πολιτικός χαρακτήρας των ζητημάτων αυτών μας επιβάλλει να τα εντάξουμε συστηματικά εδώ. Η εμπειρία λοιπόν αυτή συνοψίζεται:

— στη σημασία που έχει ο κανόνας της ομοφωνίας στα θέματα αυτά

— στην επιφύλαξη και την επιφυλακτικότητα για το ρόλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όταν αυτή χειρίζεται ζητήματα αμιγώς πολιτικά, που ανάγονται στην εξωτερική πολιτική ή τα όρια της εθνικής κυριαρχίας των κρατών-μελών

— στον διακρατικό χαρακτήρα του Συμβουλίου και ιδίως του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, ακόμα και όταν τυπικά αυτό δεν εμφανίζεται υπό τον διακυβερνητικό, αλλά υπό τον κοινοτικό του μανδύα. Δεν μπορεί, συνεπώς, παρά να είναι αυτή η αφετηρία μας σε μία διαπραγμάτευση κατά την οποία η θεσμική θέση (οι αρμοδιότητες και οι κανόνες συγκρότησης και λειτουργίας) των κοινοτικών οργάνων ούτε είναι αυτοσκοπός ούτε πρέπει αναγκαστικά να υπακούει σε κάποιους κανόνες «συμμετρίας» με τα εθνικά όργανα ή «απλότητας», εάν αυτό δεν λύνει συγκεκριμένα προβλήματα.

Το ίδιο κατά μείζονα λόγο ισχύει και για την οργανωτική πολλαπλότητα που εμφανίζεται στον τομέα αυτό: ΚΕΠ-ΠΑ, ΔΕΕ και ΝΑΤΟ στο πεδίο της ασφάλειας και της άμυνας, ΚΕΠΠΑ, ΟΑΣΕ (πρώην ΔΑΣΕ), Συμβούλιο της Ευρώπης στον τομέα της πολιτικής συνεργασίας, σε συνδυασμό και με τον τωρινό ρόλο του ΟΗΕ στις περιφερειακές συγκρούσεις, ή ενδιάμεσες καταστάσεις, όπως ο «Συνεταιρισμός για την ειρήνη», κάνουν το όλο περιβάλλον ιδιαίτερα πολύπλοκο. Στο πλαίσιο, λοιπόν, αυτό σημασία

δεν έχει η θεσμική απλούστευση, αλλά η αντιμετώπιση υπαρκτών προβλημάτων ασφάλειας για μια χώρα όπως η Ελλάδα.

5. Άμεση αντιμετώπιση του «δικαιοκρατικού ελλείμματος» της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το ίδιο, σε γενικές γραμμές, ισχύει και για τον λεγόμενο «τρίτο πυλώνα», της συνεργασίας στον τομέα των εσωτερικών υποθέσεων και της Δικαιοσύνης. Δίπλα στο κλασικό «δημοκρατικό έλλειμμα» της Ευρωπαϊκής Ένωσης τείνει να διαμορφωθεί ένα «φιλελεύθερο» ή μάλλον «δικαιοκρατικό έλλειμμα» στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων, της δικαστικής προστασίας, της προσωπικής κατάστασης κ.ο.κ. Οτιδήποτε, συνεπώς, τείνει στην αντιμετώπιση αυτού του ελλείμματος (όπως η σαφής ιεράρχηση των κανόνων του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου, η πλήρης ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κ.λπ.) είναι ευπρόσδεκτο.

Η Ευρώπη μπορεί να υπάρξει μόνο ως Ευρώπη των κοινών συνταγματικών παραδόσεων των κρατών-μελών της, της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, της διαφάνειας. Αλλιώς κινδυνεύει να γίνει ένας χώρος «ασφυκτικός» και «απειλητικός».

6. Το πρόβλημα των «μεγεθών» της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Ένα άλλο πρόβλημα;

Το βασικό πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνεται όμως να είναι το πρόβλημα των μεγεθών της: αριθμός κρατών-μελών ενόψει μελλοντικών διευρύνσεων, αριθμός μελών των κοινοτικών οργάνων και ιδίως της Επιτροπής, αριθμός ψήφων που συγκροτούν την αυξημένη πλειοψηφία ή την αναστέλλουσα μειοψηφία του Συμβουλίου, εναλλαγή ή άλλος τρόπος συγκρότησης της Προεδρίας, αριθμός γλωσσών –όλα αυτά ανάγονται τελικά σ' αυτόν τον κοινό παρονομαστή του μεγέθους και του βαθμού ενοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο πλαίσιο αυτό το παλιό και απλό δίλημμα: εμβάθυνση ή διεύρυνση ίσως είναι ουσιαστικά ανυπόστατο, καθώς, είτε υπό τη μία είτε υπό την άλλη εκδοχή, το ζητούμενο είναι πρωτίστως οι ανάγκες της αγοράς –μιας αγοράς που θέλει να είναι ή να γίνει ενιαία και, άρα, χρειάζεται νέο χώρο και νέους πληθυσμούς, κοινούς κατά το δυνατόν κανόνες, ίδιες κατά το δυνατόν συνθήκες, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη λεγόμενη Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Αν αυτά αληθεύουν, τότε η μεν διεύρυνση φαίνεται λίγο ή πολύ αναπόφευκτη, η δε εμβάθυνση με τη μορφή της λειτουργίας των κοινοτικών οργάνων και της ανάπτυξης των κοινών πολιτικών δεδομένη. Και η μία όμως και η άλλη εξέλιξη δεν πρόκειται –για το προβλεπτό τουλάχιστον μέλλον– να μεταβάλλουν το βασικό δεδομένο που είναι το εξής: Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι και θα μείνει ένα

πεδίο διαρκούς διαπραγμάτευσης, που είναι ως έναν βαθμό διαπραγμάτευση διακρατική, αλλά και διαπραγμάτευση άλλων συμφερόντων (επιχειρηματικών, συνδικαλιστικών, συνεταιριστικών και, βεβαίως, τοπικών και περιφερειακών) – με λίγα λόγια, διαρκής διαπραγμάτευση όλων εκείνων των συμφερόντων που συγκροτούν την πραγματικότητα και την προοπτική της ευρωπαϊκής οικονομίας και των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Στο πλαίσιο αυτό και η Ελλάδα πρέπει, συνεπώς, να έχει πλήρη αίσθηση των μεγεθών και των συσχετισμών, αν θέλει να διαπραγματευθεί οργανωμένα και αποτελεσματικά, χωρίς την ψευδαίσθηση ότι υπάρχουν μέτωπα που συγκροτούνται αυτοτελώς ή είναι σταθερά (π.χ. «μικρές» - «μεγάλες» χώρες, «Νότος» - Βορράς»). Τα μέτωπα συγκροτούνται ή ανασυγκροτούνται διαρκώς, διαπερνούν δε όλες τις απλές διαιρέσεις που γίνονται με βάση τη γεωγραφία ή το μέγεθος.

7. Άλλο οι θεσμικές ισορροπίες της Ε.Ε. και άλλο τα «απλά» και «αρμονικά» σχήματα οργάνωσης

Όλος αυτός ο προβληματισμός ανυψώνεται και κωδικοποιείται τελικά στο επίπεδο των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μιλήσαμε ήδη για το «δικαιοκρατικό έλλειμμα» της Ένωσης και για την ανάγκη να αντιμετωπιστεί δραστικά πριν διευρυνθεί. Το «δημοκρατικό» όμως και το «πολιτικό» έλλειμμα της Ένωσης πρέπει να θεωρούνται δεδομένα και υψηλά: οι διακρατικοί συσχετισμοί και η θεσμική συγκρότηση της Ένωσης δεν αφήνουν να αναπτυ-

χθεί η βασική αντίθεση κάθε δημοκρατικού πολιτικού συστήματος ανάμεσα στην πλειοψηφία που κυβερνά και τη μειοψηφία που ελέγχει. Η διαδικασία λήψης των αποφάσεων της Ένωσης δεν είναι επαρκώς διαφανής, είναι πολύπλοκη, δυσνόητη, ασυνεπής και δεν διαθέτει επαρκή δημοκρατική αναγωγή στο εκλογικό σώμα ή τα κοινοβούλια των κρατών-μελών.

Στο πλαίσιο αυτό η αναβάθμιση των αρμοδιοτήτων του *Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου* δεν έχει νόημα, αν δεν συνδεθεί αφενός μεν με τη διασφάλιση της συμμετοχής των εθνικών κοινοβουλίων στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, μέσα από τον θεσμικό ρόλο που το καθένα από αυτά παίζει στη χώρα του, αφετέρου δε με το ρόλο και τους κανόνες λειτουργίας του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Η ενιαία και συλλογική λειτουργία της Επιτροπής δεν μπορεί –από την άλλη μεριά– να σημαίνει αποκλεισμό χωρών από την υπόδειξη Επιτρόπων χωρίς δυσανάλογα μεγάλο κόστος για την αξιοπιστία και την πολιτική νομοποίηση του οργάνου. Τα ίδια μειονεκτήματα θα είχε και η *οργάνωση της Προεδρίας του Συμβουλίου* σε διαφορετική βάση χωρίς να διασφαλίζεται η εναλλαγή και η ισοτιμία των κρατών-μελών. Αντίθετα, η ανάδειξη προσώπου που θα ασκούσε αυτοτελώς έναν παρόμοιο ρόλο (από κοινού ίσως για την Επιτροπή και το Συμβούλιο, όπως έχει ήδη προταθεί) θα ήταν μια ενδιαφέρουσα βάση συζήτησης, που παραπέμπει στα όσα ισχύουν σε πολλούς διεθνείς οργανισμούς.

Η διαπραγμάτευση έχει ήδη αρχίσει –ουσιαστικά δεν είχε διακοπεί ποτέ. Οι έννοιες έχουν ήδη πολιτογραφηθεί σε μία συζήτηση που δεν έχει τίποτα το θεωρητικά αθώο ή το πολιτικά και οικονομικά ανύποπτο. Στο πλαίσιο αυτό η επιφυλακτική προσέγγιση δεν είναι συντηρητική. Μπορεί να συμβαίνει το τελείως αντίθετο. Αυτό σημαίνει ότι από τον κύκλο της ύλης του Μάαστριχτ πρέπει να ανοίξουμε –εμείς τουλάχιστον– ξανά τα μέτωπα εκείνα στα οποία μπορούμε να πετύχουμε ή να διαπραγματευθούμε θετικές μεταβολές, αφήνοντας κατά το δυνατόν κλειστά αυτά που είναι ικανοποιητικά ή αυτά για τα οποία υπάρχει θετική πρόγνωση. Από μας εξαρτάται το να εγκαταλείψουμε τις χρόνιες ιδεοληψίες και τις μηχανιστικές επαναλήψεις θέσεων (που αυτοί που τις εισηγούνται γνωρίζουν καλά γιατί το κάνουν) και να συγκροτήσουμε ένα σύστημα θέσεων με τις οποίες να μετάσχουμε στους νέους συσχετισμούς που διαμορφώνονται.

III.6. Τα πραγματικά διλήμματα της Διακυβερνητικής του '96*

Η προοπτική της Διακυβερνητικής Διάσκεψης του 1996 έρχεται να επιβεβαιώσει την παρατήρηση ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση και η πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι μια διαρκής διαπραγμάτευση με εντονότατα διακριτικά χαρακτηριστικά. Η εξαγγελία της διάσκεψης αυτής έγινε συγχρόνως με τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης του Μάαστριχτ για δύο κυρίως λόγους:

Πρώτον, για να παραπεμφθούν σε μια συγκεκριμένη διαδικασία τα κενά ή οι αβεβαιότητες των δύο διακυβερνητικών διασκέψεων που συνέθεσαν τη Συνθήκη του Μάαστριχτ μέσα στην ευρωπαϊκή και διεθνή συγκυρία εκείνης της περιόδου. Και, *δεύτερον*, γιατί η προοπτική σύγκλησης παρόμοιων «πρωτογενών» διαδικασιών, όπως οι λεγόμενες διακυβερνητικές διασκέψεις, προσφέρει στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι μία δικλείδα ασφαλείας, καθώς μπορούν να παραπέμπονται σ' αυτές τις διαδικασίες μια σειρά από

* Άρθρο που δημοσιεύθηκε στην *Αυγή της Κυριακής* στις 28.5.1995.

τριβές ή αμηχανίες που εμφανίζονται στην καθημερινή λειτουργία της Ένωσης.

Τα ευρωπαϊκά πράγματα δεν είναι όμως αφηρημένα. Οι λέξεις και οι έννοιες δεν εισάγονται τυχαία στη συζήτηση για τη Διακυβερνητική Διάσκεψη. Πίσω από τον τρέχοντα προβληματισμό (γερμανικής ή γαλλικής κατά βάση προέλευσης) και την πολιτική και γραφειοκρατική ιδιόλεκτο της Διακυβερνητικής Διάσκεψης που έχει ήδη διαμορφωθεί («μεταβλητή γεωμετρία», «ομόκεντροι κύκλοι», «Ευρώπη à la carte» κ.λπ.) αναδεικνύεται το επίδικο αντικείμενο: η πολιτική και θεσμική ισοτιμία των κρατών-μελών. Το ζήτημα αυτό υφέρπει σε όλο τον προβληματισμό για την «ομοσπονδιακή» ή «διακυβερνητική» προοπτική της Ένωσης, για τις προοπτικές και τους ρυθμούς της διεύρυνσης προς τις χώρες της Κεντρικής ή Ανατολικής Ευρώπης και προς τις δύο μικρές χώρες της Μεσογείου, για τους δείκτες και τα στάδια της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, για την οργάνωση της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, για την «κοινοτικοποίηση» του λεγόμενου τρίτου πυλώνα και κυρίως για τη θεσμική διάρθρωση της Ένωσης (συγκρότηση και λειτουργία των θεσμικών οργάνων, διαδικασία και κανόνες λήψης των αποφάσεων).

Πίσω από τη «θεωρητική» διαμάχη ανάμεσα στην «ομοσπονδιακή» ή τη «διακυβερνητική» προσέγγιση της ευρωπαϊκής προοπτικής τίθεται ουσιαστικά το ζήτημα της σχέσης μεταξύ κρατών-μελών διαφορετικού μεγέθους και διαφορετικής ισχύος, που δεν έχουν καμία διάθεση να παραι-

τηθούν από την ιστορική, θεσμική, οικονομική, στρατιωτική και γλωσσική τους υπόσταση, είτε εμφανίζονται ως οπαδοί της μίας είτε εμφανίζονται ως οπαδοί της άλλης εκδοχής.

Η αντίφαση είναι άλλωστε προφανής. Πολλοί οπαδοί της ομοσπονδιακής προοπτικής αναφέρονται μόνο στη συγκρότηση των κοινοτικών οργάνων (π.χ. αριθμός επιτροπών ή τρόπος οργάνωσης της προεδρίας) και στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων (απαιτούμενη πλειοψηφία, όρια της αρχής της ομοφωνίας, αποχή –μη συμμετοχή σε κοινοτική δράση κ.ο.κ.). Δεν αναφέρονται όμως ούτε στο πρόβλημα των ιδίων πόρων ούτε στους όρους της πραγματικής οικονομικής σύγκλισης ούτε στην κατανομή των όποιων βαρών ή ωφελημάτων της διεύρυνσης.

Στο πλαίσιο αυτό, το ζητούμενο δεν είναι η ευρωπαϊκή νομιμοφροσύνη των κρατών-μελών. Αυτή θεωρείται τυπικά δεδομένη, ενώ το ουσιαστικό πρόβλημα ανάγεται στη διαφοροποιημένη νοοτροπία των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Η ελληνική κοινή γνώμη δηλώνει και εκδηλώνει την προσηλωσή της στην ευρωπαϊκή ιδέα και την προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Με εξαίρεση δε το ΚΚΕ, αυτή είναι η κοινή θέση των πολιτικών δυνάμεων της χώρας. Μια διαδικασία όμως όπως η Διακυβερνητική Διάσκεψη δεν βασίζεται στο συσχετισμό των προθέσεων αλλά των δυνάμεων.

Υπό το πρίσμα αυτό η ελληνική θέση νομίζω ότι κινείται

καταρχάς και εκ των πραγμάτων πάνω στους ακόλουθους άξονες:

Πρώτον, στην ανάγκη να διασφαλιστεί η τυπική ισοτιμία των κρατών-μελών στη συγκρότηση των θεσμικών οργάνων της Ένωσης.

Δεύτερον, στην εμμονή στην αρχή της ομοφωνίας εκεί που αυτό είναι απολύτως αναγκαίο για την ίδια την ομαλή λειτουργία της Ένωσης και πάντως στο πεδίο της ΚΕΠ-ΠΑ. Στο πλαίσιο αυτό η επίκληση ζωτικού εθνικού συμφέροντος μπορεί να διαπιστώνεται και να αξιολογείται *μόνο από το κράτος-μέλος*, χωρίς να μετατρέπεται σε αόριστη νομική έννοια.

Τρίτον, στην αυτονόητη διαπίστωση ότι η ίδια η Διακυβερνητική Διάσκεψη λειτουργεί με τον κανόνα της ομοφωνίας.

Τέταρτον, στην παραδοχή ότι το ζήτημα της διεύρυνσης δεν κρίνεται επί της αρχής (ναι ή όχι σ' αυτήν). Αυτό έχει ήδη κριθεί θετικά. Κρίσιμη είναι η αλληλουχία των ερωτημάτων που ακολουθούν σχετικά με τη σειρά, τους ρυθμούς και τους όρους της διεύρυνσης. Είναι παράδοξο η διεύρυνση να θεωρείται δεδομένη όταν συζητούνται τα θεσμικά προβλήματα που αυτή μπορεί να προκαλέσει, αλλά απολύτως αβέβαιη όταν συζητείται η ΟΝΕ και μάλιστα με πραγματικούς όρους.

Πέμπτον, στην ανάγκη να αντιμετωπιστούν και στο forum της Διακυβερνητικής Διάσκεψης τα κλασικά προ-

βλήματα του δημοκρατικού και δικαιοκρατικού ελλείμματος της Ένωσης –μία στήλη του οποίου είναι το κοινοβουλευτικό έλλειμμα και υπό τη μορφή των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και υπό τη μορφή της εμπλοκής των εθνικών κοινοβουλίων στις σχετικές εσωτερικές διαδικασίες κάθε κράτους-μέλους.

Έκτον, στη διαπραγματευτικά επιφυλακτική αντιμετώπιση των θεμάτων της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης. Η αντίθεση ανάμεσα στην ονομαστική και στην πραγματική προσέγγιση της σύγκλισης είναι μία αντίθεση τόσο βαθιά πολιτική που ποτέ δεν πρόκειται να λυθεί και μάλιστα εφάπαξ.

Τα χαρτιά είναι ακόμη εν μέρει μόνο ανοιχτά. Το ίδιο και η συζήτηση.

III.7. Η κοινωνία της πληροφορίας – Θεσμικές, κοινωνικές και κοινοτικές διαστάσεις*

1. Όταν προσεγγίζουμε το πρόβλημα της λεγόμενης «κοινωνίας της πληροφορίας», αυτό που ουσιαστικά επιχειρούμε να κάνουμε είναι να οργανώσουμε διανοητικά και κυρίως πολιτικά αυτό που ήδη συμβαίνει. Η «κοινωνία της πληροφορίας» δεν είναι μία μελλοντική εξέλιξη. Δεν είναι μία πρόγνωση. Είναι ήδη παρούσα. Η τεχνολογική υποδομή που έχει διαμορφωθεί, ο ρυθμός ανάπτυξης της τεχνολογίας και ο ρυθμός απορρόφησης και διάχυσης των τεχνολογικών εξελίξεων μετατρέπουν ραγδαία την «κοινωνία της πληροφορίας» σε στοιχείο της καθημερινής, επαγγελματικής και οικιακής μας ζωής.

Η ελληνική κοινωνία, οι ελληνικές πολιτικές δυνάμεις –όπως και η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι πολιτικές της δυνάμεις στο σύνολό τους– καλούνται να αντιμετωπίσουν συνεπώς ένα πρόβλημα, που δεν είναι πρόβλημα μελλοντικό, αλλά παρόν. Υπάρχει απλώς μια υστέρηση στην πληροφόρηση ή, για να είμαι ακριβέστερος, μια υστέρηση στη

* Ομιλία σε εκδήλωση του Ομίλου Πολιτικού Εκσυγχρονισμού στη Θεσσαλονίκη, 15.6.1995.

σύνθεση επιμέρους πληροφοριών γύρω από αυτές τις τεχνολογικές εξελίξεις που διαμορφώνουν ήδη την τεχνική υποδομή της «κοινωνίας της πληροφορίας».

2. Το βασικότερο χαρακτηριστικό της τεχνολογικής αυτής υποδομής είναι το *Ψηφιακό Δίκτυο Ενοποιημένων Υπηρεσιών (I.S.D.N.)*, που επιτρέπει να διαμορφωθεί μια ενιαία υποδομή για τις τηλεπικοινωνίες, τη διακίνηση των πληροφοριών με τη μορφή DATA και τη ραδιοτηλεόραση. Στο πεδίο αυτό ο ΟΤΕ έχει ήδη κάνει βήματα που μικραίνουν την απόσταση η οποία χωρίζει την Ελλάδα από άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Άλλωστε, η «κοινωνία της πληροφορίας» ξεπηδάει ακριβώς μέσα από αυτό: από την εκρηκτική σύζευξη των τηλεπικοινωνιών, της πληροφορικής και των πολλαπλών μεθόδων οπτικοακουστικής επικοινωνίας, είτε αυτή είναι η κλασική ραδιοτηλεόραση είτε είναι τα multimedia.

Είναι, βέβαια, αλήθεια ότι και η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι 7 αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες (G7) αντιμετωπίζουν αυτό που λέγεται «παγκόσμια κοινωνία πληροφοριών» με έναν πολύ πιο συμβατικό και μονοδιάστατο τρόπο: ως ένα προνομιακό πεδίο ανάπτυξης της τεχνολογίας, πραγματοποίησης επενδύσεων και δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης – με σημείο αιχμής: τη δημιουργία νέων αγορών για επιχειρήσεις, για καταναλωτές και για χρήστες οπτικοακουστικών προϊόντων. Στο πλαίσιο αυτό, για πολλούς, η «κοινωνία της πληροφορίας» ταυτίζεται με το τέλος των μονοπωλίων των κρατικών οργανισμών τηλεπικοινων-

νιών και τη δυνατότητα απεριόριστης χρήσης και αξιοποίησης των εναλλακτικών δικτύων. Θα ήταν όμως ιστορικά παρακινδυνευμένο και κατώτερο των περιστάσεων να αιχμαλωτίσουμε τη σκέψη μας σ' αυτή τη μονοδιάστατη και συμβατική προσέγγιση των πραγμάτων.

3. Η «κοινωνία της πληροφορίας» είναι κάτι πολύ περισσότερο από όλα αυτά: είναι η ίδια η μεταβιομηχανική κοινωνία, που βασίζεται σε μια διαφορετική αξιολόγηση και σύνθεση των συντελεστών παραγωγής, που ωθεί σε νέες μορφές εργασιακών σχέσεων, που αλλάζει τη σχέση μεταξύ πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας, που μεταβάλλει τις συνθήκες ζωής, γιατί μεταβάλλει τις συνθήκες δουλειάς, τις συνθήκες εκπαίδευσης και τις συνθήκες ψυχαγωγίας.

Μια τέτοια κοινωνία δεν έχει μόνο τη δική της διαστρωμάτωση, δεν γεννά μόνο τις δικές της αντιθέσεις, αλλά διακατέχεται και από τις δικές της νοοτροπίες. Διαμορφώνει ένα νέο ανθρωπολογικό είδος. Θα μπορούσα να μιλήσω με βάση διάφορα παραδείγματα: για την κατ' οίκον εργασία, για την ηλεκτρονική επαφή, για το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, για τη μεταβολή της σχέσης των πολιτών με τη δημόσια διοίκηση, για την τηλεϊατρική. Διαλέγω ένα παράδειγμα που είναι κοντά στη δική μου αρμοδιότητα: τη ραδιοτηλεόραση. Δεν έχουμε ίσως αντιληφθεί ότι όλη μας η προσπάθεια σε σχέση με το ραδιοτηλεοπτικό φαινόμενο είναι μία προσπάθεια οπισθοφυλακής. Το μοντέλο της μαζικής τηλεόρασης, της γενικής τηλεόρασης κοινής λήψης

μέσα από τις επίγειες συχνότητες, είναι ένα μοντέλο τηλεόρασης που υποχωρεί. Και δίνει τη θέση του –με ρυθμούς ταχύτερους απ’ ό,τι νομίζουμε– σε ένα μοντέλο εξατομικευμένης, αμφίδρομης τηλεόρασης χωρίς σύνορα· μέσα από την κοινή χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και της τηλεοπτικής οθόνης, με διεθνή «λεωφόρο» συστήματα όπως το Internet.

Στην πρόσφατη συνάντηση του G7 στις Βρυξέλλες για την «κοινωνία της πληροφορίας», η ΕΡΤ μετείχε σε «κονσόρτσιουμ» με ελληνικές επιχειρήσεις και ελληνικά ερευνητικά ιδρύματα και πανεπιστήμια για την παρουσίαση της «ηλεκτρονικής εφημερίδας» –πρόγραμμα που βρίσκεται πολύ κοντά στο στόχο της μεταβίβασης εικόνας με ραδιοτηλεοπτική ποιότητα (broad casting quality) μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή και στην οθόνη του ηλεκτρονικού υπολογιστή.

4. Μια τέτοια εξέλιξη θα πρέπει να τη δούμε όχι ως εντυπωσιακό ηλεκτρονικό «λούνα παρκ», αλλά ως συνδυασμό άπειρων δυνατοτήτων που εκμηδενίζουν το χρόνο και την απόσταση και απαξιώνουν την απλή πληροφορία, καθώς απαιτούν κάτι περισσότερο από αυτό: ικανότητα σύνθεσης πληροφοριών και αποτελεσματική μέθοδο αναζήτησης των πληροφοριών.

Μια τέτοια εξέλιξη, λοιπόν, απαιτεί νέα θεσμική υποδομή. Άρα, εξελίξεις στο πεδίο του Συντάγματος και του Διεθνούς Δικαίου και άλλες πολιτικές συμπεριφορές.

Η οθόνη της τηλεόρασης και του προσωπικού υπολογι-

στή γίνεται ένας οφθαλμός, «ος τα πανθ' ορά». Δεν τη βλέπουμε απλώς, μας βλέπει και εκείνη. Θα ήταν όμως κοινότοπο και ανιαρό να αναζητήσουμε την εφιαλτική ατμόσφαιρα ενός νέου εξελεγμένου «1984». Η «κοινωνία της πληροφορίας» δεν είναι μια «οργουελιανή» κοινωνία της απόγνωσης. Δεν πρέπει να είναι. Μπορεί να γίνει μια ευκαιρία για μια κοινωνία των νέων και πολλαπλών ευκαιριών.

Πρέπει όμως να ξαναοργανώσουμε πριν απ' όλα τον χώρο της ελεύθερης ύπαρξης και δράσης του ατόμου, την προστασία της προσωπικότητάς του, την προστασία του ιδιωτικού και οικογενειακού του βίου. Κλασικές συνταγματικές διατάξεις πρέπει να βρουν το νέο κανονιστικό τους νόημα ή –προτιμότερο– τη νέα, σαφέστερη διατύπωσή τους.

Η διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος που έχει ξεκινήσει μας επιτρέπει να προσθέσουμε διατάξεις στα άρθρα 9 και 19 του Συντάγματος για την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών και της ιδιωτικής ζωής, που να δημιουργούν αυτό το χώρο της διασφαλισμένης ατομικότητας. Οι ομόλογες εξελίξεις πρέπει να ολοκληρωθούν έγκαιρα και στο πεδίο του Ευρωπαϊκού Δικαίου και στο πεδίο του Διεθνούς Δικαίου. Εκτός όμως απ' αυτό, υπάρχει η ανάγκη για λεπτομερείς ρυθμίσεις στο επίπεδο του κοινού νόμου. Το κενό της ελληνικής νομοθεσίας στον τομέα της προστασίας του ατόμου από τη χρήση των προσωπικών

πληροφοριών πρέπει να καλυφθεί και θα καλυφθεί το ταχύτερο δυνατό.

Στο νομοθετικό έργο της Κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ συγκαταλέγεται και η συγκρότηση της *Διακομματικής Επιτροπής για την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών*, κατά το άρθρο 19 του Συντάγματος. Στόχος μας είναι η Επιτροπή αυτή να εξοπλισθεί με αρμοδιότητες που θα την καθιστούν μία πραγματική, ανεξάρτητη αρχή για τη διασφάλιση των συνταγματικών εγγυήσεων, που απειλούνται μέσα από αυτές τις τεχνολογικές και κοινωνικές εξελίξεις. Ένα δε αντιπροσωπευτικό κοινοβουλευτικό πολίτευμα, όπως το δικό μας, πρέπει να διαμορφώσει και την κοινοβουλευτική του υποδομή με τη συγκρότηση μόνιμης κοινοβουλευτικής επιτροπής για την «κοινωνία της πληροφορίας».

Το γνωστό, τέλος, *νομοσχέδιο του Υπουργείου Τύπου και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης για την ιδιωτική τηλεόραση, την τοπική ραδιοφωνία και τη ραδιοτηλεοπτική αγορά* διαμορφώνει τη νομοθετική υποδομή για μια δέσμη εξελίξεων στο χώρο της οπτικοακουστικής παραγωγής και επικοινωνίας, που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή διεθνώς. Αναφέρομαι στις ποικίλες εφαρμογές της *δορυφορικής τηλεόρασης*, στην *καλωδιακή τηλεόραση*, στη χρήση *μικροκυματικών μεθόδων* για τη μετάδοση του οπτικοακουστικού σήματος, στις ποικίλες μορφές *συνδρομητικής τηλεόρασης* και σε όλα τα συναφή φαινόμενα. Για όλα αυτά

τώρα η ελληνική νομοθεσία βρίσκει τις δικές της, πρώτες τουλάχιστον, απαντήσεις.

Η Διυπουργική Επιτροπή που έχει συγκροτηθεί για την «κοινωνία της πληροφορίας» επιχειρεί να συνθέσει σε ενιαία κυβερνητική δράση όλα τα θέματα που σχετίζονται με το φαινόμενο αυτό.

... Γιατί πολιτική είναι τα πάντα. Πολιτική είναι οτιδήποτε σχετίζεται με την άσκηση και τη διεκδίκηση της εξουσίας. Και μέσα από την πολιτική οργάνωση των κοινωνιών αναδεικνύονται όλα τα προβλήματα και συντίθενται σε ορισμένες βασικές θέσεις και σε ορισμένες βασικές αποφάσεις, που πρέπει να τις λάβει κανείς κάνοντας επιλογές. Αλλά για να κάνει κανείς επιλογές, πρέπει να έχει ένα κριτήριο. Και το κριτήριο τελικά είναι η ιδεολογική και κοινωνική του ευαισθησία, είναι η γνώση της Ιστορίας που έχει, είναι η αίσθηση των κινδύνων, είναι η αίσθηση της κοινωνικής πραγματικότητας. Εις πείσμα όσων πιστεύουν ότι έχουμε μπει στον «αυτόματο πλότο», εις πείσμα όσων πιστεύουν ότι δεν υπάρχει αντικείμενο πολιτικής διαφωνίας και, άρα, πολιτικού ενδιαφέροντος, η πολιτική είναι παρούσα, γιατί είναι παρόντα κρίσιμα διλήμματα, στα οποία κάθε κόμμα, κάθε μεγάλη πολιτική οικογένεια, κάθε παράταξη δίνει τη δική της απάντηση με βάση τη δική της νοοτροπία, με βάση το δικό της χρώμα...